

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETO
SOCIALINĖS POLITIKOS FAKULTETO
EDUKOLOGIJOS KATEDRA

ILONA VITKAUSKAITĖ
(VAIKO TEISIŲ APSAUGA)

VAIKO, AUGANČIO SOCIALINĖS RIZIKOS ŠEIMOJE,
POREIKIŲ TENKINIMO GALIMYBĖS

Magistro baigiamasis darbas

Vadovė:
Dr. B. Kairienė

VILNIUS, 2010

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETO
SOCIALINĖS POLITIKOS FAKULTETO
EDUKOLOGIJOS KATEDRA

VAIKO, AUGANČIO SOCIALINĖS RIZIKOS ŠEIMOJE,
POREIKIŲ TENKINIMO GALIMYBĖS

Magistro baigiamasis darbas

Recenzentas

2010 12

Vadovas:

Dr. B. Kairienė

2010 12

Atliko:

VTAmns 9-01 gr. stud.

Ilona Vitkauskaitė

2010 12 17

VILNIUS, 2010

TURINYS

IVADAS.....	4
1. SOCIALINĖS RIZIKOS ŠEIMŲ IR JOSE AUGANČIŲ VAIKŲ YPATUMAI.....	8
1.1. Socialinės rizikos grupei priklausančių šeimų samprata.....	8
1.2. Veiksniai, lemiantys socialinės rizikos šeimų atsiradimą.....	10
1.3. Socialinės rizikos šeimų ir jose augančių vaikų situacija Lietuvoje.....	14
2. POREIKIŲ KLASIFIKACIJA.....	22
3. SOCIALINIŲ PASLAUGŲ SISTEMA SOCIALINĖS RIZIKOS ŠEIMOMS.....	27
3.1. Socialinių paslaugų samprata.....	27
3.2. Socialinis darbas su socialinės rizikos šeimomis.....	30
4. SOCIALINIŲ DARBUOTOJŲ POŽIŪRIS Į VAIKO, AUGANČIO SOCIALINĖS RIZIKOS ŠEIMOJE, POREIKIŲ TENKINIMĄ.....	36
4.1. Tyrimo metodika.....	36
4.2. Socialinių darbuotojų požiūris į vaikų, augančių socialinės rizikos šeimoje, mitybą, būstą, drabužius, higienines priemones ir poilsį.....	38
4.3. Socialinių darbuotojų požiūris į socialinės rizikos šeimų ir vaikų santykius, vaikų sveikatą.....	44
4.4. Socialinių darbuotojų požiūris į socialinės rizikos šeimų bendravimo poreikio tenkinimą ir gaunamų pajamų panaudojimą.....	47
4.5. Socialinių darbuotojų požiūris į vaikų, augančių socialinės rizikos šeimoje, galimybę mokintis ir pagarbos poreikio užtikrinimą.....	52
4.6. Socialinių darbuotojų požiūris į vaikų, augančių socialinės rizikos šeimose, savirealizaciją.....	54
IŠVADOS.....	58
REKOMENDACIJOS.....	59
LITERATŪRA.....	60
SANTRAUKA.....	65
SUMMARY.....	66
PRIEDAI.....	67

IVADAS

Problemos aktualumas. Šeima yra svarbiausias veiksnys, nulemiantis vaiko asmenybės tapsmą. Šeimos ryšiai, tėvų santykiai su vaiku yra pirmasis ir įtaigiausias bendravimo modelis. Šeima suformuoja svarbiausius vaiko interesus, dvasines vertybes, elgesio normas, poreikius, polinkius (Navaitis, 2001).

Šeima atlikdama tinkamai savo funkcijas užtikrina kiekvieno šeimos nario gerovę, užtikrina jos būtiniausius poreikius. Išskirti A. H. Maslow (2006) poreikiai (fiziologiniai, saugumo, priklausymo ir meilės, pagarbos, saviraiškos) akivaizdžiai kalba apie tai, kaip yra svarbu užtikrinti poreikius nuo pat kūdikystės, kad augtų sveika asmenybė.

Šiandieniniame pasaulyje vykstantys pokyčiai įtakoja šeimą ir dėl to ji negali tinkamai atlikti savo funkcijų, ir taip neužtikrina svarbiausių šeimos narių poreikių. Socialinis ir ekonominis nestabilumas, naujos galimybės ir iššūkiai (dėl to sumažėjo dalies šeimų gebėjimas prisitaikyti prie naujų aplinkybių) išryškino didėjančią šeimos krizę: mažėja santuokų skaičius, gana dažnos ištuokos, didėja tėvų užimtumas, šeimų skurdas ir t.t. (Žin., 2008, Nr. 69-2624). Tos šeimos, kurios dėl tam tikrų esamų problemų negali tinkamai prižiūrėti vaikų yra vadinamos socialinės rizikos šeimomis (Leliūgienė, 2003), nors literatūros šaltiniuose galima aptikti ir disfunkcinių, asocialių (Kvieskienė, 2005), probleminių (Palujanskienė, 2002), nedarnių (Žin., 2003, Nr. 73-3352) šeimų apibūdinimų, tačiau kiekvienu atveju kalbama apie šeimą, kuri dėl esamų jos problemų nesugeba tinkamai pasirūpinti vaiku, užtikrinti jo poreikių. Šiame magistro darbe bus naudojama socialinės rizikos šeimos sąvoka.

Nors pastaruoju metu pastebimas socialinės rizikos šeimų skaičiaus mažėjimas Lietuvoje, 2005 socialinės rizikos šeimų buvo 16,4 tūkst., 2006 - 13,5 tūkst., 2007 - 11,9 tūkst., 2008 - 11,4 tūkst., 2009 - 11,1 tūkst., tačiau socialinės rizikos šeimų problemos jau kurį laiką išlieka tos pačios: girtavimas, psichotropinių medžiagų vartojimas, įgūdžių stoka, prievarta prieš vaikus, netinkamas paramos naudojimas (Lietuvos vaikai, 2010). Reikėtų paminėti ir tai, kad tėvų globos neteko 2009 metais 2175 vaikai. Nagrinėjamos problemos aspektu ypatingai svarbios šių reiškinių priežastys: iš 2175 vaikų, netekusių tėvų globos, tik apie 10 proc. jos neteko dėl natūralių priežasčių (tėvų mirtis, liga), tuo tarpu pagrindinėmis priežastimis išlieka – tėvų nepriežiūra, smurto naudojimas, netinkamas auklėjimas (64 proc.). Panašios yra socialinės rizikos šeimų nustatymo priežastys: tėvų girtavimas, psichotropinių medžiagų bei prievartos prieš vaikus naudojimas (58 proc.), socialinių įgūdžių stoka (33 proc.) (Lietuvos vaikai, 2010).

Socialinės rizikos šeimos nesugeba tenkinti vaiko emocinių ir fizinių reikmių, be to, bendravimo būdas tokiose šeimose gerokai apriboja vaiko galimybes išreikšti poreikius ir jausmus. Vaikai, augantys tokiose šeimose, labai žemai save vertina, nesitiki, kad jų poreikiai yra svarbūs ir gali būti

patenkinti, neturi tinkamų socialinių įgūdžių (Žin., 2004, Nr. 9-254).

Socialinės rizikos šeimų vaikai dėl ydingų sąlygų šeimoje labai anksti patiria skausmą, alkį, neviltį, o tai labiausiai veikia jų psichiką, fiziologinį bei moralinį augimą: jie tampa grubūs, savanaudiški, neretai nesusivaldantys, neišmokyti dirbti, tvarkytis, atsakyti už savo elgesį, asocialūs. Tai turi neigiamos įtakos jų mokymosi lygiui ir kokybei (Leliūgienė, 2003). Taigi, vaikų augančių socialinės rizikos šeimoje padėtis yra sunki, dėl to šių šeimų vaikai dažniau patenka į policijos akiratį, pasiduoda gatvės įtakai arba tampa nusikaltimų aukomis (Kvieskienė, 2005).

Temos ištirtumas. J. Guščinskienė ir G. Kondrotaitė (2006) nagrinėjo socialinės rizikos šeimas ir jų narių problemas. I. Kalnins, (2002) taip pat nagrinėjo socialinės rizikos šeimas, tačiau labiau akcentavo, kaip šios šeimos dėl alkoholio problemų nelinkusios bendradarbiauti su socialiniu darbuotoju. Cleaver ir kt. (2007) savo tyrime išryškino vaikų mokymosi sunkumus, kuriuos lemia tėvų netinkamas elgesys (alkoholio ir psichotropinių medžiagų vartojimas). S. Ignatovičienė ir R. Žukauskienė (1999), G. Kvieskienė (2005), I. Leliūgienė ir A. Juodeikaitė (2005) kalba apie šeimos įtaką netinkamam vaiko elgesiui.

A. H Maslow (cituota pagal Myers, 2000) išskirta poreikių hierarchiją, kurioje kalbama apie tai, kaip yra svarbu užtikrinti poreikius nuo pat kūdikystės, kad augtų sveika asmenybė. Tuo tarpu W. Glazeris (1989) išskyrė vaikams būdingus poreikius. M. Leliūgienė ir J. Klemkaitė (2004) savo darbe remiasi užsienio autorių išskirtais vaikų poreikiais. Taigi, taip pabrėžiama, kad vaikų poreikiai skiriasi nuo suaugusiųjų poreikių. C. Sutton (1999) išskyrė specifinius vaikų poreikius, kurie atsiranda patyrus smurtą. M. Barkauskaitės (2008) metais atliktas tyrimas atskleidė specifinius vaikų poreikius, kurie priklauso nuo šeimos ypatumų, tai gali būti tokios šeimos, kuriose vyrauja bedarbystė, skurdas, socialiai remtinės šeimos, asocialios, probleminės šeimos ir pan.

Taigi, tampa aktualu nagrinėti, kaip socialinės rizikos šeima užtikrina vaiko poreikius, nes vaikų, augančių socialinės rizikos šeimoje, padėtis nėra plačiai tyrinėta. **Problema** yra ta, kad vaikui, augančiam socialinės rizikos šeimoje nesudaromos sąlygos tinkamai vystytis šeimoje. Probleminiai klausimai: kaip socialinės rizikos šeima užtikrina vaiko poreikius? Kaip yra tenkinami vaikų, augančių socialinės rizikos šeimoje, poreikiai?

Darbo **objektas** – vaiko, augančio socialinės rizikos šeimoje, poreikių tenkinimo galimybės.

Darbo **tikslas** – atskleisti vaiko, augančio socialinės rizikos šeimoje, poreikių tenkinimo galimybes.

Darbo **uždaviniai**:

1. Apibūdinti socialinės rizikos šeimą.
2. Išanalizuoti socialinės rizikos šeimų ir jose augančių vaikų situaciją Lietuvoje.
3. Nustatyti socialinių darbuotojų teikiamas socialines paslaugas socialinės rizikos šeimoms ir jų vaikams.

4. Atskleisti vaikų, augančių socialinės rizikos šeimose, poreikius.
5. Išsiaiškinti alternatyvius vaiko poreikių patenkinimo būdus.

Tyrimo metodai.

- Mokslinės literatūros, teisės aktų, dokumentų analizė.
- Duomenų rinkimo metodas – pusiau struktūruotas interviu.
- Dokumentų analizės metodas – kokybinio turinio analizė.

Rengiant magistro baigiamąjį darbą buvo naudojamos mokslinės teorijos:

- **Biheviorismo modelis** (Watson, 2006). Pats elgesys suprantamas kaip organizmo reakcijų į aplinkos stimulus visuma. Elgesys yra sąlygotas patyrimo ir yra tiesioginis jo rezultatas. Žinant patyrimą, lengvai galima prognozuoti elgesį. Pagrindinė šios teorijos esmė, kad elgesio yra išmokstama.

Vaikai augdami socialinės rizikos šeimoje ir matydami tėvų netinkamą pavyzdį, perima jų elgesį, vertybes, gyvenseną, todėl vaikai susiduria su sunkumais bendraudami su bendraamžiais ar vyresniais. Socialinės rizikos šeimoje didžiausia priežastis yra alkoholio vartojimas, kas lemia agresyvių tėvų elgesį. Tokiu atveju didėja rizika, kad vaikas perims agresyvių elgesį.

- **Ekologinė sistemų teorija** (Payne, 1991). Ekologinės sistemų teorijos objektas - individo ir aplinkos santykis, pabrėžiant jo disfunkcionalumą. Akcentuojamas aplinkos poveikis žmogui ir jos reikšmė, sprendžiant problemas. Kai individo poreikiai ir galimybės neatitinka aplinkos sąlygų, kyla stresas kurio šaltiniai gali būti, gyvenimo pokyčiai, aplinkos spaudimas, tarpasmeniniai procesai.

Socialinės rizikos šeimoje dažniausiai pasitaikančios šios problemos: tėvų girtavimas, psichotropinių medžiagų vartojimas, socialinių įgūdžių stoka, prievarta prieš vaikus. Šioms šeimoms yra teikiamos socialinės paslaugos, norint atkurti šeimos savarankiškumą sprendžiant problemas.

- **Humanistinė poreikių teorija** remiasi A. H. Maslow pasiūlyta poreikių hierarchija. (Maslow, 2006). Pagal A. H. Maslow, poreikiai yra suskirstyti į 5 lygmenis, kurie lemia žmogaus elgseną, tai fiziologiniai, saugumo, priklausymo ir meilės, pagarbos, saviraiškos poreikiai. Nepatenkinus žemesniųjų poreikių (fiziologinius, saugumo, priklausymo ir meilės), nebus patenkinti aukštesnieji poreikiai (pagarbos, saviraiškos). Teorija grindžiama poreikiais nuo kurių priklauso žmogaus elgesys.

Ši teorija buvo taikyta analizuojant vaiko, augančio socialinės rizikos šeimoje, poreikius.

Pagrindinės sąvokos:

Poreikis – psichofiziologinė individo būseną, nervinę įtampą, kurią sukelia jo egzistavimui būtinų sąlygų trūkumas (Lapė ir Navaitis, 2003, p. 188).

Vaikas – juo laikomas kiekvienas žmogus neturintis 18 metų (Žin. 1995, Nr. 60-1501).

Socialinis darbuotojas - specialistas, kurio darbo paskirtis yra sustiprinti žmogaus prisitaikymo prie aplinkos sugebėjimus, atstatyti ryšius su visuomene, padėti jam integruotis į ją ir skatinti pilnavertiškesnę žmogaus socialinę funkcionavimą (Žin., 2006, Nr. 17-589).

Socialinės rizikos šeima – tai šeima, kurioje auga vaikų iki 18 metų ir kurioje bent vienas iš tėvų piktnaudžiauja alkoholiu, narkotinėmis, psichotropinėmis ar toksinėmis medžiagomis, yra priklausomas nuo azartinių lošimų, dėl socialinių įgūdžių stokos nemoka ar negali tinkamai prižiūrėti vaikų, naudoja prieš juos psichologinę, fizinę ar seksualinę prievartą, gaunamą valstybės paramą panaudoja ne šeimos interesams ir todėl išskyla pavojus vaikų fiziniam, protiniam, dvasiniam, doroviniam vystymuisi bei saugumui. Socialinės rizikos šeimai priskiriama ir šeima, kurios vaikui įstatymų nustatyta tvarka yra nustatyta laikinoji globa (rūpyba) (Žin., 2006, Nr. 17-589).

Socialinės paslaugos – tai paslaugos, kuriomis suteikiama pagalba asmeniui (šeimai), dėl amžiaus, neįgalumo, socialinių problemų iš dalies ar visiškai neturinčiam, neįgijusiam arba praradusiam gebėjimus ar galimybes savarankiškai rūpintis asmeniniu (šeimos) gyvenimu ir dalyvauti visuomenės gyvenime (Žin., 2006, Nr. 17-589).

1. SOCIALINĖS RIZIKOS ŠEIMŲ IR JOSE AUGANČIŲ VAIKŲ YPATUMAI

1.1. Socialinės rizikos grupei priklausančių šeimų samprata

Norminiuose dokumentuose socialinės rizikos šeimų sąvokų apibūdinimai skiriasi. 2006 metais priimta Lietuvos Respublikos Socialinių paslaugų įstatyme *socialinės rizikos šeima* vadinama tokia šeima, kurioje auga vaikų iki 18 metų ir kurioje bent vienas iš tėvų piktnaudžiauja alkoholiu, narkotinėmis, psichotropinėmis arba toksinėmis medžiagomis, yra priklausomas nuo azartinių lošimų, dėl socialinių įgūdžių stokos nemoka arba negali tinkamai prižiūrėti vaikų, naudoja prieš juos psichologinę, fizinę arba seksualinę prievartą, gaunamą valstybės paramą panaudoja ne šeimos interesams. Dėl šių priežasčių kyla pavojus vaikų fiziniam, protiniam, dvasiniam, doroviniam vystymuisi ir saugumui. Taip pat socialinės rizikos šeimai priskiriama ir tokia šeima, kurios vaikui įstatymų nustatyta tvarka nustatyta laikinoji globa (rūpyba) (Žin., 2006, Nr. 17-589).

Lietuvos Respublikos Išmokų vaikams įstatyme (Žin., 2004, Nr. 88-3208), kaip ir Piniginės socialinės paramos mažas pajamas gaunančioms šeimoms ir (arba) vieniems gyvenantiems asmenims įstatyme (Žin., 2003, Nr. 73-3352), *socialinės rizikos šeima* apibrėžiama kaip šeima, kurioje vyrauja krizė dėl to, kad vienas arba keli šeimos nariai piktnaudžiauja alkoholiu, narkotinėmis, psichotropinėmis arba toksinėmis medžiagomis arba (ir) yra priklausomi nuo azartinių lošimų, arba (ir) dėl turimos negalios, skurdo, socialinių įgūdžių stokos negali arba nemoka prižiūrėti vaikų, arba (ir) naudoja psichologinę, fizinę arba seksualinę prievartą, arba (ir) gaunamą valstybės paramą naudoja ne šeimos interesams.

Lietuvos Respublikos darbo su socialinės rizikos šeimomis metodinių rekomendacijų įsakyme *socialinės rizikos šeima* apibrėžiama kaip šeima, kurioje narių bendradarbiavimas ir emocinis bendravimas yra sutrikęs ir kurios neigiama aplinka neskatina sveiko bei produktyvaus asmenybės augimo ir vystymosi. Tokios šeimos nesugeba tenkinti vaiko emocinių ir fizinių reikmių, be to, bendravimo būdas tokiose šeimose gerokai apriboja vaiko galimybes išreikšti poreikius ir jausmus. Vaikai, augantys tokiose šeimose, labai žemai save vertina, nesitiki, kad jų poreikiai yra svarbūs ir gali būti patenkinti, neturi tinkamų socialinių įgūdžių (Žin., 2004, Nr. 9-254).

Apžvelgus norminius dokumentus, pastebima, kad skirtingi įstatymai išskiria skirtingas socialinės rizikos šeimos apibrėžtis. Nors socialinės rizikos šeimų apibūdinimai skiriasi, tačiau juos sieja bendros rizikos, kurias galima išskirti taip:

- priklausomybė (piktnaudžiavimas alkoholiu, narkotinėmis, psichotropinėmis arba toksinėmis medžiagomis arba (ir) priklausomybė nuo azartinių lošimų),
- socialinių įgūdžių stoka (nemoka, negali tinkamai prižiūrėti vaikų, nepriežiūra, gaunamą valstybės paramą naudoja ne šeimos interesams),
- smurtas (psichologinis, fizinis, seksualinis).

Socialinės rizikos šeimos sampratą literatūros šaltiniuose skirtingi mokslininkai šiek tiek skirtingai interpretuoja. I. Leliūgienė (2003) *socialinės rizikos šeimą* apibūdina kaip šeimą, kurios socialinis funkcionavimas dėl objektyvių ar subjektyvių priežasčių sutrikdytas. Jos neišvengiamai yra nevisavertiško būsenos. Tai pabėgėlių šeimos, daugiavaikės, neįgalius vaikus auginančio, nepilnos šeimos. Potenciali socialinė rizika gali atsirasti nepalankiomis ekonominėmis ir psichologinėmis sąlygomis, dėl sunkumų auklėjant vaikus, kylant šeimos narių konfliktams, girtuokliaujant, dėl priklausomybės nuo narkotikų, žiauraus elgesio šeimoje, pirmiausia – vaikų atžvilgiu.

Tuo tarpu M. Leliūgienė (cituota pagal Guščinskienę, Kondrotaitę, 2006), *socialinės rizikos šeimą* vadina tą šeimą, kurioje narių bendradarbiavimas ir emocinis bendravimas yra sutrikę ir kurios neigiama aplinka neskatina sveiko ir produktyvaus asmenybės augimo ir vystymosi.

Taip pat norėtusi paminėti kontrolieriaus įstaigoje atliktą tyrimą (2009), kuriame *socialinės rizikos šeimoms* galima priskirti ir tas šeimas, kuriose pastebimos socialinio ir/ar psichologinio pobūdžio problemos, trukdančios sudaryti sąlygas pilnaverčiam vaikų vystymuisi, socializacijai, kuriose neužtikrinamas vaikų poreikių tenkinimas, tačiau šioms šeimoms, ypač tėvams, užtenka vidinio potencialo, laiku gavus reikalingą paramą, pastebėti problemas ir imtis jas spręsti savarankiškai.

I. Leliūgienės ir M. Leliūgienės bei kontrolieriaus atlikto tyrimo metu apibrėžtos socialinės rizikos šeimų sąvokos yra panašios. Pabrėžiama, kad socialinės rizikos šeimose yra sutrikęs funkcionavimas, tik autorė I. Leliūgienė labiau išryškina pasekmes netinkamo funkcionavimo, vaikui, augančiam socialinės rizikos šeimoje, augimui ir vystymuisi.

Tos šeimos, kuriose vyrauja krizė, negali tinkamai prižiūrėti vaiko, literatūros šaltiniuose apibrėžiamos kaip probleminės, nedarnos, asocialios šeimos, todėl žemiau pateikiamos šių šeimų sąvokos:

Probleminė šeima – šeima, išgyvenanti krizę (skyrybos, vieno iš tėvų mirtis, nuolatiniai konfliktai, piktnaudžiavimas alkoholiu, narkotikų vartojimas), toleruojant blogą vaikų elgesį arba mažai dėmesio skiriant vaikams (viena iš priežasčių ta, kad tėvai negyvena su savo vaikais) (Palujanskienė, 2002).

Nedarni šeima – šeima, kurioje yra sutrikę tarpusavio santykiai ir vienas iš tėvų neatlieka vaiko priežiūros funkcijų arba netinkamai elgiasi su kitais šeimos nariais, arba (ir) abu tėvai neišsprendžia tarpusavio problemų ir į tai įtraukia vaikus, arba (ir) vienas iš tėvų ar abu tėvai nesugeba prižiūrėti vaikų ar elgiasi su jais netinkamai, arba (ir) gaunamą valstybės paramą panaudoja ne šeimos interesams (Žin., 2003, Nr. 73-3352).

Apžvelgus probleminės ir nedarnos šeimos sąvokas, galima rasti panašumų, kad šiose šeimose vaikai yra neprižiūrimi, tik A. Palujanskienė kalbėdama apie vaikų nepriežiūrą pabrėžia, kad tėvai toleruoja blogą vaikų elgesį arba mažai dėmesio skiria vaikams, o Lietuvos Respublikos Piniginės

socialinės paramos mažas pajamas gaunančioms šeimoms ir (arba) vieniems gyvenantiems asmenims įstatyme, kad vienas iš tėvų ar abu tėvai nesugeba prižiūrėti vaikų ar elgiasi su jais netinkamai. Taigi, vienu ar kitu atveju pabrėžiamas netinkamas tėvų elgesys su vaiku.

Apibendrinant galima teigti, kad socialinės rizikos šeimos yra laikytinos tokios šeimos, kuriose šeimos nariai yra priklausomi nuo alkoholio ar kitų psichotropinių medžiagų ar nuo azartinių lošimų, nemoka, negali tinkamai prižiūrėti vaikų, gaunamą valstybės paramą naudoja ne šeimos interesams, naudoja psichologinę, fizinę arba seksualinę prievartą. Šeima netinkamai vykdo savo funkcijas, narių bendravimas yra sutrikęs, nes yra veikiamos neigiamų socialinių veiksnių ir taip kelia grėsmę normaliam vaiko vystymuisi ir poreikių tenkinimui. Tokios šeimos dar yra vadinamos nedarniomis ar probleminėmis šeimomis.

1.2. Veiksniai, lemiantys socialinės rizikos šeimų atsiradimą

Pasak G. Navaičio (2001) šeima yra svarbiausias veiksnys, nulemiantis vaiko asmenybės tapsmą. Šeimos ryšiai, tėvų santykiai su vaiku yra pirmasis ir įtaigiausias bendravimo modelis. Šeima suformuoja svarbiausius vaiko interesus, dvasines vertybes, elgesio normas, poreikius, polinkius. Taigi, G. Navaitis pabrėžia šeimos svarbą vaiko vystymuisi. Z. Bajoriūnas (1999) nurodo šeimos narių poveikį vienas kitam:

- tiesioginis, nes veikiamos kiekvieno nario emocijos, gerinančios arba žalojančios jo sveikatą, teikiančios džiaugsmo arba skausmo kitiems šeimos nariams;
- reikšmingas žmogaus gyvenimui, nes paliečia šeimos narių likimą;
- nuolatinis, nes daro įtaką visiems šeimos nariams. Z. Bajoriūnas (1999) pabrėžia šeimos narių emocijų svarbą, kurios lemia tolimesnį kitų šeimos narių gerovę. Kiekvienas šeimos narys jausis šeimoje gerai, jei joje vyraus geri santykiai, tačiau ne visuomet šeimos tarpusavio narių santykiai yra geri, kurie lemia ir kitų narių emocijas.

I. Leliūgienė (2003) teigia, kad šeimos vaidmuo visuomenėje savo galia neprilygsta jokiai kitai institucijai, nes būtent šeimoje formuojasi ir vystosi žmogaus asmenybė, susipažįstama su socialiniais vaidmenimis, kurie yra būtini normaliai vaiko adaptacijai visuomenėje. Šeima – tai pirmojo ugdymo institucija, kuri labiausiai įtakoja visą tolimesnį asmens gyvenimą. Būtent šeimoje suteikiami pirmieji dorovingumo pagrindai, formuojasi pagrindinės elgesio normos, atsiskleidžia individualios asmens savybės.

Literatūros šaltiniuose išskiriamos tokios gerai funkcionuojančios šeimos sampratos:

Sėkminga šeima – tokia šeima, kuri gerai atlieka savo funkcijas, sugeba greitai adaptuotis prie vaiko poreikių ir tinkamai juos auklėja (Leliūgienė, 2003).

Darni šeima – šeima, atliekanti būdingas šeimos funkcijas, kurios užtikrina visų jos narių fizinę,

psichinę bei dvasinę gerovę (Stankūnienė, 2004).

Pasak I. Leliūginės (2003) ir V. Stankūnienės (2004), šeima tinkamai atlikdama savo funkcijas, užtikrina šeimos narių fizinę, psichinę ir dvasinę gerovę.

Reikia pripažinti, kad šiandieniniame pasaulyje vyksta daug pokyčių, kurie turi įtakos šeimos institutui, tai socialinis ir ekonominis nestabilumas, naujos galimybės ir iššūkiai (dėl to sumažėjo dalies šeimų gebėjimas prisitaikyti prie naujų aplinkybių), bendros šeimos politikos, skirtos šeimos vaidmeniui stiprinti, šeimos vertybėms puoselėti, nebuvimas valstybėje ir nepakankamas dėmesys darniai, sveikai šeimai išryškino didėjančią šeimos krizę (Žin., 2008, Nr. 69-2624). Šią situaciją iliustruoja toliau išdėstytos šeimos problemos:

- demografinės (mažas santuokų skaičius, gana dažnos ištuokos, tuokiamasi vyresnio amžiaus, mažas gimstamumas, mažėja vaikų skaičius ir pan.),
- kultūrinės aplinkos ir vertybių pokyčiai (santuokos, kaip vertybės silpnėjimas, tėvų užimtumas, žema tarpusavio santykių kultūra ir pan.),
- socialinės ir ekonominės (šeimų skurdas, būsto problemos, emigracija ir pan.),
- vaikų ugdymo ir visokeriopo saugumo užtikrinimo problemos (smurtas prieš vaikus, globos įstaigoje gyvenantys vaikai, nepakankamas vaikų ir jaunimo užimtumas, daug socialinės rizikos šeimų ir jose augančių vaikų ir pan.),
- kitos problemos (neštumo nutraukimo ir nevaisingumo problemos, daugėja smurto atvejų, nėra bendros koordinavimo sistemos šeimos politikos srityje ir pan.) (Žin., 2008, Nr. 69-2624).

Išvardintos problemos turi įtakos nepakankamai vaiko priežiūrai šeimoje.

A. A. Kozlovas ir kt. autoriai (2004, p. 127-128) išskiria šiuos socialinės rizikos veiksnius, lemiančius socialinės rizikos grupių šeimų atsiradimą:

- socialiniai ekonominiai veiksniai (žemas materialinis šeimos lygis, prastos būsto sąlygos, tėvų nedarbas);
- socialiniai demografiniai veiksniai (vieno ar abiejų tėvų nebuvimas, pakartotinė santuoka),
- medicininiai sanitariniai veiksniai (nepalankios gyvenimo sąlygos, lėtinės tėvų ligos, neįgalieji šeimoje);
- psichologiniai pedagoginiai veiksniai (vidinių tarpasmeninių santykių šeimoje sutrikimai, šeimos narių vertybinių deformacija. Šeimos pakitusi situacija iki arba po ištuokos, pedagoginės tėvų nesėkmės, tėvų ir vaikų susvetimėjimą, nepakankamai emocionalūs ir nepasitikėjimu grįsti tėvų ir vaikų santykiai, auklėjimo klaidos ir t.t.);
- kriminaliniai veiksniai (žiaurumas šeimoje, netinkamas tėvų gyvenimo būdas, tėvų girtavimas ir t.t.).

A. A. Kozlovas ir kt. autoriai (2004) rizikos grupės šeima laiko tokią šeimą, kurioje egzistuoja nukrypimai nuo normų, neleidžiantys jos priskirti prie darnių šeimų.

J. Guščinskienė ir G. Kondrotaitė (2006) atkreipia dėmesį, kad socialinės rizikos šeimų atsiradimą lemia nemažai rizikos veiksnių, tačiau jas sąlyginai suskirsto į dvi dideles grupes, tai:

- šeimos struktūros ypatumai (nepilnos, menkai aprūpintos šeimos; šeimos, kuriose yra neįgalių arba chroniškais ligomis sergančių asmenų, kuriems būtina nuolatinė priežiūra; šeimos, kurių narys/nariai gyvena įkalinimo vietose arba ką tik grįžo iš jų ir išgyvena socialinės adaptacijos procesą; asmenys, priklausantys kokiai nors socialinės rizikos grupei);
- šeimos narių tarpusavio sąveikų iškreiptas pobūdis (bendrų interesų ir tikslų visuomeniniame gyvenime ir buityje nebuvimas, nepatikimumas ir nepasitikėjimas vienas kitu, tarpusavio supratimo bei palaikymo nebuvimas, šiurkštumas ir žiaurumas bendraujant su artimaisiais).

Praktika rodo, kad socialinės rizikos šeimą gali paveikti abiejų minėtų grupių rizikos veiksniai. Pavyzdžiui, šeima tam tikru savo gyvavimo laikotarpiu gali būti nepilna ir menkai finansiškai aprūpinta (tai šeimos struktūros ypatumai), jos nariai gali neturėti bendrų interesų ir nepasitikėti vieni kitais (tai šeimos narių tarpusavio sąveikos iškreiptas pobūdis).

Minėti šeimos struktūros ypatumai ir šeimos narių tarpusavio sąveikos iškreiptas pobūdis sukelia problemų šeimoms atliekant savo vaidmenis.

A.A Kozlovas ir kt. autoriai (2004) ir J. Guščinskienė ir G. Kondrotaitė (2006) atkreipia vienodą dėmesį į tas pačias socialinės rizikos šeimų atsiradimo priežastis, tik išskiria skirtingas grupes. Socialinės rizikos šeimos atsiradimui turi įtakos ne tik pavienės bet ir kompleksinės problemos. Socialinės rizikos šeimų atsiradimą lemia socialiniai, ekonominiai ar net demografiniai veiksniai, kurie įtakoja tarpusavio narių sąveiką. Dėl materialinių sunkumų praradus darbą, šeimos narys gali pradėti vartoti alkoholį, dėl to gali pakisti šeimos narių santykiai.

Pasak M. Cole ir S. R. Cole (1993), ekonominės, demografinės, moralinės bei kitokio pobūdžio rizikos, artimos socialinės įtampos reiškiniams, gali veikti socialinės rizikos šeimų padėtį, kurie gali turėti įtakos vaiko vystymuisi, jo moraliniam ir probleminiam elgesiui, nesėkmėms mokykloje, prastai psichinei sveikatai, kitaip tariant, vaiko socializacijai. N. Garnezy (1993) teigia, kad tokios rizikos įtampos dažnai susijusios su žemu šeimos socioekonominiu statusu, tai yra žemu tėvų išsilavinimu, ribotomis įsidarbinimo galimybėmis ir kita.

S. Ignatovičienė ir R. Žukauskienė (1999) rizikos grupės vaikams priskiria beglobius (gatvės) vaikus, asocialiose, nedarniose arba nepilnose šeimose gyvenančius vaikus, kurie nuolat patiria psichologinę, fizinę arba seksualinę prievartą, taip pat agresyvius ir bendraamžių atstumtus vaikus bei vaikus, kurie jau yra padarę smulkių prasižengimų arba nusikaltimų. I. Leliūgienės ir A. Juodeikaitės (2005), teigimu rizikos grupei priskiriamą vaikų sampratą sieja du pagrindiniai bruožai – šių vaikų elgesys neatitinka visuomenei priimtų normų ir jie dėl to išgyvena nuolatinę riziką. Be to, vaikai, gyvenantys socialinės rizikos šeimose, padaro ir nemažai nusikaltimų – linkę į delinkventišką elgesį. G. Kvieskienė (2005), socialinės rizikos vaikus dar vadina gatvės vaikais. Gatvės vaikai yra tie, kurie

leidžia laiką gatvėse ne todėl, kad neturi namų, o todėl kad jų emocinis pasaulis namuose, mokykloje ar bendruomenėje yra ribotas ir netenkina vaikų poreikių. Kitaip sakant, nuolatinės nepriežiūros ir psichologinio (emocinio) smurto patirtis verčia vaikus pasirinkti tokį gyvenimą. Vaikai, kurie gyvena rizikos sąlygomis, tai yra skurde, su tėvais turinčiais žemą išsilavinimą, yra kur kas labiau linkę patirti negatyvias emocines ir elgesio problemas bei sunkumus mokykloje, lyginant su kitais vaikais (Hilliard, 2001; Giddens, 2005).

Taigi, vaikų augančių tokiose šeimose, kur vyrauja prastas mikroklimatas elgesys apibūdinamas kaip problemiškas, asocialus, delinkventiškas, o tokie vaikai dažniausiai apibūdinami rizikos grupės vaikais ar gatvės vaikais. Vaikai dažniau patenka į policijos akiratį, pasiduoda gatvės įtakai arba tampa nusikaltimų aukomis (Kvieskienė, 2005). Vaikus augančius, socialinės rizikos šeimoje, galima priskirti rizikos grupei, tačiau reikia paminėti, kad ne visi vaikai iš socialinės rizikos šeimų, gali priklausyti socialinei rizikai. Tai priklauso nuo asmeninių charakterio savybių, tokių kaip temperamentas, valia, elgesio bei kognityvinės savybės, taip pat aplinkos, socialinės bendruomenės paramos, tėvų šilumos, suaugusiųjų stebėjimo ir teigiamų pavyzdžių modelio (Coie ir kiti, 1993).

Pasak I. Leliūgienės (2003), socialinės rizikos šeimų vaikai dėl ydingų sąlygų šeimoje labai anksti patiria skausmą, alkį, neviltį, o tai labiausiai veikia jų psichiką, fiziologinį bei moralinį augimą: jie tampa grubūs, savanaudiški, neretai nesusivaldantys, neišmokyti dirbti, tvarkytis, atsakyti už savo elgesį, asocialūs. Tai turi neigiamos įtakos jų mokymosi lygiui ir kokybei.

Anot L. Žalimienės (2004), vaikai augdami socialinės rizikos šeimoje ir matydami tėvų netinkamą pavyzdį, perima jų elgesį, vertybes, gyvenseną. Daugelis tokių šeimų vaikų papildo mažai išsimokslinusių žmonių, bedarbių, alkoholiu ar narkotinėmis medžiagomis piktnaudžiaujančius būrius. Jeigu tėvai girtauja, smurtauja, turi psichologinių arba kitokių problemų, tai ir vaikui kyla rizika tapti tokiu, kokius jis mato savo tėvus. Didelė tikimybė ateityje pakliūti į „užburtą ratą“, kai vaikai užauga tokioje aplinkoje, kur tarpusavio bendravimas yra sutrikęs, vėliau susikūrę savo šeimą nekeičia gyvenimo būdo ir gyvena taip, kaip gyveno savo tėvų šeimoje. Pasak B. A. Morrongiello ir kt. (2008), tėvai turi būti atsargūs, ne tik dėl to, kaip jie auklėja savo vaikus, bet ir kaip jie elgiasi patys. Tėvams svarbu rodyti tinkamą pavyzdį, nes tai priklauso kaip vaikas elgsis suaugęs. Taigi, tėvų elgesys turi įtakos formuojant vaiko ne tik pasaulėžiūrą, bet ir jo elgesį.

D. Kšivickienė (2006) pabrėžia, kad patys šeimos nariai užaugę skurde, paprastai ir patys skursta sukūrę savo šeimas. Be to, tokiose šeimose vaikų skurdas programuojamas ateičiai: skurstančios šeimos negali užtikrinti gerų mokymosi sąlygų savo vaikams, o išsilavinimo stoka kelia skurdo pavojų. Socialinės rizikos šeimos gali patekti į socialinę atskirtį, nes šios šeimos dažniausiai gyvena padidinto skurdo sąlygomis (Žalimienė, 2004; Mikulionienė, 2005). Skurdas yra viena iš priežasčių, turinti įtakos socialiniai atskirčiai atsirasti. Skurdas gimdo neviltį, pažeminimą, pyktį. Skurde gyvenantys žmonės nepajėgia savęs mylėti ir gerbti, tuo pačiu ir kitų, o tai yra geriausia terpė prievartai ir smurtui

pasireikšti. Šeimą į skurdą stumia ir jos narių piktnaudžiavimas alkoholiu, priklausomybė nuo azartinių lošimų, socialinių įgūdžių stoka, valstybės paramos panaudojimas ne šeimos interesams (Kšivickienė, 2006).

I. Zeleckienė (cituota pagal Brazienę, Guščinskienę, 2004), išskiria dvi priežastis lemiančias patekimą į socialinę atskirtį, tai:

- *asmeninės priežastys* (pvz., nesugebėjimas savęs teigiamai vertinti, pasyvumas, naujovių baimė, savo teisių nežinojimas, nepasitikėjimas savimi ir kitais, nepakankamas išsilavinimas, verslumo stoka ir kt.) apibūdinamos taip – žmogus dėl tam tikrų asmeninių, psichologinių, kultūrinių ir ekonominių priežasčių nelaiko savęs visuomenės dalimi,

- *visuomeninės priežastys* (nedarbas, žemas gyvenimo lygis, nepakankamas dalyvavimas bendruomenės ir visuomenės socialiniame gyvenime ir kt.) pasireiškia tam tikru visuomenės poveikiu asmeniui. Dažnai šios priežastys susijusios su pajėgų trūkumu, siekiant reintegruoti susidūrusius su šiomis problemomis.

D. Kšivickienė (2006) pabrėžia skurdą, kaip pagrindinę priežastį patekti į socialinę atskirtį, o I. Zeleckienė (1998) išskiria asmenines ir visuomenines priežastis, kurios lemia patekimą į socialinę atskirtį.

Apibendrinant galima teigti, kad ekonominės, demografinės, moralinės bei kitokio pobūdžio rizikos lemia socialinės rizikos šeimų atsiradimą. Tokios rizikos yra artimos socialinės įtampos reiškiniams, kurios veikia socialinės rizikos šeimų padėtį, todėl yra didelė tikimybė socialinės rizikos šeimai patekti į socialinę atskirtį. Netinkamas tėvų elgesys turi įtakos vaiko vystymuisi, jo moraliniam ir probleminiam elgesiui, nesėkmėms mokykloje, prastai psichinei sveikatai.

1. 3. Socialinės rizikos šeimų ir jose augančių vaikų situacija Lietuvoje

Apžvelgus statistikos duomenis apie socialinės rizikos šeimų padėtį, matyti, kad per 2005 – 2009 m. laikotarpį Lietuvoje tiek socialinės rizikos šeimų, tiek jose gyvenančių vaikų skaičius mažėja (1 lentelė).

1 lentelė. Socialinės rizikos šeimos ir jose augantys vaikai (N)

	2005	2006	2007	2008	2009
Šeimų skaičius	16 361	13 496	11 958	11 350	11121
Jose vaikų	36535	31351	27881	25483	24222

Šaltinis: Statistikos departamentas. Lietuvos vaikai, 2010.

Sparčiausias socialinės rizikos šeimų ir jose augančių vaikų mažėjimas stebimas 2006 m. laikotarpyje, kuomet rizikos šeimų skaičius sumažėjo apie 17 proc., vėliau jis vidutiniškai kito po 11 proc. (Lietuvos vaikai, 2010).

Socialinės rizikos šeimos dažniausiai priskiriamos rizikos šeimai dėl šių priežasčių: tėvų girtavimo, psichotropinių medžiagų vartojimo, įgūdžių stokos, vaikui nustatytos laikinosios globos, prievartos prieš vaikus (2 lentelė).

2 lentelė. Socialinės rizikos šeimos, pagal priskyrimo rizikos šeimai priežastį, 2009 metai
(N)

Priežastys	Šeimos, iš viso	Vaikai, iš viso
Iš viso	11121	24222
Iš jų dėl:		
tėvų girtavimo, psichotropinių medžiagų vartojimo	6245	13431
įgūdžių stokos	3661	8477
vaikui nustatytos laikinosios globos	220	344
netinkamo paramos naudojimo	70	186
prievartos prieš vaikus	215	492
tėvų valdžios apribojimo ir vaikui nustatytos nuolatinės globos	100	152
tėvų piktnaudžiavimo azartiniais žaidimais	-	-
kitų priežasčių	610	1140

Šaltinis: Statistikos departamentas. Lietuvos vaikai, 2010.

Pagal statistikos duomenis, 2009 metais socialinės rizikos šeimose, kuriose buvo girtaujama, vartojama psichotropinių medžiagų, augo apie 13,4 tūkst. vaikų, o tai sudarė apie 55 proc. visų socialinės rizikos šeimose augančių vaikų ir 2 proc. visų Lietuvoje gyvenančių vaikų (Lietuvos vaikai, 2010). Jau keletą metų savivaldybių Vaiko teisių apsaugos tarnybų girtavimą įvardija kaip vieną pagrindinių priežasčių, sąlygojančių didėjančią socialinę riziką šeimoje. Kaimuose tai ypač aktuali problema, nes čia gyvena du trečdaliai (4124 iš 6245) visų girtaujančių socialinės rizikos šeimų (Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos prie SADM veiklos ataskaita, 2009). Pasak N. Kubilienės (2004), pažeidžiamiausi yra tokiose šeimose augantys vaikai. Vaikai, augdami šeimoje, kurioje yra narių priklausomų nuo alkoholio, turi daug nepatenkintų poreikių, susiduria su socialinės adaptacijos problemomis. Šeimos santykiai ir funkcionavimas visiškai priklauso nuo geriančio šeimos nario gyvenimo.

Pagal statistikos duomenis, antra dažniausiai pasitaikanti problema socialinės rizikos šeimoje, tai įgūdžių stoka. Statistikos duomenimis neįvardinta, kokie įgūdžiai stokojami socialinės rizikos šeimoje,

bet galima numanyti, kad tai tėvystės įgūdžiai arba dar juos galima pavadinti socialiniais įgūdžiais, kurie turi įtakos netinkamai vaikų priežiūrai. Socialiniai įgūdžiai apibūdinami kaip asmens savybių kompleksas, leidžiantis lengvai bendrauti su kitais žmonėmis, tai yra socialinio (verbalinio ir neverbalinio) bendravimo patirtis. Socialiniai įgūdžiai įgyjami socializacijos proceso metu. Dėl šios priežasties 2009 metais socialinės rizikos šeimų buvo 3661, o jose augo 8477 vaikai (Lietuvos vaikai, 2010). Taigi, galima teigti, kad socialinės rizikos šeimos neturi tinkamai susiformavusių įgūdžių, dėl to susiduria su daugeliu problemų.

Taip pat socialinės rizikos šeima priskiriama socialinei rizikai dėl vaikui nustatytos laikinosios globos. Dėl šios priežasties 2009 metais socialinės rizikos šeimų buvo 220, o jose augo 344 vaikai. Pasak užsienio autorių M. Brandon ir T. Thoburn (2008), dažniausiai vaikai paimami iš šeimos, kai tėvai netinkamai elgiasi su vaiku, jis yra neprižiūrėtas. Tėvai nesugeba patenkinti vaikų poreikių ir šią problemą yra sunku išspręsti. Vaikai grąžinami į šeimą, kai namuose pagerėja situacija.

Lietuvos Respublikos vaiko teisių kontrolierius inicijavo tyrimą (2009), kurio metu buvo nustatyta, kad per 2007-01-01 iki 2008-11-01 laikotarpį 40 proc. socialiniams darbuotojams į šeimas nepavyko grąžinti nei vieno vaiko. Todėl, galima teigti, kad socialinių darbuotojų darbas su socialinės rizikos šeimomis nėra efektyvus, nes didesniajai daliai socialinių darbuotojų nepavyksta vaikų grąžinti į biologines šeimas.

Pagal statistikos duomenis, naudojamas smurtas prieš vaikus yra viena iš priežasčių, kodėl socialinės rizikos šeima yra priskiriama rizikos grupei. Tokių šeimų 2009 metais buvo 215, o jose augo 492 vaikai (Lietuvos vaikai, 2010). Terminas „prievarta prieš vaikus“ dažniausiai suprantamas kaip tėvų ar globėjų įvairios blogo elgesio su vaiku formos. Yra skiriama fizinė, emocinė (psichologinė), seksualinė prievarta prieš vaikus. Kaip atskira blogo elgesio su vaiku rūšis išskiriama vaiko nepriežiūra (Blažys, 2001). Todėl toliau tekste bus trumpai aptarta kiekviena smurto rūšis. Taigi, fizinei prievartai priskiriamas tėvų ar globėjų sukeliamas vaiko iki 18 metų fizinis sužalojimas ne nelaimingo atsitikimo metu ar leidimas tokiam sužeidimui įvykti. Prievarta prieš vaikus geriau suprantama, jeigu ji aiškinama kaip besitęsiantis vaiko fizinis žalojimas tėvų – vaiko ir šeimos ryšių kontekste (Blažys, 2001).

Pagal pateiktą fizinės prievartos apibrėžimą, galima teigti, kad fizinė prievarta visada pasireiškia fiziniu sužalojimu, tačiau dažnai patiriant fizinį smurtą kartu patiriamas ir emocinis (psichologinis) smurtas. Emocinis (psichologinis) smurtas gali būti įvairių tipų:

- socialinė izoliacija – draudimas vaikui su bet kuo bendrauti, draugauti, nutraukimas normalios socialinės patirties. Taip diegiamas įsitikinimas, kad be smurtininko daugiau niekas neegzistuoja;
- nesiskaitymas – negarbingas tėvų elgesys: motina ar tėvas atplėšia vaiko laiškus, skaito dienoraštį, išduoda vaiko paslaptis, tyčiojasi;

- atstūmimas – vaiko nevertinimas, nepripažinimas: neleidžiama vaikui pajusti savo vertės, nepripažįstamas jo reikšmingumas. Vaikas tarsi „gauna žinią“, kad jis nepageidaujamas, nemylimas, nereikalingas, blogas;

- menkinimas – nuolatinis vaiko poelgių, pomėgių, darbų neigiamas vertinimas;

- terorizavimas – nuolatinis vaiko gąsdinimas, pravardžiavimas, baimės aplinkos sukūrimas, manipuliavimas neigiamomis emocijomis, dėl to atsiranda suvokimas, kad pasaulis blogas ir pavojingas;

- ignoravimas – vaiko nepaisymas: prie jo neprieinama, su juo nesikalbama, nesitariama, neklausiama jo nuomonės;

- pavyduliavimas – liguistas įtarinėjimas: vaikas laikomas ne žmogumi, o daiktu. Tai absoliutus kito žmogaus interesų nepaisymas, vaiko jausmų, psichinės būsenos nuolatinė, įkyri kontrolė;

- izoliavimas – pedantiška kontrolė: be paliovos kontroliuojama, ką vaikas skaito, ką daro, su kuo kalba, kur eina ir pan. (Miškinis, 2003).

Emocinis (psichologinis) smurtas smukdo vaiko savigarbą, vaikas gali nepasitikėti savo jėgomis, jaustis nieko vertu.

Atkreipiant dėmesį į emocinį smurtą, reikėtų paminėti V. Ž. Jonynienės (2005) atliktą tyrimą, kurio metu buvo nustatyta, kad vaikai šeimoje patiria emocinį smurtą: pašaipą, kritiką, negyrimą, nesidžiaugimą vaiko pasiekimais, kuris priklauso nuo tėvų, ypač mamų, išsilavinimo, tėvų užimtumo, alkoholio vartojimo ir šeimos materialinės padėties – kuo geresnės šeimos charakteristikos išvardytais aspektais, tuo mažiau smurtauojama prieš vaiką. Kadangi, socialinės rizikos šeimoje pagrindinė priežastis yra alkoholio vartojimas, todėl galima teigti, kad tokiose šeimose vaikai patiria emocinį smurtą.

Viena iš sunkiausių smurto formų pagal K. Miškinį (2003), tai seksualinė prievarta prieš vaikus. Seksualinė prievarta dažniausiai suprantama, kaip bet koks lytinis kontaktas tarp suaugusiojo ir vaiko, suaugusiajam siekiant seksualinio pasitenkinimo, ar bet koks lytinis kontaktas su vaiku, vartojant jėgą, grasinimus, meluojant, kad vaiko dalyvavimas toje veikloje yra nekenksmingas.

Apibrėžiant seksualinę prievartą prieš vaikus, nėra taikytinas sutikimo kriterijus, nes, bet kuriuo atveju, tokiame seksualiniame kontaktui vaikas negali duoti visaverčio sutikimo dėl jo psichosocialinės brandos (Blažys, 2001).

Seksualinė prievarta yra ne tik lytiniai santykiai, bet ir laikytini tokie veiksmai:

- seksualinio pobūdžio kalbos vaikui, nepadorių gestų demonstravimas, norint šokiruoti vaiką ar sukelti jo susidomėjimą;

- vaiko įtraukimas į pornografinę veiklą ar prostituciją;

- lyties organų demonstravimas vaikui, kartais tuo pat metu masturbuojantis;

- pornografinių leidinių ar filmų rodymas vaikui;
- vertimas arba siūlymas vaikui nusirenginėti arba masturbotis asmens akivaizdoje;
- vaiko glostymas ir lietimasis, turint seksualinių tikslų;
- prašymas ar vertimas glostyti suaugusiojo lyties organus (Miškinis, 2003).

Taigi, seksualinė prievarta pasireiškia ne tik sąlyčiu su smurtautoju, tačiau ir jo seksualiniai veiksmai (lyties organų demonstravimas, vertimas vaiką žiūrėti pornografinius filmus ir pan.) nukreipti prieš vaiką yra laikomi seksualiniu smurtu.

Pasak G. Valicko (1997), priežiūros nebuvimas, arba hipogloba laikoma tam tikra smurto rūšimi. Hipogloba dažniausiai pasireiškia tuo, kad tėvai nesirūpina savo vaikais, nesidomi jų veikla, interesais, ateitimi, leidžia vaikui elgtis nepriimtiniu būdu (pvz.: vartoti alkoholį, narkotikus, rūkyti ir panašiai). Šiuo atveju tėvo ir motinos funkcijos neretai apsiriboja elementariausių pareigų atlikimu: materialiniu aprūpinimu (drabužiais, maistu, kasdieninio vartojimo reikmenimis) ir formaliomis sankcijomis bei kontrole. Tačiau kartais tėvai neatlieka net ir šių elementarių pareigų. Krašutiniais hipoglobos atvejais tėvai ne tik ignoruoja vaikų dvasinį pasaulį, bet ir nesirūpina jų materialiniu aprūpinimu, nesudaro paprasčiausių sąlygų žaisti ar mokytis, nepatenkina sergančių vaikų fizinių poreikių ir t.t.

Apžvelgus smurto rūšis reikėtų paminėti, kad šeimose dažniausiai smurtauojama dėl to, kad tėvai vartoja psichotropines medžiagas ar dėl tėvų psichinių ligų. Vaikai tokiose šeimose nesijaučia saugūs ir dažnai turi ne tik fizinių sutrikimų, bet tai gali turėti įtakos vaiko mokymuisi ir jo elgesiui (Cleaver ir kt., 2007; Devaney, 2008; Barth, 2009).

Kuo jaunesni vaikai patiria arba stebi smurtą, tuo labiau pasireiškia destruktivi įtaka jų psichologinei ir fizinei būsenai. Nekalbant apie moralinius šio reiškinio aspektus, smurtas prieš vaikus ar jų motinas grindžia galimybes naujų problemų atsiradimui šeimoje, t. y. formuoja kelią naujų smurtautojų ir aukų atsiradimui. Smurtauti linkę asmenys neretai yra patyrę vaikystėje prievartą arba buvo tokios prievartos stebėtojai šeimoje (Diršienė, Reikertienė, 2008). Taigi, galima daryti prielaidą, kad vaikai, kurie patiria smurtą, ateityje gali patys tapti smurtautojais.

Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus ataskaitoje (2010) minima, kad dažniausiai gaunami skundai dėl vaiko teisių ir teisėtų interesų pažeidimų daugiausiai padaromi šeimoje. Šeimoje dominuoja fizinis, seksualinis, psichologinis smurtas. Taigi, smurtas išlieka vienas iš esminių priežasčių, pasireiškiančių tėvų netinkamu elgesiu su vaiku.

Dar viena priežastis dėl ko socialinės rizikos šeima yra priskiriama rizikos šeimai, tai paramos netinkamas panaudojimas. 2009 metais tokių socialinės rizikos šeimų buvo 70, o jose augo 186 vaikai (Lietuvos vaikai, 2010). Valstybės materialinė parama šeimai gerina šeimų buitį, mažina skurdą, tačiau nėra veiksminga priemonė sprendžianti daugelį emocinių, psichologinių, socialinių įgūdžių ugdymo ir kitų problemų. Ypač materialinė parama nėra veiksminga tuomet, kai pinigai panaudojami ne pagal paskirtį. Socialinės rizikos šeimos yra remiamos valstybės įvairiomis pašalpomis, tačiau kaip rodo

praktika, dažnai sutuoktiniai girtauja ir gautą valstybės paramą panaudoja ne vaiko interesams tenkinti (Guščinskienė, Kondrotaitė, 2006).

Taigi, socialinės rizikos šeimos dažniausiai priskiriamos rizikos šeimai dėl to, kad vartoja psichotropines medžiagas, stokoja įgūdžių, naudoja prievartą prieš vaikus, paramą panaudoja ne vaiko interesams. Dėl šių priežasčių yra neužtikrinami vaikų svarbiausi poreikiai, vaikui nesudaroma galimybė augti ir sveikai vystytis socialinės rizikos šeimoje.

Pagal statistikos duomenis nuo 2005 metų socialinės rizikos šeimų ir jose augančių vaikų skaičius mažėja. Per 5 metus Lietuvoje socialinės rizikos šeimų sumažėjo – 33 proc., o vaikų jose – 34 proc. (Lietuvos vaikai, 2010). Tokį pastebimą socialinės rizikos šeimų ir augančių jose vaikų skaičiaus mažėjimą galėjo lemti kelios priežastys:

1. Socialinių paslaugų vykdoma plėtra savivaldybėse bei nuo 2007 m. savivaldybėse įsteigti 556 socialinių darbuotojų etatai darbui su socialinės rizikos šeimomis ir kasmet didėjantis šių specialistų skaičius (Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos prie SADM veiklos ataskaita, 2009).

2. Patvirtintas Socialinės rizikos šeimų, auginančių vaikus, apskaitos savivaldybės vaiko teisių apsaugos tarnyboje (skyriuje) tvarkos aprašas. Tvarkos aprašu nustatyti aiškūs kriterijai, pagal kuriuos šeima laikytina socialinės rizikos šeima, kada šeima yra išbraukiama iš apskaitos (Žin., 2006, Nr. 86-3373).

3. Atsižvelgiant į kelerių metų gyventojų emigracijos skaičiaus augimo tendencijas, galima daryti prielaidą, kad socialinės rizikos šeimų ir jose augančių vaikų skaičiaus mažėjimą lemia šeimų narių išvykimas iš Lietuvos (Vidaus ir tarptautinė gyventojų migracija pagal apskritis ir savivaldybes, 2009).

4. Labai dažnai socialinės rizikos šeimos, nepranešusios naujos gyvenamosios vietos adreso Vaiko teisių apsaugos tarnybų skyrių specialistams, išvyksta gyventi į kitą savivaldybę. Taip didėja galimybė neužfiksuoti tokių persikraustymų (Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos prie SADM veiklos ataskaita, 2009).

5. Galima teigti, kad vaikų dienos centrų teikiamos paslaugos turėjo reikšmės socialinės rizikos šeimų skaičiaus mažėjimui. Vaikų dienos centre vykdomos ne tik popamokinio užimtumo paslaugos vaikams, bet ir nepamiršamas socialinis darbas su centrus lankančių vaikų tėvais (Indrašienė, Šlapelienė, 2007). Nors J. Waldfogel (2009) teigimu, mažai randama įrodymų, kad socialinės paslaugos teikiamos dienos centruose sumažina tėvų netinkamo elgesio pavojų, tačiau pakitimų dėl vaikų priežiūros yra. Dienos centrai tarsi perima tėvų pareigas, kurias turėtų atlikti vaikų tėvai ir taip vaikams, būnantiems dienos centre, užtikrinama priežiūra.

Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos prie SADM veiklos ataskaitoje (2009) minima, kad vis dar išlieka ikimokyklinio amžiaus vaikų iš probleminių šeimų laisvalaikio

organizavimo bei mažamečių vaikų šeimose saugumo užtikrinimo problema. Labai dažnai socialinės rizikos šeimos dėl finansinių sunkumų ir įstaigų nepakankamumo neturi galimybių leisti mažamečius vaikus į darželius, jų nepasiekia vaikų dienos centrai bei kitų įstaigų teikiamos socialinės paslaugos. Taigi, galima teigti, nors vaikų dienos centrai ir įtakoja socialinės rizikos šeimų mažėjimą, tačiau vis dar jaučiamas trūkumas vaikų dienos centrų.

Pagal statistikos duomenis, socialinės rizikos šeimų skaičius nuo 2005 metų mažėja, tačiau vis tiek išlieka gan didelis skaičius vaikų, netekusių tėvų globos (3 lentelė).

3 lentelė. **Vaikai, kuriems nustatyta globa (rūpyba) pagal globos (rūpybos) nustatymo priežastis (N)**

Metai	2005	2006	2007	2008	2009
Vaikai, per metus netekę tėvų globos (iš viso)	3209	3006	2824	2691	2175
Iš jų pagal priežastis:					
tėvai nesirūpino, nesidomėjo vaiku, jo neprižiūrėjo, netinkamai auklėjo (2006–2008 m. ir naudojo smurtą)	1902	1733	1846	1612	1395
tėvų valdžios apribojimas	429	559	354	402	127
vaikai tapo našlaičiais	259	288	234	202	179
vaikai įstatymų nustatyta tvarka atskirti nuo tėvų	-	52	31	47	78
tėvai dingę ir jų ieškoma	53	36	38	24	17
tėvai naudojo smurtą	90	...	...	...	...
tėvai pripažinti neveiksniais	23	9	8	15	11
tėvystės ar artimos giminystės ryšiai nuo vaiko radimo dienos nenustatyti per tris mėnesius	27	1	1	1	1
tėvai teismo paskelbti mirusiais arba pripažinti nežinia kur esančiais	15	1	1	3	1
tėvai laikinai negalėjo rūpintis vaiku	411	327	311	385	366

Šaltinis: Statistikos departamentas. Lietuvos vaikai, 2010.

Pagal statistikos duomenis, viena iš pagrindinių priežasčių, kodėl buvo būtina nustatyti vaikams globą (rūpybą), nes tėvai nesidomėjo vaiku, jo neprižiūrėjo, netinkamai auklėjo, (naudojo smurtą 2006-2008 metai). Tokių šeimų 2009 metais buvo 1395. Socialinės rizikos šeimos yra laikytinos tokios šeimos, kurioje tėvai yra priklausomi nuo alkoholio ar kitų psichotropinių medžiagų, piktnaudžiauja azartiniais žaidimais, stokoja socialinių įgūdžių, netinkamai auklėja ar prižiūri vaikus, naudoja

prievartą prieš vaikus (Lietuvos vaikai, 2010). Todėl galima teigti, kad vaikams dažniausiai nustatoma globa, kurie auga socialinės rizikos šeimose

Analizuojant tėvų globos netekusių vaikų skaičiaus tendencijas, pastebimas nuo 2005 metų vaikų, kuriems nustatyta globa (rūpyba) mažėjimas. 2009 metais bendras tėvų globos netekusių vaikų skaičius nuo 2005 metų sumažėjo daugiau nei 32 proc., panašiai sumažėjo tėvų valdžios ribojimo atvejų, daugiau nei 3 kartus (Lietuvos vaikai, 2010). Galima teigti, kad vaiko teises ir interesus ginančios institucijos tėvų valdžios ribojimą linkusios taikyti tik tuo atveju, kai visi taikytini būdai, galintys užtikrinti vaiko teises savo tėvų šeimoje, atstatyti šeimos gebėjimą rūpintis vaiku, nepasiteisina.

Apibendrinant galima teigti, kad socialinės rizikos šeimų ir jose augančių vaikų skaičius mažėja. Socialinės rizikos šeimoje dažniausiai tėvai girtauja, vartoja psichotropines medžiagas, stokoja socialinių įgūdžių, smurtauja prieš vaikus. Vaikai, augdami tokiomis sąlygomis, jaučiasi nesaugūs, nepatenkinami jų svarbiausi poreikiai.

2. POREIKIŲ KLASIFIKACIJA

Vienas svarbiausių teisinių dokumentų, apibrėžiančių pagrindines vaiko teises yra 1995 m. Lietuvoje ratifikuota Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencija (toliau tekste – Konvencija). Lietuva įsipareigojo įgyvendinti Konvencijoje numatytus reikalavimus ir juos įgyvendinti valstybės vidaus gyvenime. Konvencija tarsi yra pamatas Lietuvos Respublikos teisės sistemai, svarbu derinti valstybės įstatymus su Konvencijos nuostatomis, t.y. užtikrinti įstatymais Konvencijos reikalavimų laikymąsi.

Konvencija vadovaujasi pagrindiniais vaiko teisių deklaracijos principais. Įstatymu ar kitomis priemonėmis vaikui turi būti garantuota ypatinga apsauga ir suteikiamos galimybės ir sąlygos sveikai ir normaliai vystytis ir dalyvauti visuomenės gyvenime. Konvencijoje pabrėžiama, kad vaikas visapusiškai ir harmoningai vystytis gali tik augdamas šeimoje, jausdamas laimę, meilę ir supratimą (Žin., 1995, Nr. 60 – 1501).

Lietuvos Respublikos Civiliniame kodekse teigiama, kad tėvai turi teisę ir pareigą dorai auklėti ir prižiūrėti savo vaikus, rūpintis jų sveikata, išlaikyti juos atsižvelgdami į jų fizinę ir protinę būklę. Tėvai taip pat privalo sudaryti sąlygas visapusiškam ir harmoningam vystymuisi, kad vaikas pasirengtų savarankiškam gyvenimui visuomenėje (Žin., 2000, Nr. 74 – 2262). Taip yra pabrėžiamas šeimos vaidmuo ugdant pilietį, rengiant vaiką savarankiškam gyvenimui ir valstybės pagalbos svarba tenkinant visus visuomenės šeimai keliamus reikalavimus.

Vaikas, kuriuo laikomas asmuo iki 18 metų, yra labiausiai pažeidžiamas subjektas šeimos politikos kontekste. Norint sukurti sąlygas, kuriomis vaikas galėtų sėkmingai vystytis, skleisti savo prigimtines galias ir subręsti savarankiškam gyvenimui, jam turi būti užtikrintas:

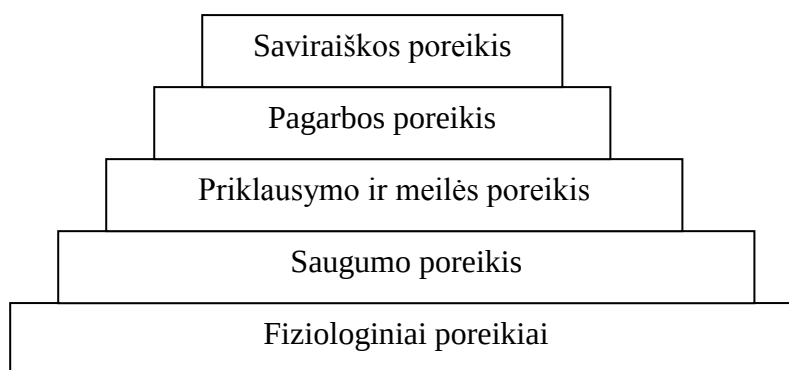
- fizinis ir psichosocialinis saugumas (šeima kaip prigimtinė vaiko aplinka);
- materialinis saugumas (šeimos pajamos ir galimybės užtikrinti vaiko sveikatą);
- struktūrinis saugumas (vaiko apsaugą užtikrinančių organizacijų bendradarbiavimas)

(Stankūnienė, 2004).

Tėvai turi užtikrinti, kad būtų patenkinami vaiko būtiniausi poreikiai, tačiau ekonominių permainų laikais šeima tampa įvairių neigiamų reiškinių priežastimi ir ne visuomet gali pačios užtikrinti vaiko gerovę. Nors dažnai asocialios, disfunkcinės šeimos yra remiamos valstybės, tačiau dažnai lėšos atitenka ne vaikams, o tokių šeimų asocialiems poreikiams (Kvieskienė, 2005). Pasak J. Lapės ir G. Navaičio (2003, p. 188-195), poreikis yra psichofiziologinė individo būseną, nervinę įtampą, kurią sukelia jo egzistavimui būtinų sąlygų trūkumas. Autoriai išskiria pirminius ir antrinius poreikius. Pirminiai poreikiai yra laikomi įgimtais poreikiais: turėti maisto, jausti šilumą, saugiai jaustis ir kt. Antriniais poreikiais laikomi įgyti poreikiai, tai poreikis gaminti maistą tam tikru būdu, austi drabužius, muzikos, meno poreikis, alkoholio, narkotikų ir kt.

Tuo tarpu A. H. Maslow (cituota pagal Myers, 2000) poreikius suskirsto į penkias pagrindines grupes (1 pav.):

1. Fiziologiniai poreikiai, tai poreikis numalšinti alkį, troškulį.
2. Saugumo poreikiai, tai poreikis jausti, kad pasaulis yra tvarkingas ir numatomas; poreikis jausti saugumą ir pastovumą.
3. Priklausymo ir meilės poreikiai. Poreikis mylėti ir būti mylimam, priklausyti ir būti priimtam, poreikis išvengti vienatvės ir viešumos.
4. Pagarbos poreikiai, tai savigarbos, laimėjimų, išmanymo ir savarankiškumo poreikis; pripažinimo ir kitų pagarbos poreikis.
5. Saviraiškos poreikis įgyvendinti savo unikalios galimybės poreikiai.

Šaltinis: sudaryta pagal D. G. Myers (2000), p. 403.

1 pav. **A. H. Maslow poreikių piramidė**

A. H. Maslow skalėje išvardinti poreikiai akivaizdžiai kalba apie tai, kaip yra svarbu užtikrinti poreikius nuo pat kūdikystės, kad augtų sveika asmenybė. Nepatenkinus žemesniųjų poreikių, negali būti tenkinami aukštesnieji žmogaus poreikiai. Pagal A. H. Maslow yra šie lygiai: žemesniojo lygmens poreikiai, tai fiziologiniai, saugumo bei socialiniai poreikiai ir aukštesniojo lygmens poreikiai, tai pagarbos ir savirealizacijos poreikiai.

J. Lapės ir G. Navaičio (2003) pirminiai poreikiai sutampa su A. H. Maslow fiziologiniais poreikiais, kur išskiriami pagrindiniai poreikiai būtini žmogaus egzistavimui, tai maistas, šiluma.

Autorius W. Glazeris (1989) atkreipė dėmesį į vaikų poreikius ir juos suskirstė į bazinius ir specifinius poreikius. Autorius teigia, kad vaikai jausis gerai, kai bus patenkinti jų baziniai poreikiai. Tai:

- Meilės poreikis. Vaikas turi būti mylimas ir mokėti dalytis meile.
- Galios ir pagarbos poreikis. Nuo to kaip pats vaikas suvokia, ką jis daro, kaip tai priima kiti, priklauso jo savivartė. Vaikai turi užsitarnauti aplinkinių pagarbą ir išmokti gerbti save.
- Pripažinimo poreikis. Pripažinimas - pozityvus būdas įgyti galios, netrukdam kitų žmonių poreikiams.

- Džiaugsmo poreikis. Vaikai turi džiaugtis vieni kitais. Džiaugsmą teikia aktyvūs veiksmai, o ne tik pasyvūs stebėjimai, pavyzdžiui: televizoriaus žiūrėjimas.

- Laisvės poreikis – tai galimybė pasakyti ir daryti tai, ką nori, paisant visuomenės normų. Laisvė vertinama kartu su atsakomybe.

Jei vaiko poreikiai nepatenkinami, vaikas išgyvena stresą, įtampą, kančią. Pagal autorių egzistuoja dar ir specifiniai poreikiai, kurie nėra genetiškai paveldimi, bet yra išmokstami. Juos vadina norais, pavyzdžiui: „Aš noriu važiuoti dviračiu“. Šis noras yra susijęs kartu su baziniais poreikiais, tai džiaugsmu ir galios poreikiu.

M. Leliugienė ir J. Klemkaitė (2004) pateikė svarbiausius vaikų poreikius remdamasi K. Eyferth, L. Shenk – Danziger, R. Bang autorių išskirtais vaikų poreikiais.

L. Shenk – Danziger (cituota pagal Leliugienė, Klemkaitė, 2004) sudarė vaiko pagrindinių poreikių katalogą, kur svarbiausi yra šie poreikiai:

- poreikis būti norimam;
- tėvų dėmesio poreikis: čia įeina žaidimai, kalbėjimas, pagyrimai. Tai tėvų domėjimasis tuo, ką vaikas daro ir nori padaryti;
- identifikacijos poreikis;
- poreikis būti nekonfliktinėje visuomenėje, kurios tikslas suteikti vaikui saugumą;
- jo lūkesčius atitinkančių gyvenimo ir ugdymo pamokų poreikis;
- poreikis būti pripažintam bendraamžių draugijoje;
- poreikis įsitraukti į suaugusiųjų gyvenimą pagal savo gebėjimus, jėgas ir interesus.

Šie L. Shenk – Danziger poreikiai yra labai panašūs į W. Glazerio (1989) išskirtus vaikų poreikius, tik autoriai skirtingai juos apibūdina. Pavyzdžiui, W. Glazeris kalbėdamas apie vaiko pripažinimo poreikį, turi omenyje, kad pripažinimas yra pozityvus būdas įgyti galios, netrukdam kitų žmonių poreikiams, o L. Shenk – Danziger pabrėžia, kad vaikų poreikis yra būti pripažintam bendraamžių draugijoje. Abu autoriai kalba apie vaiko pripažinimą, kuris tarsi suteikia galios būti priimtam tokiam koks vaikas yra iš tiesų.

K. Eyferth (cituota pagal Leliugienė, Klemkaitė, 2004) savo veikale pabrėžia, kad vaiko pagrindiniai poreikiai yra atidumas ir meilė.

R. Bang (cituota pagal Leliugienė, Klemkaitė, 2004) pagrindinius poreikius skirsto į šeimos ryšius ir meilę, švelnumą ir pripažinimą, nepriklausomybę ir savarankiškumą. Jis atkreipia dėmesį į tai, kad kuo žmogus jaunesnis, tuo mažiau šie poreikiai tenkinami. Šie poreikiai atskleidžiami per socialinę patirtį. Matyti, kad išskirti W. Glazerio, K. Eyferth, R. Bang, L. Shenk – Danziger vaikų poreikiai susiję su A. H. Maslow sudaryta poreikių hierarchija. Paminėtų autorių išskirti poreikiai sudaro A. H. Maslow pagrindinių poreikių sudedamąsias dalis. Tik autoriai neišskiria fiziologinių poreikių, kuris būtinas vaiko gyvybei palaikyti, tai maistas, poilsis, būstas.

M. Barkauskaitės atlikto tyrimo metu (2008) išskirti poreikiai skiriasi nuo minėtų autorių, nes autorė pateikia specifinius poreikius, kurie priklauso nuo šeimos ypatumų. Tyrimo metu autorė siekė ištirti jaunimo mokyklų vadovų požiūrį į ugdymo proceso galimybes atstatant mokinių mokymosi motyvaciją. Jaunimo mokyklų vadovų teigimu, mokiniai ateina į mokyklą praradę mokymosi motyvaciją, dėl sudėtingo bendraamžių bendravimo, draugų paskatinami ir dėl įvairių kitų priežasčių. Remiantis tyrimo duomenis buvo išskirtos keturios poreikių grupės:

1. Socialiniai poreikiai. Tai normalių gyvenimo sąlygų turėjimas, maitinimo užtikrinimas, būtiniausių daiktų, priemonių turėjimas, turėti pilną šeimą, bendravimo šeimoje galimybės.

2. Psichologiniai poreikiai. Tai saugumas šeimoje, bendravimas su šeimos nariais, specialisto pagalbos, pasitikėjimo savimi atstatymas, smurto, pasityčiojimo bendrojo lavinimo mokykloje eliminavimas.

3. Pedagoginiai poreikiai. Tai noras gauti teigiamus įvertinimus, pripažinimą, individualių metodų ir programų taikymas, mokymosi ir turimų mokinio gebėjimų bei galimybių atitikimas, nuolatinė pagalba mokiniams, galimybė užpildyti žinių spragas, baigti mokyklą.

4. Medicininiai poreikiai. Išreiškiami tokie vaikų poreikiai: turėti sveikus tėvus, turėti tvarkingus (padorius) namus, nori būti stiprūs (fiziškai), atsikratyti priklausomybės nuo rūkymo, narkotikų, būti gražūs, patrauklūs, stilingi (Barkauskaitė, 2008).

M. Barkauskaitės atliktas tyrimas (2008) atskleidė specifinius vaikų poreikius, kurie priklauso nuo šeimos ypatumų, tai gali būti tokios šeimos, kuriose vyrauja bedarbystė, skurdas, socialiai remtinės šeimos, asocialios, probleminės šeimos ir pan. Šeima kuri yra nepilna, taip pat šeimose, kuriose vyrauja bedarbystė, skurdas, pagrindiniai vaikų poreikiai yra turėti normalias gyvenimo sąlygas, būtiniausius daiktus, turėti pilną šeimą. Šeimoje, kurioje yra smurtauojama, tėvai turi priklausomybę nuo psichotropinių medžiagų, vaikų pagrindiniai poreikiai yra saugumas šeimoje, bendravimas su šeimos nariais, pasitikėjimo savimi atstatymas. Tėvai, kurie turi žemą išsilavinimą, nesidomi vaiko mokymosi laimėjimais, nebendrauja su mokyklos personalu, pagrindiniai vaikų poreikiai yra gauti teigiamą įvertinimą, būti pripažintam, baigti pagrindinę mokyklą. Tose šeimose, kur tėvai nesirūpina vaiko sveikata, gyvena antisanitarinėmis sąlygomis, pagrindiniai vaikų poreikiai yra galimybė turėti padorius namus, atsikratyti priklausomybės nuo rūkymo, narkotikų.

Taigi, nuo to kokia situacija yra šeimoje, tokie poreikiai vaikų išreikšti labiausiai.

Tuo tarpu C. Sutton išskiria (1999) specifinius poreikius, kurie vaikams pasireiškia patyrus smurtą, tai:

- saugumas (viskas, kas palaiko nelaimės ištikto vaiko saugos jausmą, turi būti išsaugota, o tokią saugą geriausia garantuoti vaiko namuose);
- emocinė parama (pagalbioje aplinkoje gali atsirasti sugebėjimas greitai susigrąžinti dvasines ir fizines jėgas, pasireikšti sunkumų įveikimui strategijos);

- suprasti, kas atsitiko (reikia padėti vaikams suprasti, kas atsitiko);
- kontrolės išlaikymas (svarbu, kad vaikai ir jaunuoliai dalyvautų planuojant jų ateitį).

Vaikai, prieš kuriuos yra smurtauojama patiria tam tikrą šoką, todėl svarbu, kad šalia vaiko atsirastų žmogus, kuris galėtų jam viską paaiškinti kas nutiko, nuraminti jį. Socialinės rizikos šeimoje pasitaiko smurto atvejų, todėl vaikui yra pažeidžiamas saugumo poreikis.

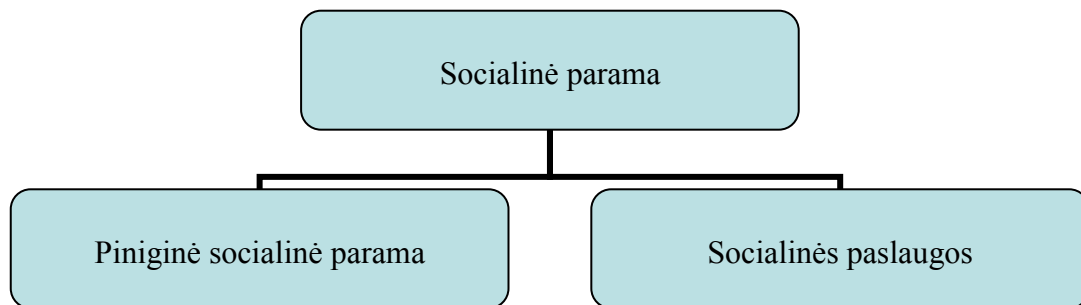
Apibendrinant galima teigti, kad skirtingi autoriai skirtingai pateikia poreikių klasifikaciją. Vaiko poreikių užtikrinimas priklauso nuo šeimos esamos situacijos. Be to, nuo tarpusavio šeimos narių santykių priklauso, kokie vaikų poreikiai yra tuo metu labiausiai išreikšti.

3. SOCIALINIŲ PASLAUGŲ SISTEMA SOCIALINĖS RIZIKOS ŠEIMOMS

3.1. Socialinių paslaugų samprata

Lietuvos Respublikos Socialinės paramos koncepcijoje nurodoma, kad socialinę apsaugą sudaro socialinis draudimas (visuma suderintų valstybinių privalomųjų draudimo sistemų, garantuojančių išmokas ligos, neįgalumo, senatvės, mirties, maitintojo netekimo, motinystės ir panašiais atvejais) ir socialinė parama (pagalba, teikiama pinigais arba natūra asmenims, kurie neturi išteklių būtiniausiems poreikiams tenkinti) (Žin., 1994, Nr. 36).

Socialinės paramos sistemoje dažniausiai yra išskiriamos dvi pagrindinės socialinės paramos rūšys, tai piniginė socialinė parama ir socialinės paslaugos (2 pav.):

Šaltinis: sudaryta pagal A. Guogis, D. Bernotas, 2000, p. 52.

2 pav. Socialinės paramos rūšys

Piniginė socialinė parama teikiama pinigėmis išmokomis (pvz., šalpos pensijos, šeimos pašalpos), o socialinės paslaugos pasižymi paslaugų teikimu ne pinigėmis išmokomis. Socialinės paslaugos teikiamos tiems asmenims, kurie patenka į rizikos grupes (pvz., neįgalieji, senyvo amžiaus žmonės, rizikos grupės vaikai ir pan.).

Plačiau šiame skyriuje bus aptarta apie socialines paslaugas, nes jos yra svarbios socialinės rizikos šeimoms.

Lietuvos Respublikos socialinių paslaugų įstatyme teigiama, kad socialinės paslaugos yra paslaugos, kuriomis suteikiama pagalba asmeniui (šeimai), dėl amžiaus, neįgalumo, socialinių problemų iš dalies ar visiškai neturinčiam, neįgijusiam arba praradusiam gebėjimus ar galimybes savarankiškai rūpintis asmeniniu (šeimos) gyvenimu ir dalyvauti visuomenės gyvenime. Taigi, socialinės paslaugos – tai pagalbos asmenims suteikimas. Tame pačiame įstatyme teigiama, kad socialinių paslaugų tikslas yra sudaryti sąlygas asmeniui (šeimai) ugdyti ar stiprinti gebėjimus ir galimybes savarankiškai spręsti savo socialines problemas, palaikyti socialinius ryšius su visuomene, taip pat padėti įveikti socialinę atskirtį (Žin., 2006, Nr. 17-589).

Literatūros šaltiniuose galima aptikti kitus socialinių paslaugų apibūdinimus.

Kaip teigia A. Guogis (2000), socialinės paslaugos – tai pagrindinių valstybės socialinio pobūdžio programų (socialinės apsaugos, mokymo bei užimtumo) vykdymo būdas bei socialinės apsaugos tarnybų teikiamos ne medicinos srities paslaugos.

L. Žalimienė (2003) socialines paslaugas pateikia siauroju ir plačiuoju požiūriais. Siauroju požiūriu socialinės paslaugos dar vadinamos asmeninėmis socialinėmis paslaugomis, kurios teikiamos neatsiejamai nuo socialinio darbo. Taigi, šiuo atveju tapatinamas socialinis darbas su socialinėmis paslaugomis, nes tikslai jų yra panašūs - atkurti, padėti palaikyti asmens santykius su visuomene, kai jis nepajėgia pats to padaryti. Tačiau socialinės paslaugos apima bendresnę sąvoką negu socialinis darbas ar socialinio darbo paslaugų teikimas. Socialinis darbuotojas tik teikia socialines paslaugas.

Plačiuoju požiūriu socialinės paslaugos yra prilyginama visoms visuomenei teikiamoms paslaugoms, tai švietimo, sveikatos priežiūros, socialinės apsaugos, sporto, laisvalaikio, kultūros paslaugos. Vienu ir kitu atveju kalbama apie paslaugas, kurios yra būtinos žmogui, kad būtų patenkinti poreikiai.

Socialinės apsaugos terminų žodyne (1999) sąvoka socialinės paslaugos turi keletą paaiškinamųjų reiškinių: 1) pagrindinių valstybės socialinio pobūdžio programų (socialinės apsaugos, mokymo bei užimtumo) vykdymo būdas; 2) socialinės apsaugos tarnybų teikiamos ne medicinos srities paslaugos. Šios paslaugos papildomai paaiškinamos kaip pagalbos asmenims teikimas įvairiomis nepiniginėmis formomis, pinigais bei globa, siekiant grąžinti sugebėjimą pasirūpinti savimi ir integruotis į visuomenę.

R. Kalesnykas (2000) socialines paslaugas apibūdina kaip valstybės siekį patenkinti asmens gyvybinius poreikius ir sudaryti žmogaus orumą nežeminančias gyvenimo sąlygas, kai žmogus pats nepajėgia to padaryti, bei grąžinti asmens gebėjimą pasirūpinti savimi ir integruotis visuomenėje.

Remiantis pateiktais socialinių paslaugų apibūdinimais galima teigti, kad tiksliausiai apibūdinti socialines paslaugas galima išskiriant šių paslaugų svarbiausius tikslus: tenkinti gyvybinius poreikius, kai jie patys nepajėgūs savarankiškai to pasiekti, atkurti žmogaus gebėjimą savarankiškai funkcionuoti visuomenėje ir teikti jas prevenciniais tikslais, siekiant užkirsti kelią problemoms.

Be to, reikėtų paminėti, kad Lietuvos Respublikos socialinių paslaugų įstatymas buvo priimtas 1996 metų spalio 9 dieną, kuriame pirmą kartą Lietuvos istorijoje apibrėžtos teikiamų socialinių paslaugų rūšys, šių paslaugų organizavimo, teikimo ir gavimo sąlygos, socialinių paslaugų teikėjų ir gavėjų santykiai, socialinių paslaugų finansavimo principai. Šis įstatymas pirmą kartą teisiškai apibrėžė ir profesionalų socialinį darbą ir įteisino socialinio darbuotojo profesiją (Žin., 1996, Nr.104-2367). Siekiant išnaudoti visas galimybes socialinės rizikos šeimose augantiems vaikams nebūti atskirtiems nuo savo biologinės šeimos buvo būtina organizuoti ir teikti socialines paslaugas, vykdyti prevencinį darbą. Tačiau ilgą laiką socialinės rizikos šeima net nebuvo įvardijama kaip socialinių paslaugų gavėja, todėl savivaldybėse šioms šeimoms ir jose augantiems vaikams nebuvo

organizuojamos ir teikiamos socialinės paslaugos. Tik 2005 m. kovo 15 d. Socialinės apsaugos ir darbo ministro įsakymo „Dėl Socialinės apsaugos ir darbo ministro 2000 m. liepos 10 d. įsakymo Nr. 70 „Dėl Socialinių paslaugų katalogo 2000 m. patvirtinimo“ pakeitimo 19 punkte atsirado naujas terminas „socialinės rizikos šeima“, kaip socialinių paslaugų gavėja (Žin., 2005, Nr. 38-1252).

Pagal Socialinių paslaugų katalogą, socialiniai darbuotojai socialinės rizikos šeimoms teikia bendrąsias ir specialiąsias socialines paslaugas:

- Bendrosios paslaugos - informavimas, konsultavimas, tarpininkavimas ir atstovavimas, maitinimo organizavimas, aprūpinimas būtiniausiais drabužiais ir avalyne, transporto organizavimas, asmeninės higienos ir priežiūros paslaugų organizavimas, sociokultūrinės paslaugas, bei kitos paslaugos, teikiamos atsižvelgiant į specifinius klientų poreikius.

- Specialiosios paslaugos yra skiriamos į:

- socialinę priežiūrą (pagalba į namus, socialinių įgūdžių ugdymas ir palaikymas, apgyvendinimas savarankiško gyvenimo namuose, laikinas apnakvindinimas, intensyvi krizių įveikimo pagalba),
- socialinę globą (dienos socialinė globa, trumpalaikė socialinė globa, ilgalaikė socialinė globa) (Žin., 2006, Nr. 17-589).

Bendrosios socialinės paslaugos yra atskiros, be nuolatinės specialistų priežiūros teikiamos paslaugos, kurių tikslas – ugdyti ar kompensuoti asmens (šeimos) gebėjimus savarankiškai rūpintis asmeniniu (šeimos) gyvenimu ir dalyvauti visuomenės gyvenime.

Specialiosios socialinės paslaugos yra visuma paslaugų, teikiamų asmeniui (šeimai), kurio gebėjimams savarankiškai rūpintis asmeniniu (šeimos) gyvenimu ir dalyvauti visuomenės gyvenime ugdyti ar kompensuoti bendrųjų socialinių paslaugų nepakanka. Specialiųjų socialinių paslaugų tikslas – grąžinti asmens (šeimos) gebėjimus pasirūpinti savimi ir integruotis į visuomenę ar tenkinti asmens gyvybinius poreikius teikiant kompleksinę pagalbą.

Tiek bendrosios socialinės paslaugos, tiek specialiosios paslaugos teikiamos socialinių paslaugų įstaigose ir asmens namuose, paslaugų trukmė ir dažnumas priklauso nuo asmens (šeimos) socialinių paslaugų poreikio (Žin., 2006, Nr. 17-589).

Tuo tarpu L. Žalimienė (2003) skiria bendruomenines ir rezidentines (stacionarios globos) paslaugas.

Pagal L. Žalimienę (2003) bendruomeninės paslaugos, tai pagalba namuose, dienos globa, prevencinės paslaugos šeimoms su vaikais, gestų kalbos vertėjo paslaugos, socialinio darbo paslaugos (pvz., neįgaliųjų aprūpinimas kompensacine technika, maitinimo organizavimas) ir kt. Šios paslaugos teikiamos asmeniui savo namuose, turint savo namus. Klientas arba ateina į socialinių paslaugų įstaigą reikalingos paslaugos, arba gauna reikalingas paslaugas savo namuose.

Rezidentinės (stacionarios globos) paslaugos – stacionarios globos, laikino apgyvendinimo paslaugos. Gavėjas yra nuolatinis gyventojas stacionarioje įstaigoje, nes kitos gyvenamosios vietos jis neturi arba ji jam nėra prieinama dėl įvairių aplinkybių. Rezidentinės (stacionarios globos) paslaugos teikiamos visą parą. Gyvenimo įstaigoje laikotarpis gali būti ribotas (laikino apgyvendinimo paslauga) arba neribotas (stacionarios globos paslauga).

Be to socialinės paslaugos yra skiriamos pagal poreikį, klientų grupes, steigėją, pobūdį (Žalimienė, 2003).

Apibendrinant galima teikti, kad socialinių paslaugų svarbiausius tikslas yra tenkinti asmenų gyvybinius poreikius, kai jie patys nepajėgūs savarankiškai to pasiekti, atkurti žmogaus gebėjimą savarankiškai funkcionuoti visuomenėje ir teikti jas prevenciniais tikslais, siekiant užkirsti kelią susidariusioms problemoms. Socialinės rizikos šeimai, socialinių paslaugų teikimas yra svarbus sprendžiant šeimoje iškilusias įvairias problemas.

3.2. Socialinis darbas su socialinės rizikos šeimomis

Gerinant socialinį darbą su šeimomis ir vaikais, nuo 2007 m. sausio 1 d. savivaldybėse buvo įsteigti nauji socialinių darbuotojų etatai dirbti su socialinės rizikos šeimomis ir jose augančiais vaikais. Iki tol nebuvo vieningos nuostatos, kuri reglamentuotų socialinių darbuotojų darbą su socialinės rizikos šeimomis (Lietuvos Respublikos valstybės kontrolė, 2009). Iki tol socialiniai darbuotojai teikdavo paslaugas dažniausiai pensininkams ir neįgaliesiems, o kitoms grupėms žmonių nelikdavo laiko ar jis būdavo epizodiškas (Dromantienė, Šalaševičiūtė, 2006). Taigi, nuo 2007 metų savivaldybėse buvo įsteigti 556 socialinių darbuotojų etatai darbui su socialinės rizikos šeimomis. Kasmet didėja šių specialistų skaičius: 2008 m. padidintas etatų skaičius iki 612,5, o 2009 m. papildomai įsteigta 17 etatų. Remiantis Socialinės apsaugos darbo duomenimis, 2009 m. seniūnijose darbui su socialinės rizikos šeimomis iš viso įvesta 629,5 etato, o dirbo 670 darbuotojų (Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos prie SAMD veiklos ataskaita, 2009). Taip pat, socialinės apsaugos ir darbo ministerijos duomenimis, daugiau nei pusė (60 proc.) įdarbintų socialinių darbuotojų dirba kaimo vietovėse – taip socialinės paslaugos priartinamos prie socialinės rizikos šeimų (Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos prie SAMD veiklos ataskaita, 2007). Nuolat didinant socialinių darbuotojų darbui su socialinės rizikos šeimomis skaičių, greičiau atpažįstamos šeimos, kurioms reikalinga pagalba (Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos prie SAMD veiklos ataskaita, 2009).

Vaiko teisių apsaugos tarnybos pripažįsta, kad dėl žmogiškųjų išteklių stokos darbo su socialinės rizikos šeimomis srityje susiaurinama pati socialinės rizikos šeimos samprata. Faktiškai dirbama tik su sudėtingiausiomis šeimomis, kuriose problemos yra taip įsišaknijusios, kad socialinio darbuotojo

darbas jau neduoda jokių rezultatų (Dromantienė, Šalaševičiūtė, 2005). Tikslinga būtų teikti socialinės paslaugas toms šeimoms, kuriose tik užsimezga problemos, tokiu atveju socialinių darbuotojų darbas būtų daug veiksmingesnis ir galima būtų tikėtis teigiamo darbo rezultato.

Socialiniai darbuotojai dirba seniūnijose, vaikų dienos centruose, šeimos paramos centruose, paramos šeimai tarnybose, krizių centruose, socialinių paslaugų tarnybose, pagalbos namuose tarnybose ir pan. Socialiniai darbuotojai teikia socialinę priežiūrą socialinės rizikos šeimoms šių šeimų namuose arba socialinių paslaugų įstaigose (Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos prie SADM veiklos ataskaita, 2007). Socialiniai darbuotojai šeimas ne tik informuoja ir konsultuoja socialinės paramos klausimais, bet ir teikia socialinių įgūdžių ugdymo ir palaikymo paslaugas. Kartu teikiama socialinė bei psichologinė pagalba, sprendžiant iškilusias šeimų problemas (Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos prie SADM veiklos ataskaita, 2009). Socialiniai darbuotojai teikdami socialinės rizikos šeimoms socialinę priežiūrą, skirtą suaugusių šeimos narių socialiniams įgūdžiams ugdyti, siekia, kad kuo mažiau vaikų būtų atskirti nuo šeimos dėl netinkamos jų priežiūros. Kadangi vaiko teisių apsauga apima ir socialinį prevencinį bei intervencinį darbą su šeima, socialiniai darbuotojai padeda užtikrinti vaikų teisę gyventi šeimoje.

Socialinės rizikos šeimos dažnai nelinkusios savarankiškai spręsti esamų problemų, siekti šeimos gerovės. Kadangi socialinės rizikos šeima dažnai sudaro bedarbiai, todėl ji yra remiama valstybės. Pašalpų mokėjimas skatina visuomenės sluoksnio, nesuinteresuoto darbo paieškomis, verslo kūrimu, formavimąsi. Socialinė parama pinigineis išmokomis tarsi paskatina socialinės rizikos šeimas neieškoti darbo, o gyventi iš pašalpų (Kšivickienės, 2006).

Pasak J. Guščinskienės, G. Kondrotaitės (2006), miestuose veikia daugiau nevyriausybinių organizacijų, teikiančių konsultavimą, mokymo ir kitas panašaus pobūdžio paslaugas socialinės rizikos šeimoms ir jose augantiems vaikams. Paslaugų teikėjai dažnai atlieka tuos vaidmenis, kuriuos normaliomis sąlygomis privalo atlikti tėvai. Kaip žinia, kaimiškose vietovėse gyvena dauguma skurstančių ir socialinę atskirtį patiriančių šeimų, tačiau kaimuose gyvenančioms šeimoms tokios paslaugos, kaip socialinė priežiūra, beveik neprieinamos. Tokios šeimos ypač gyvenančios kaime, yra sunkiai pasiekiamos, kadangi socialiniai darbuotojai neturi transporto ir kitų išteklių aptarnauti atokiose vietose gyvenančias šeimas.

V. Česnuitytė ir L. Okunevičiūtė-Neverauskienė (2009) pabrėžia ne išteklių trūkumą, o pačių socialinių darbuotojų nenorą teikti socialines paslaugas socialinės rizikos šeimoms. Autorių teigimu darbas su socialinės rizikos šeimomis yra sudėtingas, o kaimo vietovėse dažnai trūksta kvalifikuotų specialistų. Specialistų trūkumas yra paprastas nenoras eiti į atokias vietas - jau nekalbant, kad darbas sunkus ir mažai apmokamas. Taigi, socialinės rizikos šeimoms ir jų vaikams reikalingos psichologinės pagalbos, bet ne visos šeimos įstengia šiomis paslaugomis pasinaudoti, nes kaimo vietovėse nėra kas galėtų jas teikti, trūksta specialistų.

V. Česnuitytės ir L. Okunevičiūtės-Neveauskienės (2009) tyrimo metu buvo nustatyta, kad dažniausiai socialinės rizikos šeimoms ir jose augantiems vaikams teikiamos tarpininkavimo, individualios ar grupinės įvairių specialistų konsultacijos, mažiau paplitusios vasaros stovyklos, kelionės, renginiai, tačiau šios paslaugos yra ypač svarbios vaikų savirealizacijai.

Darbo ir tyrimo instituto atlikto tyrimo metu (2007) buvo nustatyta, kad, socialinių darbuotojų manymu, reikalingiausios vaikams psichologinės pagalbos, palaikymo, popamokinės veiklos, papildomo ugdymo organizavimo, informavimo, konsultavimo, laisvalaikio ir poilsio organizavimo paslaugos. Socialinės rizikos šeimose smurtaujama, piktnaudžiaujama alkoholiu, auga neprižiūrimi vaikai, kuriuos neretai tenka apgyvendinti vaikų globos namuose. Juk dažnai šios šeimos nemato ar nepripažįsta, kad turi problemų, ir nesikreipia pagalbos – arba dėl nežinojimo, kur ir į ką kreiptis, arba dėl to, kad gyvena kaimuose, mažuose miesteliuose, kuriuose nėra reikiamų institucijų ar specialistų.

Socialiniai darbuotojai teikdami socialines paslaugas socialinės rizikos šeimoms (socialiniams įgūdžiams ugdyti, spręsti iškilusias problemas ir pan.) siekia, kad kuo mažiau vaikų būtų atskirti nuo šeimos ir būtų užtikrinta vaikų teisė gyventi šeimose. Pradedant dirbti su socialinės rizikos šeima, socialinis darbuotojas privalo nustatyti šeimos socialinių paslaugų poreikį. Jis nustatomas kompleksiškai vertinant šeimos narių gebėjimus, galimybes ir motyvaciją spręsti savo šeimos socialines problemas, palaikyti ryšius su visuomene bei galimybes tai ugdyti ar kompensuoti šeimos interesus ir poreikius atitinkančiomis bendrosiomis socialinėmis paslaugomis ar socialine priežiūra (Žin., 2006, Nr. 43-1571).

Socialiniai darbuotojai šeimoms teikia socialinių įgūdžių ugdymo ir palaikymo paslaugas, siekdami skatinti ir prireikus atkurti jų savarankiškumą atliekant įvairias visuomeniniame ar asmeniniame (šeimos) gyvenime reikalingas funkcijas (pagalba tvarkant pinigų apskaitą, apsiperkant, mokant mokesčius, prižiūrint vaikus, atliekant namų ruošos darbus ir pan.). Šeimos yra informuojamos ir konsultuojamos socialinės paramos klausimais. Nemažai dėmesio skiriama ir finansinės paramos, kurią gauna šeima, panaudojimo priežiūrai, taip pat šeimų, kurių vaikai apgyvendinti vaikų globos namuose, lankymui (Lietuvos darbo rinkos mokymo tarnyba, 2009).

Socialinės rizikos šeimoms svarbu valstybės parama pinigais, nes kaip rodo tyrimai dažniausiai tokios šeimos gyvena padidinto skurdo sąlygomis (Žalimienė, 2004; Mikulionienė, 2005). Tinkamai naudojamos pajamos pagerina šeimų socialinę būklę ir sumažina socialinę atskirtį.

Siekiant apsaugoti socialinės rizikos šeimų vaikus ir garantuoti išmokų panaudojimą jų poreikiams, Išmokų vaikams įstatyme nurodyta, kad socialinės rizikos šeimoms išmokos teikiamos savivaldybių tarybų nustatyta tvarka. Išmokos socialinės rizikos šeimoms gali būti teikiamos ne tik piniginėmis lėšomis, bet ir:

- 1) piniginėmis lėšomis vaiką prižiūrinčiai motinai ar tėvui (įmotei ar įtėviui),
- 2) piniginėmis lėšomis vyresniam kaip 16 metų vaikui,

3) maisto produktais, drabužiais, avalyne, higienos reikmenimis ir kitomis vaikams būtinomis prekėmis,

4) kortelėmis, skirtomis pirkti maisto parduotuvėse,

5) talonais maitinimui,

6) paslaugomis, vadovaujantis Socialinių paslaugų įstatymu,

7) apmokant vaikų maitinimo išlaidas mokyklose ar dienos centruose,

8) apmokant vaikų išlaikymo išlaidas ikimokyklinėse įstaigose,

9) kitais savivaldybių tarybų nustatytais būdais (Žin. 2004, Nr. 88-3208).

Taip stengiamasi, kad teikiama parama šeimai ne pinigineis išmokomis būtų panaudota vaikų poreikio tenkinimui.

Socialiniai darbuotojai dirba su šeima pagal individualų darbo planą, kuriame iškeliami uždaviniai, įpareigojantys šeimą imtis tam tikrų veiksmų, gerinančių šeimos gyvenimo sąlygas, užtikrinančių vaikų poreikių tenkinimą, sudarančių sąlygas vaikams saugiai augti ir vystytis namuose, gerinančius šeimos narių tarpusavio santykius ir bendravimą (Biudžetinės įstaigos Vilniaus miesto socialinės paramos centro veiklos ataskaita, 2010). Tačiau socialiniam darbuotojams būna sunku užmegzti ryšius su šeima. Kuomet tėvai būna neišgėrę, jie noriai priima socialinių darbuotojų pagalbą, tačiau, kai būna išgėrę dažnai neįsileidžia į namus. Kai tėvai būna blaivūs tuomet jie vaikais rūpinasi, vaikai būna švarūs, pamaitinti, bet kai pradeda gerti vaikais nesirūpina (Kalnins, 2002).

Pagalbos šeimai procese socialiniai darbuotojai susiduria su įvairiomis problemomis: piktnaudžiavimo alkoholiu, narkotinėmis medžiagomis, prieš vaikus naudojamo psichologinio, fizinio, seksualinio smurto, mokyklos nelankymo, socialinių įgūdžių stokos prižiūrėti vaikus, nedalyvavimo vaikų ugdyme, tinkamų gyvenimo sąlygų neužtikrinimo, gaunamos valstybės paramos naudojimo ne šeimos interesams, socialinės adaptacijos dėl psichinės ligos ir kt. (Biudžetinės įstaigos Vilniaus miesto socialinės paramos centro veiklos ataskaita, 2010).

Sėkmingi socialinių darbuotojų darbai su socialinės rizikos šeimomis veiklos rezultatai, teikiamų paslaugų kokybė didžiąja dalimi priklauso ir nuo socialinių darbuotojų kompetencijos, pasirengimo dirbti šį darbą, motyvacijos mokytis, tobulėti, kelti kvalifikaciją, taip pat ir nuo asmeninių kiekvieno darbuotojo savybių bei vertybinių nuostatų (Lietuvos darbo rinkos mokymo tarnyba, 2009). Be to, ne mažiau svarbus ir socialinių darbuotojų profesionalumas, kuris įgalina socialinį darbuotoją atitinkamai bendrauti su socialinės rizikos šeimomis, gebėti atpažinti įvairias socialines grėsmes, išmanyti naudotinas priemones ir mokėti jas pritaikyti konkrečiu atveju (Dromantienė, Šalaševičiūtė, 2006). A. Mulevičiūtės (2008) atlikto tyrimo metu paaiškėjo, kad kvalifikacijos tobulinimas yra būtinas socialiniam darbuotojams, tačiau kvalifikacijos kėlimo kursai yra brangūs, nėra pakankamai skiriama lėšų kvalifikacijai tobulinti, trūksta teisinių dokumentų, reglamentuojančių šį procesą, stokojama informacijos apie organizuojamus mokymus.

Socialinės rizikos šeimoje kylanti problema dažniausiai yra kompleksinio pobūdžio, todėl socialiniai darbuotojai bendradarbiauja su mokymo ir ugdymo institucijų socialiniais pedagogais, policijos pareigūnais, medikais, dienos centrų darbuotojais (Dromantienė, Šalaševičiūtė, 2005). Pasak I. Leliugienės (1997), šeimai būtinas visų socialinių institucijų dėmesys, jos turi keisti darbo su šeima turinį ir formas, grįsti jas naujais tarpusavio santykiais. Darbo ir socialinių tyrimų instituto atlikto tyrimo metu (2007) buvo nustatyta, kad daugiausiai bendradarbiaujama su savivaldybių vaiko teisių apsaugos tarnybomis (87 proc.), švietimo įstaigomis (76 proc.), socialinių paslaugų centrais (49 proc.), dienos centrais ir valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnyba (atitinkamai po 43 proc.). Nors V. Ž. Jonynienės atliktas tyrimas (2005) parodė, kad socialinių darbuotojų nuomone, vis dar trūksta tarpžinybinio, tarpinstitucinio ir tarplygmeninio bendradarbiavimo.

L. Dromantienės, R. Šalaševičiūtės teigimu (2005), socialinių darbuotojų poreikis jaučiamas nuolatos, tačiau socialiniams darbuotojams tenka didelis darbo krūvis, dėl kurio sunku visus darbus atlikti laiku, iki galo ir kokybiškai.

Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigoje 2008 metais buvo gauta 12 skundų dėl socialinių darbuotojų veiklos trūkumų, 3 tyrimus vaiko teisių apsaugos kontrolierė pradėjo savo iniciatyva, atsižvelgdama į Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigoje gautą informaciją elektroniniu paštu ar telefonu dėl netinkamos socialinių darbuotojų veiklos. Pareiškėjai vaiko teisių apsaugos kontrolieriui skundžiasi, jog, socialiniai darbuotojai apsilanko šeimoje tik gavę informaciją apie probleminę situaciją šeimoje (kartais apie problemas šeimoje sužinoma, tik gavus vaiko teisių apsaugos kontrolierės paklausimą dėl informacijos pateikimo). Iš pateiktos informacijos matyti, jog socialiniai darbuotojai, dirbdami su šeimomis, ne visada atsižvelgia į individualią situaciją, todėl taikomi socialinio darbo metodai ne visada efektyvūs, socialiniai darbuotojai ne visada elgiasi korektiškai, paaiškina savo atvykimo tikslą bei neaptaria su klientu kokia pagalba bus teikiama ir kokių rezultatų tikimasi (Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus veiklos ataskaita, 2009).

Darbo ir socialinių tyrimų instituto atlikto tyrimo metu (2007) buvo nustatyta, kad šeimos jaučia didelę pagalbą iš socialinių darbuotojų. Dažniausiai socialinės rizikos šeimoms socialiniai darbuotojai, tėvų nuomone, teikia informavimo ir konsultavimo paslaugas, organizuoja vaikų nemokamą maitinimą, aprūpinimo mokyklinėmis prekėmis bei būtiniausiais drabužiais, maisto produktais. Įdomu, tai, kad kai socialiniai darbuotojai nurodė, kokias teikia socialines paslaugas, jos šiek tiek skyrėsi nuo šeimos įvardintų. Tyrimo duomenimis, dažniausiai socialiniai darbuotojai socialinės rizikos šeimoms teikia informavimo, konsultavimo, tarpininkavimo ir atstovavimo, psichologinio palaikymo pagalbą. Galima daryti prielaidą, kad šeimos daugiau jaučia pagalbą, kuri jiems yra reikalingiausia ir „apčiuopiama“, kaip vaikų nemokamas maitinimas ar aprūpinimas mokyklinėmis prekėmis. Vaikams iš socialinės rizikos šeimų, socialiniai darbuotojai teikia panašias paslaugas, tai informavimo, konsultavimo paslaugas, tarpininkavimo ir atstovavimo, organizuoja vaikų nemokamą maitinimą.

Darbo ir socialinių tyrimų instituto (2007) atlikto tyrimo metu paaiškėjo, kad esant pajamų stygiui, šeimos taupo, pirkdamos mažiau ar pigesnę maistą, atsisako drabužių, laisvalaikį leidžia tik namuose, vaikai neleidžiami į papildomo ugdymo užsiėmimus. Tą patį patvirtino Lietuvos suaugusiųjų švietimo ir informavimo centro (2007) atliktas tyrimas, kurio metu buvo nustatyta, kad vaikai iš socialinės rizikos šeimų negali lankyti būrelių, nes jie mokami, nėra galimybių vaiką išleisti į ekskursijas, keliones, trūksta lėšų vaikų pramogoms (kinui ir pan.). Taigi, socialinės rizikos šeimos dėl pinigų stygiaus neužtikrina svarbiausių vaikų poreikių.

Apibendrinant galima teigti, kad socialiniai darbuotojai teikia socialinę priežiūrą socialinės rizikos šeimoms šių šeimų namuose ar socialinių paslaugų įstaigose. Labiausiai būtinos socialinių paslaugos kaimo vietovėse gyvenančioms socialinės rizikos šeimoms, tačiau dėl transporto stygiaus ar kitų lėšų stokos jos nepasiekiamos. Be to, socialinės rizikos šeimoje kylanti problema dažniausiai būna kompleksinė, todėl socialiniai darbuotojai bendradarbiauja su vaiko teisių apsaugos tarnybomis, pedagogais, pareigūnais. Socialiniai darbuotojai dažniausiai teikia informavimo ir konsultavimo paslaugas, organizuoja vaikų nemokamą maitinimą, aprūpina mokyklinėmis prekėmis bei būtiniausiais drabužiais, maisto produktais.

4. SOCIALINIŲ DARBUOTOJŲ POŽIŪRIS Į VAIKO, AUGANČIO SOCIALINĖS RIZIKOS ŠEIMOJE, POREIKIŲ TENKINIMĄ

4.1. Tyrimo metodika

Tyrimo tipas: kokybinis tyrimas. Siekiant kuo tiksliau atsakyti į iškeltus uždavinius ir įgyvendinti tikslą buvo pasirinktas kokybinis tyrimas. Šis tyrimo metodas įgalina nuolat plėsti žinias apie esamą situaciją ir taip padeda atskleisti socialinę realybę. Kokybiniu tyrimu galima gauti platesnę ir kur kas gilesnę informaciją (Tidikis, 2003).

Tyrimo metodai.

Duomenų rinkimas. Tyrimo metodu pasirinktas – pusiau standartizuotas interviu, kuriuo siekiama atskleisti socialinių darbuotojų nuomonę apie vaikų, augančių socialinės rizikos šeimose, poreikius. Interviu yra vienas iš efektyvių kokybinio tyrimo metodų. Reikiamos žodinės informacijos gaunama tiesioginiu kryptingu interviu su informantu. Pokalbio kryptį ir turinį sąlygoja tyrimo problema, kuri sprendžiama apklausiant informantus. Interviu - tai individualus pokalbis, kuris garantuoja gan didelį patikimumą, nes visuomet galima informanto pasiteirauti jei kažkas neaišku, ar pats informantas gali pasitikslinti dėl jam užduodamų klausimų neaiškumo (Tidikis, 2003).

Pusiau standartizuotas interviu yra ne tokios griežtos formos (kaip standartizuotas interviu) ir šiek tiek lankstesnis, nes numatomas tik bendras apklausos planas. O iš anksto numatyti galimi klausimai, gali kisti priklausomai nuo pateikiamų informantų atsakymų. Pusiau standartizuoto interviu patogus tuo, kad griežtai neformalizuojamas pašnekesys ir tarp klausėjo su informantu būna laisvesnė atmosfera (Tidikis, 2003).

Duomenų analizė. Tyrimo analizei atlikti naudojamas kokybinis turinio analizės metodas. Šis metodas atskleidžia nuomonių, idėjų kaitą, pažiūrų pokyčius, atsiradusius dėl kokio nors poveikio asmenybei. Šio metodo paskirtis yra atskleisti, susisteminti ir apibendrinti tyrimo metu gautą medžiagą. Turinio analizės metodas buvo pasirinktas, norint apdoroti informantų atsakymus į pateiktus klausimus. Pagal jų atsakymus buvo sudarytos kategorijos ir subkategorijos, iš kurių išaiškės pagrindinės informantų mintys (Tidikis, 2003).

Imtis. Tyrimui atlikti buvo numatyta tikslinė grupė, kurioje buvo apklausti 11 socialinių darbuotojų, dirbančių su socialinės rizikos šeimomis. Šie informantai pasirinkti siekiant išsiaiškinti, vaikų, augančių socialinės rizikos šeimoje, poreikius. Iš anksto nebuvo numatytas informantų skaičius, nes buvo vadovaujama „prisotinimo principu“, kai pateikti informantų duomenys kartojosi ir neteikė naujos informacijos tyrimas buvo sustabdytas (Bitinas ir kt., 2008).

Tyrimo dalyvavo:

- socialiniai darbuotojai dirbantys su socialinės rizikos šeimomis, nes tai ir yra tyrimo temos pagrindinis aspektas;

- socialiniai darbuotojai dirbantys miesto ir kaimo vietovėse, norint gauti kuo tikslesnę informaciją.

Duomenų rinkimo procesas. Atsiklausus tyrimo dalyvių, pokalbiai buvo įrašomi į diktofoną. Interviu trukdavo nuo 0,5 iki 1,5 valandos ir tai priklausydavo nuo socialinių darbuotojų užimtumo. Informantai buvo apklausiami jų darbo vietose, todėl kartais tekdavo įrašymą diktofonu sustabdyti, nes socialiniams darbuotojams reikėdavo konsultuoti savo klientus ar kolegas. Tyrimas buvo atliekamas 2010 metų spalio mėnesį.

Tyrimo metu gauti duomenys buvo vėliau perrašomi iš diktofono pažodžiui, kaip nuoseklus tekstas. Tuomet nuolat skaitant ir analizuojant medžiagą buvo išskirtos kategorijos ir subkategorijos bei jas įrodantys teiginiai.

Tyrimo etika. Kiekvienas tyrimo dalyvis turi teisę gauti tikslią informaciją, todėl informantams buvo paaiškinta, kaip bus atliekamas tyrimas, kur bus panaudojama informacija. Atliekant tyrimą buvo laikomasi pagarbos asmens orumui principo - informantai tyrime dalyvavo savanoriškai, buvo iš karto informuoti apie tyrimo tikslą, eigą, tyrėjo funkcijas, informanto teises ir pan. Taip pat buvo laikomasi geranoriškumo principo: buvo stengiamasi vesti pokalbį taip, kad informantas interviu metu jaustųsi ramiai, patogiai, nebuvo užduodami klausimai, kurie verstų informantą pasijausti nepatogiai. Viso interviu metu buvo laikomasi aptartų sąlygų tyrimo pradžioje, buvo stengiamasi nepažeisti žmogaus privatumo ir nebuvo klausiama, kas glumintų informantą, taip buvo užtikrinamas teisingumo principas. Tyrimo metu buvo garantuojamas anonimiškumas ir konfidencialumas, kad gauti tyrimo metu duomenys nebus atskleisti tretiesiems asmenims. Tyrimo dalyvių pasisakymai užkoduoti raidėmis (Žydžiūnaitė, 2007).

Instrumentas. Klausimai buvo suskirstyti į penkias temas, kuriose atsispindėtų pagrindiniai poreikiai: fiziologiniai, saugumo, socialiniai, pagarbos, savirealizacijos. Tyrimas buvo sudarytas iš tokių pagrindinių temų:

- Vaikų fiziologiniai poreikiai. Informantų buvo prašoma papasakoti apie vaiko mitybą, būstą, drabužius, asmens higieną.
- Vaikų saugumo poreikiai. Informantų buvo prašoma papasakoti, kaip tėvai apsaugo vaiką nuo smurto, kaip rūpinasi sveikata, kur panaudoja pinigus.
- Vaikų socialiniai poreikiai. Informantų buvo prašoma papasakoti apie vaiko santykius su tėvais, bendraamžiais.
- Vaikų pagarbos poreikiai. Informantų buvo prašoma papasakoti ar vaikas gali laisvai reikšti savo nuomonę.
- Vaikų savirealizacijos poreikis. Informantų buvo prašoma papasakoti apie vaikų galimybę lankyti būrelius, dalyvauti kultūriniame/meniniame gyvenime, įgyti profesiją (1 priedas).

4.2. Socialinių darbuotojų požiūris į vaikų, augančių socialinės rizikos šeimoje, mitybą, būstą, drabužius, higienines priemones ir poilsį

Norėdami išsiaiškinti socialinės rizikos šeimose augančių vaikų poreikius, pirmiausia apžvelkime, kaip tenkinami fiziologiniai poreikiai. A.H. Maslow (cituota pagal Myers, 2000) fiziologiniams poreikiams priskiria maistą. Maistas yra pats svarbiausias dalykas, būtinas ne tik palaikyti gyvybę, bet ir išgyventi. Lietuvos Respublikos Socialinės apsaugos ir darbo ministro įsakyme „Dėl darbo su socialinės rizikos šeimomis metodinių rekomendacijų patvirtinime“ nurodoma, kad vaikai augdami socialinės rizikos šeimose gali būti alkani, tačiau kaip atskleidė atlikto tyrimo duomenys, vaikai turi ką valgyti.

Socialinių darbuotojų buvo prašoma papasakoti kaip tėvai aprūpina vaiką maistu. Pagal pateiktus informantų atsakymus buvo išskirta kategorija - **maistas** ir dvi subkategorijos, kuriose kalbama apie maisto pakankumą ir sveiką mitybą. Taigi, visų pirma buvo kalbama apie **maisto pakankumą**, vaikams, augantiems socialinės rizikos šeimose.

Mokykloj mokyklinio amžiaus vaikai, tai dažniausiai gauna nemokamą maitinimą, o paskui po mokyklos eina į dienos centrus, ten jie ir pamokas ruošia, ir patys valgytis daro (A).

Šeima dažniausiai gauna Europos Sąjungos maisto produktus, vis tiek ten būna ir kruopos ir vis dėl to minimaliai. Nebent kūdikiai badauja, bet čia jau labiau prižiūri poliklinika, na seselės (C).

Žinau, kad ten vienai šeimai trūksta mišinių, jai trūksta pinigų, nes ji pieno neturi, vaiko pati negali pamaitinti, bet tai socialinę pašalpą gauna (D).

Kartais kai tėvai geria, tai visai nepatenkinamas poreikis. Vaikai arba patys kažką valgo arba jeigu yra kaimynai, tai jie pavalgydina. Bet tėvai, kai būna girti nežiūri tada (E).

Kaip man pasakojo, mes einam pas Andrių pavalgyti, nes būna mūsų kartais tėvai užgeria ar nėra tėvų, kai jau jo mama išgeria, tai tada jis pas mus ateina pavalgyti (I).

Iškilus sunkumams ar problemoms yra natūralu ieškoti ar sulaukti pagalbos. Pagal pateiktus socialinių darbuotojų atsakymus, galima teigti, kad socialinės rizikos šeimos dažniausiai yra skurstančios, todėl jos yra remiamos valstybės. Socialinių darbuotojų nuomone, šeima gauna paramą maistu, yra teikiamos socialinės pašalpos. Taip informantų teigimų, šeima nėra paliekama pati spręsti savo problemų ir taip stengiamasi, kad vaikui būtų užtikrinamas poreikis būti pavalgiusiam.

Mokyklinio amžiaus vaikai mokykloje gauna nemokamą maitinimą, o tie vaikai, kurie lanko vaikų dienos centrus yra maitinami nemokamai. Taigi, šiuo atveju socialiniai darbuotojai išskyrė dienų centrų svarbą. Informantų nuomonės šiuo atveju sutapo su V. Indrašienės ir E. Šlapelienės (2007) atliktu tyrimu, kad vaikų dienos centrai turi teigiamą reikšmę socialinės rizikos šeimų skaičiaus mažėjimui, nes teikiamos ne tik socialinės paslaugos vaikams, bet ir nepamiršamas socialinis darbas su vaikų dienos centrų lankančių vaikų tėvais.

Pagal pateiktus informantų atsakymus galima įsitikinti, kad tėvai dažniausiai neužtikrina vaiko poreikio būti pavalgiusiam, tuomet, kai tėvai būna neblaivūs. Šiuo atveju socialiniai darbuotojai pabrėžia kaimynų, artimųjų, draugų svarbą. Jų teigimu, kuomet tėvai nesirūpina, kad vaikas būtų pamaitintas, tuomet vaikai sulaukia pagalbos iš kaimynų, giminaičių ar draugų.

Atlikti tyrimai (Cleaver et al., 2007; Devaney, 2008; Barth, 2009), teigia kad pagrindinė priežastis dėl ko vaikais nesirūpina tėvai, nes yra priklausomi nuo alkoholio. Taigi, šiuo atveju sutapo socialinių darbuotojų nuomonės su atliktais tyrimais, kad tuomet, kai tėvai būna neblaivūs jie pamiršta atlikti savo pareigas ir nepatenkina būtiniausio vaiko poreikio būti pavalgiusiam.

Socialiniai darbuotojai kalbėdami apie socialinės rizikos šeimos galimybę aprūpinti vaiką maistu akcentavo nesveiką vaikų mitybą. Tinkamas maistas yra būtinas vaiko augimui, vystymuisi, gerai sveikatai, fiziniam aktyvumui palaikyti. Vaiko teisių konvencijoje 24 straipsnyje teigiama, kad vaikas turi teisę būti sveikas (Žin., 1995, Nr. 60-1501). Nors vaikai ir turi ką pavalgyti, tačiau tėvai neužtikrina vaiko teisės būti sveikam, neužtikrinama vaiko tinkama mityba. Todėl socialiniai darbuotojai kalbėdami apie maistą, pabrėžė vaikų netinkamą mitybą Čia išsiskyrė kategorija – **nesveika mityba**.

Mityba, jie turi ką valgyti, bet gal būt ji ne tokia kokybiška ir neatitinka iš tikrųjų vaiko amžiaus tarpsnius, bet gal būt mažiau valgo mėsos, galbūt vitaminų mažiau tėvai perka (B)

Dažniausiai jie turi ką valgyti, dažnai vaikai apvalūs, bet supratimą, kad reikia valgyti daržoves, tai turbūt neturi nė viena šeima neturi. Kai tu gali nusipirkti tokį realų dalyką, mėsos gabalą ar dar ką, jeigu tu nusipirksi brokolį ar dar ką, tai ką tu čia valgysi (F).

Pas mane yra viena šeima, kur negali ten valgyti to to to, tai neperka ten šokolado, tai perka kažką ten kita (G).

Tiesiog mes turėjom vieną kartą tokią šeimą, kur pagrindinis maistas buvo arbata, kadangi buvo septyni vaikai, tai kilogramas cukraus buvo dienai, saldžios arbatos ir batonai, tai jie kaip ir vaikai užsikimšę, bet iš tikrųjų trūksta tų medžiagų (H).

Jie pavalgę, bet kad ten sveikai maitintųsi, tai nepasakyčiau. Perka kas pigiausia, perka makaronus, kruopas, miltai, tai čia nėra sveika, o kitų kažkokių javainių ar natūralaus jogurto aš nemanau, kad jie turėtų galimybę sau leisti iš tikrųjų nusipirkti (K).

Socialiniai darbuotojai akcentavo, kad socialinės rizikos šeimos ne visuomet moka tinkamai pasirūpinti sveika vaiko mityba, dažniausiai maistas yra perkamas pigiausias, vartojama mažai daržovių. Darbo ir socialinių tyrimų instituto (2007) ir Lietuvos suaugusiųjų švietimo ir informavimo centro (2007) atlikti tyrimo duomenys patvirtino, kad esant pajamų stygiui, socialinės rizikos šeimos taupo pirkdamos mažiau ir pigesnę maistą. Atlikti tyrimai sutapo su šiuo atlikto tyrimo duomenimis, socialinių darbuotojų nuomone, socialinės rizikos šeimos perka pigiausią maistą, kuris ne visuomet gali būti visavertis ir taip vaikui neužtikrinamas poreikis sveikai maitintis.

Vieno informanto teigimu, socialinės rizikos šeimos rūpinasi vaiko mityba tuomet, kai vaikas yra

alergiškas tam tikriems maisto produktams, tuomet neperka tų produktų. Taigi, šiuo atveju socialinės rizikos šeima rūpinasi vaiko maisto tinkamumu.

Socialinių darbuotojų buvo prašoma papasakoti apie socialinės rizikos šeimų būsto sąlygas, nes aplinka, kurioje vaikas auga, turi neabejotinai reikšmę vaiko savijautai, sveikatai bei visam jo vystymuisi. Skurdi, apleista, neestetiška aplinka nesukelia teigiamų emocijų, dėl ko gali kilti ir didesnių pasekmių, vaikas gali tapti ne toks veiklus, gali turėti įtakos mokymuisi (Žalimienė, 2007).

Pasak A. H. Maslow (cituota pagal Myers, 2000), šiluma yra vienas iš fiziologinių poreikių, kuris svarbus žmogaus vystymuisi. Tik jausdams vaikas šilumą, gali tinkamai vystytis, šilumą galima prilyginti būsto turėjimui.

Socialinių darbuotojų buvo prašoma papasakoti, kokiomis būsto sąlygomis socialinės rizikos šeimos gyvena. Pagal pateiktus informantų atsakymus buvo išskirta kategorija – **būstas** ir dvi subkategorijos, kuriose kalbama apie gyvenamąją vietą ir gyvenimo sąlygas. Taigi, visų pirma buvo kalbama apie socialinės rizikos šeimų **gyvenamąją vietą**.

Gyvena nuosavame name <...> (B).

Gyvena pas tėvus, gyvena socialiniuose būstuose, retai nuomoja kada (C).

Turim vieną šeimą, sodo namelyje gyvena (D).

<...> daug nuosavų namų, daug sodo namelių (E).

O ten tokia nu aš nepavadinčiau, tai namais, iš lentų sukalta, ten toj šeimoj vaikas ir negalėjo gyventi, įsteigta laikinoji globa (F).

Jeigu namas, tai daug šeimų gyvena nuosavuose namuose (G).

<...> na bet jei pasitaiko iš tų namų, tai seni yra, kartais netgi avarinės būklės namai, mediniai (H).

O tie kurie butuose gyvena, tai pasižymi tuo, kad daug kas turi skolas už butą. Ir kartais net gresia išskeldinimas, nu antstoliai siunčia laiškus (J).

Būna ir landynių (K).

Socialinių darbuotojų nuomone, socialinės rizikos šeimos gyvena nuosavuose namuose, butuose, kai kurie net neturi nuosavo būsto, todėl gyvena tėvų namuose, ar socialiniuose būstuose. Pagal informantų pasisakymus, galima pastebėti, kad kai kurios socialinės rizikos šeimos gyvena labai prastomis sąlygomis. Tuo remiantis galima teigti, kad tėvai neužtikrina vaiko saugumo jausmo. Pasak socialinių darbuotojų, kai kurie gyvenamieji namai yra avarinės būsenos, o jei gyvena butuose – turi skolas už komunalines paslaugas. Tokiu atveju galima teigti, kad socialinės rizikos šeimos neturi tinkamų įgūdžių ir nemoka tinkamai paskirstyti pajamų. Taigi, dėl šios priežasties vaikui patenkinamas poreikis turėti namus, tačiau nėra suteikiama garantija dėl ateities.

Socialinio darbuotojo nuomone, kuomet namų sąlygos yra ypač prastos, tuomet vaikas yra paimamas iš šeimos. Šiuo atveju buvo pabrėžta tinkama namų aplinka, kaip viena iš svarbiausių vaikų poreikių.

Socialiniai darbuotojai kalbėdami apie būstą pabrėžia ne tik gyvenamąją vietą, tačiau ir

gyvenimo sąlygas.

Kai nevartoja alkoholio, tai tvarkingi, bet kai išgeria, tuomet nesirūpina švara (A).

Be to kažkaip nėra vertybė, tvarka švara nėra vertybė, gaila tam laiko, nu vat, kažko neįdiegta iš šeimos ir jie toliau negali to perteikti savo vaikam, kad tai yra vertybė (B).

<...> gyvenimo sąlygos yra labai prastos, namai netvarkingi (C).

<...> grynai dėl tos nešvaros, pelėsiai, krosnis kūrenasi, o ten dūmai, mergaitė kosti ir vien dėl nešvaros ir visą laiką kalbi, kad galbūt tą vaiką reikia paimti į globos namus vien tik dėl nešvaros (D).

<...> kvapas nuo to, kai nebūna centrinio šildymo, pečius kada pakūrenamas, kada nepakūrenamas, drėgmė ir kartais gal koks alkoholis, ir kartais ten tokia kombinacija tų kvapų ir tas specifinis toks kvapas susidaro (F).

Labai reta socialinės rizikos šeima yra tvarkinga, bet gi ji, moteris, na tarkim, žmogus geria, tai jam yra nesvarbu, kad sutvarkyti būtų namai, kad būtų išplauta, jiems tai nerūpi. Jie sako: „Aš tvarkausi, aš plaunu“ (I).

<...> patalynė nešvari, purvinai aprengti, nešluotos grindys namuose, ant stalo būna kartais tų lėkščių neišplautų, plyta kur verdamas maistas nešvari, aptaškytos durys, spintelės visos, na va taip (J).

Socialinių darbuotojų teigimu, beveik visos socialinės rizikos šeimos yra netvarkingos ir netvarka pasireiškia tuomet, kai tėvai būna neblaivūs. Taip pat akcentuoja, kad šeimose švara nėra vertybė, nes patys šeimos nariai yra užaugę tokiose šeimose, kur tėvai nesirūpino švara. Pasak B. A. Morrongiello ir kitų autorių (2008), tėvams svarbu rodyti tinkamą pavyzdį, nes tai priklauso kaip vaikas elgsis suaugęs. Taigi, tėvų elgesys turi įtakos formuojant jo elgesį.

Socialinių darbuotojų nuomone, socialinės rizikos šeimos yra užaugusios tokiose šeimose, kur švara nebuvo vertinama, todėl ir jos nėra tvarkingos ir nemoka to perteikti savo vaikams. Socialinės rizikos šeimoms nešvara nesukelia papildomų problemų, todėl jos nemato, kad taip yra neužtikrinamas vaiko poreikis augti švarioje aplinkoje.

Remiantis šio tyrimo duomenimis, galima teigti, kad tėvai ne tik neužtikrina vaiko poreikio augti sveikoje, švarioje aplinkoje, bet kartu turi įtakos, kad tėvų netinkamą elgesį perims ir jų vaikas.

Socialinių darbuotojų buvo klausiama, kokias galimybes turi šeima aprūpinti vaiką drabužiais. Pagal pateiktus informantų atsakymus buvo išskirta kategorija – **drabužiai** ir dvi subkategorijos, kuriose buvo kalbama apie drabužių pakankamumą ir tai kas užtikrina, kad drabužių netrūktų. Taigi, visų pirma buvo norima sužinoti, ar vaikams, augantiems socialinės rizikos šeimoje, užtenka drabužių, todėl pagal pateiktus socialinių darbuotojų atsakymus išsiskyrė subkategorija – **drabužių pakankamumas**.

Drabužėliai, nėra ta didelė problema, nes yra padėvėtų drabužių parduotuvės. Nešioja savaitę purvinus ir dažnai trūksta įgūdžių. Pasakai pastabą ir kad va šitą drabužėlį gal reikėtų pakeisti, bet tai čia irgi nedaug tokių šeimų būna (A).

<...> jeigu tie žmonės visi šimtus procentų užkrauti tais skudurais (B).

Kalnai tų drabužių, nešvarių sumėtytų į krūvas (D).

Socialinių darbuotojų nuomonės šiuo klausimu: „Ar socialinės rizikos šeimoje, augantiems vaikams užtenka drabužių?“ sutapo. Visų informantų teigimu socialinės rizikos šeimose, gyvenantiems vaikams drabužių netrūksta.

Socialiniai darbuotojai kalbėdami apie drabužių pakankamumą minėjo, kas aprūpina socialinės rizikos šeimas drabužiais, todėl buvo išskirta kategorija – **kas pagalbsti**.

Kai kurie sako ačiū mums nereikia drabužių, bet vis tiek tarkim paduoti, bet nėra tokio rezultato, nes dažnai būna jau ir šalta, o vaikai vis tiek su sportiniais bateliais vis tiek vaikšto (D).

Gauna jie labdaros, tai netrūksta tų drabužių (E).

Su drabužiais niekada problemų nebūna, o be to ir mes padedame, nes kartais žmonės atneša savo vaikučių drabužius, ir mes kartais tiems pasiūlom, kurie neturi, bet daugumai su drabužiais problemų nėra, aišku jie neperka parduotuvėse, dažniausiai perka pigiose parduotuvėse, labdaros gauna (F).

Socialinių darbuotojai pabrėžia, kad šeimos gauna labdarą drabužiais, todėl taip vaikui yra užtikrinama, kad turėtų kuo apsirengti. Lietuvos Respublikos Išmokų vaikams įstatymas numato, kad socialinės rizikos šeimai paslaugos gali būti teikiamos drabužiais (Žin. 2004, Nr. 88-3208). Atlikto Darbo ir socialinių tyrimų instituto (2007) tyrimo metu buvo nustatyta, kad socialinės rizikos šeimos gauna labdarą drabužiais. Ir tai sutapo su šio tyrimo duomenimis, kad šeimos yra remiamos valstybės, todėl gauna labdarą drabužiais.

Socialiniai darbuotojai pabrėžia, kad ne trūkumas drabužių pagrindinė socialinės rizikos šeimos problema, o tai, kad tėvai nemoka tinkamai pasirūpinti drabužių priežiūra. Informantų teigimu, kartais vaikai, iš socialinės rizikos šeimos, nešioja savaitę tuos pačius drabužius ar nebūna aprengtas atitinkamai pagal oro sąlygas.

Informantų teigimu drabužiai dažniausiai būna pirkti padėvėtose parduotuvėse, taigi, socialinės rizikos šeimos taupo pinigus pirkdamos pigesnius drabužius.

Socialinių darbuotojų buvo klausiama, kokias galimybes turi socialinės rizikos šeima aprūpinti vaiką higieninėmis priemonėmis. Pagal pateiktus informantų atsakymus buvo išskirta kategorija – **asmens higiena** ir dvi subkategorijos, kuriose buvo kalbama apie higienines priemones ir asmens higieną. Taigi, visų pirma buvo norima sužinoti, kokiomis higieninėmis priemonėmis yra apsirūpinusi šeima, todėl iš pateiktų socialinių darbuotojų atsakymų buvo išskirta kategorija – **higieninės priemonės**.

Muilais gal ir pasirūpina, bet tokiom higienos kaip įprasta tose visose parduotuvėse, tai ne, sakau kadangi tai nėra vertybė, tai nėra daiktas, kurį suvalgysi, kurį čia pat gali suvartoti (F).

Bet kad tų priemonių naudotų, taip kaip reklamuoja, kad dezodorantai ir visa kita, tai ne (G).

Muilas, šepetėlis, dantų pasta. Pagrindines priemones, tai turi (K).

Pagal pateiktus socialinių darbuotojų atsakymus galima, kad socialinės rizikos šeimos neturi

pakankamai pajamų, dėl to yra tik būtiniausios priemonės palaikyti asmens higienai.

Socialiniai darbuotojai kalbėdami apie asmens higieną labiau akcentavo, kad tėvams ir vaikams trūksta įgūdžių, dėl to nesirūpina savo švara. Taip buvo išskirta subkategorija - *įgūdžių stoka*.

Nėra tokių įgūdžių, kad reikia kiekvieną dieną praustis, kad reikia valytis (A).

Jie įgūdžių neturi, kad reikia praustis, vat ir sakai jiems, kad vaikai mažesni reikia juos apiprausti, kad vaikai maži jie neturi tokių įgūdžių, kad išsiplautų vaidą savo, tai ir vaikšto purvini (D).

<...> kartais vaikai būdavo nesiprausę, nes nuo jų sklisdavo nemalonus kvapas (G).

Vaikai dienos centre mokomi asmens higienos, gali praustis, valosi dantis (I).

Pagrindinę priežastį, kodėl nesinaudojama higieninėmis priemonėmis socialinės rizikos šeimose, įvardina įgūdžių stoką. Socialinės rizikos šeimos ir jų vaikai, neturi tinkamai susiformavusių įgūdžių, todėl vaikai nesirūpina savo švara.

Pasak B. A. Morrongiello ir kitų autorių (2008), vaikai perima tėvų elgesį. Pagal gautus šio tyrimo duomenis galima teigti, kad vaikai matydami tėvus, kurie nesirūpina savo asmens higiena, perima šiuos įgūdžius.

Kadangi, poilsis yra svarbus ne tik gyvybinių funkcijų, bet ir psichikos stabilumui palaikyti, socialinių darbuotojų buvo klausiama, kokios yra galimybės vaikams ilsėtis namuose. Pagal pateiktus informantų atsakymus buvo išskirta kategorija – **poilsis** ir dvi subkategorijos, kuriose buvo kalbama apie vietos trūkumą ir dėl kokių priežasčių vaikai negali ilsėtis. Taigi, visų pirma buvo norima sužinoti, ar vaikai, augantys socialinės rizikos šeimoje, turi galimybę ilsėtis. Pagal pateiktus socialinių darbuotojų atsakymus buvo išskirta kategorija – **vietos trūkumas**.

Aš turiu šeimą, kurioje visi keturi vaikai miega vienoje lovoje ir dar motina šalia guli, nes nėra ten sąlygų kitaip miegoti (B).

Kad vaikas turi atskirą kambarį, tai čia vienetai (C).

Jei vaikas neturi savo kambario, tai kur jis pailsės (D).

Dažniausiai tai nėra vietos iš tikrųjų (G).

<...> buvo tokių atvejų, kad viename kambaryje gyveno, ten mažas kambarys aštuoni kvadratai, trys vaikai ir du suaugę, taip va ir miega visi (J).

Tose šeimose beabejo yra mažai vietos ir tas vaikas atsipalaiduoti savo kampo gal ir nelabai ir turi, bet iš kitos pusės paprastose šeimose reikalavimų daugiau turi, o čia tai tokia laisvė ką nori tą daro, ką nori tą daro nėra tokio nu ribų nustatymo (K).

Pagal socialinių darbuotojų pateiktus atsakymus, galima įsitikinti, kad vaikams nesudarytos tinkamos sąlygos poilsiui, nes namuose gyvena daug šeimos narių, šeimoje būna smurto atvejų ir tenka glaustis mažuose gyvenamosiose patalpose.

Informantų teigimu vaikai neturi atskiro kambario, todėl negali tinkamai pailsėti. Socialinių

darbuotojų teigimu, netgi vaikams tenka miegoti vienoje lovoje su tėvais. Be to, socialinių darbuotojų nuomone, vaikams, augantiems socialinės rizikos šeimoje, suteikiama daugiau laisvės, jie ką nori tą daro. Taigi, galima teigti, kad socialinės rizikos šeimos toleruoja vaikų blogą elgesį. Tai patvirtino A. Palujanskienė (2002) kalbėdama apie problemines šeimas, pabrėždama, kad tokios šeimos toleruoja netinkamą vaikų elgesį.

Socialiniai darbuotojai interviu metu pateikė, dėl kokių priežasčių vaikai negali namuose pailsėti, todėl buvo sudaryta subkategorija - **dėl kokių priežasčių negali pailsėti**.

<...> nu aišku kitas atvejis, kai tėvai geria ir neduoda vaikams miegoti ir triukšmauja ir visokių tokių yra niuansų (D).

Namuose dažnai vyksta išgertuvės, susirenka mamos draugai, todėl ne visada ramiai išsimiega vaikai (G).

Sąlygų nėra, todėl nes jie nedirba ir tėvai daug laiko praleidžia namie, be to piktnaudžiauja alkoholiu (J).

Socialiniai darbuotojai pagrindinę priežastį, kodėl vaikai negali namuose pailsėti, nes namuose yra išgėrinėjama. Dauguma socialinės rizikos šeimų sudaro bedarbiai, todėl daug laiko tėvai praleidžia namuose. Taigi, galima teigti, kad pagrindinė priežastis, dėl ko vaikai negali tinkamai pailsėti namuose, nes tėvai išgėrę triukšmauja.

Apibendrinant galima teigti, kad socialinės rizikos šeimoje augantys vaikai turi ką valgyti, turi būtiniausius drabužius, tačiau, kai tėvai išgeria, jie neatlieka būtiniausių pareigų, nemaitina vaiko, neprižiūri. Socialinės rizikos šeimos aprūpintos gyvenamąja vieta, tačiau sąlygos ne pačios geriausios, nes vyrauja nešvara, netvarka. Vaikai neturi tinkamų įgūdžių, todėl nesirūpina asmens higiena. Vaikams, iš socialinės rizikos šeimų, nesudaromos sąlygos pailsėti namuose, dėl tėvų barnių namuose.

4.3. Socialinių darbuotojų požiūris į socialinės rizikos šeimų ir vaikų santykius, vaikų sveikatą

Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus ataskaitoje (2008) minima, kad dažniausiai gaunami skundai dėl vaiko teisių ir teisėtų interesų pažeidimų daugiausiai padaromi šeimose. Šeimoje dominuoja fizinis, psichologinis, seksualinis smurtas. Pagal statistikos duomenis, vaikams dažniausiai nustatoma globa dėl tėvų nesirūpinimo, nesidomėjimo vaiku, jo nepriežiūros, netinkamo auklėjimo ir naudojamo smurto (Lietuvos vaikai, 2010). Kaip buvo apžvelgta teorinėje dalyje, socialinės rizikos šeimose dominuoja smurtas, nepriežiūra, netinkamas elgesys su vaiku ir taip nesudaroma saugi aplinka vaiko vystymui.

Socialinių darbuotojų buvo klausama, kokie yra vaikų santykiai su tėvais. Pagal pateiktus informantų atsakymus buvo išskirta kategorija - **socialinės rizikos šeimų santykiai su vaiku** ir trys subkategorijos, kuriose buvo kalbama apie netinkamą tėvų auklėjimą, vyraujamą smurtą ir nepriežiūrą socialinės rizikos šeimose. Taigi, visų pirma buvo prašoma socialinių darbuotojų papasakoti, kaip

pasireiškia smurtas socialinės rizikos šeimoje. Pagal pateiktus informantų atsakymus buvo išskirta subkategorija – **smurtas**.

Barasi šeimos dažnai, šaukia vienas ant kito (A).

Žmogus yra neblaivus, kaip taisyklė atsiranda agresija, na žodžiu kyla konfliktai (C).

Jei vienas sutuoktinis, dažniausiai moteris išgeria, tai tada vyras ją labai muša už tai (D).

Na kaip drausminimo priemonę naudoja kartais smurtą, sako mane taip auklėjo ir aš taip auklėjau (F).

Visko šeimose pasitaiko ir smurto, ir rėkimų (G).

Nu gal vat būtų vienas atsitikimas atsimenu, sako tėvelis būna agresyvus kai girtas ir muša mamą, tada vaikai užstoja mamą, galbūt netyčia suduoda vaikui (H).

Myli vaikai tėvus kad ir kaip bebūtų. Jie dažniausiai slepia, kada tėvai užgėrė. Nes pavyzdžiui būna, ar susitinki gatvėje ar mokykloje jie labai retai būna kada atsiveria vat mano tėvai tokie, mano tėvas vėl užgėrė (I).

Jie ir į policijas pastoviai skambina. Aš tai sakau vengčiau, o jie tai visur, kaimynus kviečią į jų tokių šeimyninių konfliktą ar vaiko neklausymą už kart apskelbia visam pasauliui. Jie pripranta, kad va žmonės gali padėti ir savarankiškai nesprendžia tokių problemų, tada vat kreipiasi visur kur tik gali (J).

Buvo ten vieną kartą toks nutikimas, kai tėvas sudavė mergaitei per veidą (K).

Socialinių darbuotojų nuomone, socialinės rizikos šeimoje, smurtas vyrauja tuomet, kai tėvai būna neblaivūs. Šiuo atveju galima teigti, kad vaikai, augdami socialinės rizikos šeimoje, jaučiasi nesaugūs dėl to, kad yra smurtaujama, vaikui neužtikrinamas saugumo poreikis - augti saugioje aplinkoje. Vaikui gali kilti grėsmė, taip pat būti sužalotam. Tą paminėjo vienas informantas, kurio teigimu, vaikai gindami motinas nuo smurtaujančių tėvų, gali patys būti užgauti. Be to, socialiniai darbuotojai akcentuoja tėvų nesugebėjimą išspręsti tinkamai konfliktų. Socialiniai darbuotojai interviu metu pabrėžia, kad dažnai socialinės rizikos šeimos konfliktus sprendžia barniais, rėkimu. Taigi, galima numanyti, kad socialinės rizikos šeimos nemoka spręsti taikiai tarpusavyje kilusių konfliktų, jiems trūksta bendravimo įgūdžių, kaip reikėtų spręsti konfliktus.

Kadangi vaikai elgesio mokosi iš šeimos, yra didelė tikimybė, kad ir vaikai užaugę, socialinės rizikos šeimoje, kurioje vyrauja agresyvus elgesys, agresyviai elgsis. Pasak N. Dirsienės ir V. Reikertienės (2008), smurtauti linkę asmenys neretai yra patyrę vaikystėje prievartą arba buvo tokios prievartos stebėtojai šeimoje. Taigi, galima teigti, kad smurtaujantys tėvai smurtauja, nes buvo smurto stebėtojai ar patys patyrė smurtą ir dabar savo elgesiu formuoja netinkamą vaiko elgesį.

Socialinių darbuotojų pateiktos nuomonės sutapo su užsienio autorių atliktais tyrimais, (Devaney, 2008; Barth, 2009) kurių metu buvo nustatyta, kad smurtaujama tose šeimose, kuriose tėvai yra priklausomi nuo alkoholio. Be to, reikėtų paminėti, kad vaikai patiriantys smurtą, turi mokymosi problemų (Cleaver ir kt. 2007).

Socialiniai darbuotojai kalbėdami apie smurtą, smurtui priskiria ir tėvų nepriežiūrą, todėl pagal informantų pateiktus atsakymus buvo sudaryta subkategorija – **nepriežiūra**.

Turėjau vieną mergaitę, dabar jai jau skirta globa, ji buvo hiperaktyvi, ji dvylikos metų mergaitė, na ji jau nuo dešimties metų buvo gatvės vaikas, nes mergaitė gyveno ne namuose, ji gyveno gatvės gyvenimą. Ji rūkė ir mes nežinom ar ji vartoja alkoholį, bet iš kitų žmonių pasakymų, mes įtariame, kad taip buvo (C).

Tose šeimose, smurtas labiau pasireiškia per ne priežiūrą, vaikai yra neprižiūrėti. Kartais vaikai gyvena savo gyvenimą, kaip suaugusieji savim rūpinasi (D).

Socialinių darbuotojų nuomone vaikai, augdami socialinės rizikos šeimose, nesijaučia saugūs dėl vyraujamo smurto šeimoje. Pasak G. Kvieskienės (2005, p. 76-90), tokie vaikai, kurie nesijaučia namuose saugūs dėl nuolatinės nepriežiūros ir psichologinio (emocinio) smurto, neretai pasirenka gyvenimą gatvėse. Tėvų nesirūpinimas vaiku ar nesaugumo jausmas verčia vaikus pasirinkti gyvenimą gatvėje. Pagal pateiktus tyrimo duomenis galima teigti, kad vaikai saugumo ieškosi gatvėje, to pasekmė - pradeda rūkyti, vartoti alkoholį. Taigi, socialinės rizikos šeimoje naudojamas smurtas, nepriežiūra neužtikrina vaiko saugumo poreikio.

Socialinių darbuotojų buvo klausiama, kaip socialinės rizikos šeimoje yra užtikrinama vaiko teisė būti sveikam. Vaiko teisių konvencijos 24 straipsnyje teigiama, kad vaikas turi teisę naudotis sveikatos sistemos paslaugomis (Žin., 1995, Nr. 60-1501).

Pagal pateiktus informantų teiginius buvo sudaryta kategorija – **gydymo paslaugos** ir dvi subkategorijos, kuriose buvo kalbama apie kreipimąsi pas gydytojus ir vaistų pirkimą. Taigi, visų pirma, socialinių darbuotojų buvo klausiama, ar tėvai naudoja gydymo paslaugomis. Pagal pateiktus informantų atsakymus buvo sudaryta subkategorija - **kreipimasis pas gydytojus**.

Ir va būtent, tai pas juo biuletenis, tai tikrai kas, iš karto kviečia gydytoją, nemokama lyg tai paslauga, net per daug ir pavyzdžiui ištisai vaikas nebūna mokykloje ir ištisai pažymos, ne tiek perka tuos vaistus, kiek naudojasi gydytojo paslaugomis (A).

<...> na liaudiškai tariant kai užgeria, tai tada motina juo nesirūpina, bet jeigu jinai negeria ji viską daro, eina į ligoninę į polikliniką visur (B).

Nė su vienu vaiku nebuvo niekada pas gydytojus, nesilankė, pagimdė vaikus ir kol vaikas po gimdymo pirma kartą nesusirgo, tol ji nepasirodė poliklinikoje (C).

Primeni prieš mokslo metų pradžią visoms šeimoms, kad reikia pristatyti mokyklai pažymą apie vaikų sveikatą, vėl gi, jie sako mes žinom, taip žinom, o po to paskambini ir po mėnesio išaiškėja, kad jie nebuvo poliklinikoje (D).

Jeį pradėjo snargliuotis ar kosėti, tai dar nieko, kažkokia arbatą duoda. Jie nemėgsta kišimosi į tas šeimas. Jeigu siūlai, tai dar laukia iki tokio momento kol jau labai reikia ir tik tada kreipiasi į gydytojus (F).

Jeį pastebim, kad pas vaiką jau yra problemos su dantim, jeigu genda, tai tada kalbam su tėvais kada buvo pas gydytojus ar kreipėtės ir į poliklinikas kartais palydim vaikus (G).

Mergaitė dažnai sirgdavo, dažnai lankydavosi pas daktarus, turėjo problemų su stuburu. Mergaitės sveikata rūpinosi jos teta (H).

Socialiniai darbuotojai kalbėdami apie socialinės rizikos šeimas pabrėžia, kad tėvai nesirūpina

vaikų sveikata. Pasak, informantų viena iš priežasčių kodėl socialinės rizikos šeimos nesirūpina vaiku yra tai, kad tėvai vartoja alkoholį. Šio tyrimo duomenys sutapo su I. Kalnio (2000) tyrimo duomenimis, kad neblaivūs tėvai nesirūpina vaiku.

Socialinės rizikos šeimos yra užsisklendusios, gyvena savame rate, todėl nelinkusios bendrauti su institucijomis. Socialinių darbuotojų teigimu, socialinės rizikos šeimos kreipiasi į gydytojus, tik tuomet, kai vaikas smarkiai suserga. Kitu atveju, jos vaiką prižiūri namie. Šiuo atveju išsiskyrė vieno informanto teiginys, pasak jo, socialinės rizikos šeimos kreipiasi į gydytojus, vos tik vaikas suserga. Pagal tai, galima numanyti, kad socialinės rizikos šeimos nesugeba savarankiškai spręsti problemų, dėl to kiekvieną kartą ir naudojasi gydytojo paslaugomis.

Taigi, dalis socialinės rizikos šeimų į gydytojus kreipiasi tik tuo atveju, kai vaikai suserga ir patys negali padėti, o kita dalis socialinės rizikos šeimų – linkusios kreiptis į gydytojus, vos tik atsirandant menkiausiai būtinybei.

Socialiniai darbuotojai teigia, kad tuomet, kai tėvai nesirūpina vaiku, tai juo pasirūpina giminės. Šiuo atveju akcentuojama, kad tėvų pareigas atlieka kiti asmenys, taip patenkinamas vaiko poreikis būti sveikam.

Socialiniai darbuotojai, kalbėdami apie socialinės rizikos šeimų lankymąsi pas gydytojus, paminėjo, kad socialiniai darbuotojai neperka vaistų, todėl pagal pateiktus informantų atsakymus buvo sudaryta subkategorija – *vaistų pirkimas*.

<...> ne tiek perka tuos vaistus, kiek naudojasi gydytojo paslaugomis (A).

Pavyzdžiui nenusidūriau, kad mūsų šeimose valgytų tų sintetinių vadinamų vitaminų. Gal jie geri ar blogi, bet žiemą vis tiek juos rekomenduoja naudoti, bet vitaminų nemačiau (I).

Socialiniai darbuotojai kalbėdami apie socialinės rizikos šeimos kreipimąsi į gydytojus pabrėžia, kad ne tiek tėvai perka vaistus, kiek naudojasi gydytojo paslaugomis. Šiuo atveju išryškėja socialinės rizikos šeimų nesavarankiškumas, nes naudojasi gydytojo paslaugomis ir galima numanyti, kad socialinės rizikos taupo pinigus, nes neperka vaistų.

Apibendrinant galima teigti, kad vaikui, augančiam socialinės rizikos šeimoje, neužtikrinamas saugumas. Šeimose vyrauja smurtas, taip pat jie mokykloje patiria patyčias. Socialinės rizikos šeimos nesirūpina vaiko sveikata.

4.4. Socialinių darbuotojų požiūris į socialinės rizikos šeimų bendravimo poreikio tenkinimą ir gaunamų pajamų panaudojimą

Poreikis bendrauti tarpusavyje yra vienas būdingiausių žmogaus bruožų. Sėkmingas bendravimas svarbus tuo, kad tai yra dalis visaverčio gyvenimo, bendraujant pasisemiama teigiamų

emocijų.

Socialinių darbuotojų buvo klausiama, kaip socialinės rizikos šeima patenkina bendravimo poreikį. Pagal pateiktus informantų atsakymus buvo išskirta kategorija – **bendravimas** ir keturios subkategorijos, kuriose buvo kalbama apie socialinės rizikos šeimų santykius su vaiku, mokykla, bendruomene ir vaiko santykius su bendraamžiais. Taigi, visų pirma buvo norima sužinoti, kaip patenkinamas vaiko poreikis bendrauti šeimoje. Pagal pateiktus informantų atsakymus buvo sudaryta subkategorija – **šėimos – vaiko santykiai**.

Ta prasme, jei vaikas aprenktas, pamaitintas, jisai turi kur miegoti ir to užtenka. Daugelis šitaip galvoja, taip mano, nes jų manymu, tai yra svarbiausia vaikui, o kas liečia bendravimą, psichologinius dalykus, ir prisirišimo vienas prie kito, tai yra jau antraeiliai dalykai, kurių jie ne visada supranta (A).

Mums nereikia, ką aš nemoku vaiko auklėti, va ji pavalgęs apsirengęs, tai ką aš nemoku (K).

Dabar irgi, po to įvykio jisai turėjo kaip ir nusileisti vaikui, o jinai tai auga, o aš pastebiu jisai dabar tyli. Jinai vadovauja jam. „Aš noriu taip“, „Gera bus.“ Bijo kažką tai tokio padaryti (B).

Tėvai nelabai moka uždrausti, na kaip pasakyti arba leidžia viską arba kategoriškai uždraudžia. Nes kartais tie vaikai būna tokie kaip laukinukai, nes per daug jiems leidžiama (C).

Arba jie viską leidžia daryti arba griežtai pasako, kad ne ir viskas, trūksta jiems įgūdžių (F).

Siūlėm vienai šeimai lankyti paskaitas, kad įgūdžius ugdytų kaip tinkamai auklėti vaiką, tai jie pasakė: „Ką aš nemoku vaiko auklėti? Moku aš“ (J).

Tyrimo metu, socialiniai darbuotojai pastebi ir kalba apie tėvų vaidmenų netinkamą atlikimą, o juk vaikas elgsenos modelių mokosi iš artimiausios aplinkos, kurią pirmiausia sudaro šeima. Pasak B. A. Morrongiello ir kitų autorių (2008), vaikai mokosi elgesio iš tėvų, todėl tikimybė, kad ateityje jie elgsis taip, kaip elgėsi tėvai.

Interviu metu paaiškėjo, kad socialinės rizikos šėimos nepripažįsta problemų, susijusių su vaiko auginimu ir auklėjimu. Pasak socialinių darbuotojų, socialinės rizikos šėimos mano, kad jie tinkamai elgiasi su vaiku, tinkamai auklėja. Socialinių darbuotojų teigimu, socialinės rizikos šėimos mano, jei vaikas yra aprenktas, pamaitintas, turi kur miegoti, vadinasi daugiau jam nieko nereikia. Informantai taip pat pastebi, kad socialinės rizikos šėimos dažnai nežino kaip reikia elgtis su vaiku, trūksta jiems įgūdžių. Tėvai nemoka nustatyti tinkamų ribų, arba vaikui leidžia elgtis kaip nori jis, nebelieka jokios kontrolės, arba nieko neleidžia daryti.

Socialiniai darbuotojai kalbėdami apie bendravimo poreikio užtikrinimą pabrėžė mokyklos svarbą, juk mokykloje vaikai praleidžia daug laiko. Interviu metu buvo siekiama sužinoti, kokie yra tėvų santykiai su mokykla. Pagal pateiktus informantų atsakymus buvo sudaryta subkategorija – **šėimos – mokyklos bendravimas**.

Pas mane yra berniukas, kur tikrai nepritampa klasėje ir neturi bendraamžių draugų, sėdi vienas suole, tai mama labai pergyvena, sako jis yra uždaras, jam va dabar penkiolika metų, pati ta paauglystė ir namuose atsiliepia tai, kad jis

nenori ruošti pamokų. Mes kaip kalbam bendrai su mama, kad vaikui reikėtų padėti. Tai va šeima apie kurią kalbu, eina tikrai eina į mokyklą, tik ji gal nežino nuo ko reiktų pradėti (A).

Jie vaikšto, bet kiek jie domisi čia jau yra kiekvieno tėvo individualus reikalas (C).

Motina apsilankydavo mokykloje jeigu būdavo kviečiama, tėvų susirinkimuose nedalyvaudavo (D).

Bendradarbiavimas su mokykla yra vangus dalykas. Tai priklauso nuo šeimos suvokimo apie mokyklos naudą. Dažnai tėvai yra kviečiami į renginius, kurie vyksta mokyklose, tačiau nenuvyksta, motyvuodami tuo, kad neturėjo lėšų, kuo apsirengti ir pan. (E).

Ne visada kontaktuoja su mokytojais, ir ne visada su mumis kontaktuoja, bet jie ir neprivalo su mumis kontaktuoti <...> (F).

Vyriausias berniukas problemiškas, tai kiek kalbėjau su mokytojom, tai sako motina visą laiką eina į mokyklą. Nors mama gal ir nelabai pavyzdinga, bet ji rūpinasi vaikais, prižiūri (G).

Dažnai tėvams užtenka žinių apie savo vaikus tiek, kiek jie mato namuose (H).

Vieni tėvai domisi, kiti ne, žinoma didžioji dalis mažiau domisi, bet yra kur labai domisi vaiko pasiekimais mokykloje (I).

Socialinių darbuotojų teigimu, socialinės rizikos šeimos dažniausiai yra nelinkusios bendradarbiauti su mokykla. Mažesnė dalis socialinės rizikos šeimų lankosi mokykloje tuo atveju, jei vaikas susiduria su mokymosi problemomis. Taigi, galima teigti, kad reta socialinės rizikos šeima susidūrusi su vaiko problemomis ieško pagalbos, nes pati nemoka išspręsti iškilusių problemos.

Taip pat interviu metu buvo siekiama sužinoti, kaip vaikams, iš socialinės rizikos šeimų, sekasi bendrauti su bendraamžiais. Pagal pateiktus informantų atsakymus buvo sudaryta subkategorija - **vaikų – bendraamžių bendravimas**.

Vaikas augdamas šeimoje iš jos mokosi ir renka bendravimo įgūdžius. Kadangi, šie įgūdžiai šeimose labai prasti, vaikams taip pat sunkiai sekasi bendrauti mokykloje ar su bendraamžiais. Dažnai vaikams net ir stengiantis bendrauti, jie būna atstumti kitų vaikų dėl šeimos padėties visuomenėje (A).

Klasės draugai su mokine nebendravo, nes ji buvo netvarkinga, tyli, mokėsi prastai, be to dažnai sirgdavo (C).

Vieni mokykloje vengiami, kiti gi prisitaiko ir juos gerbia klasėje. Tai priklauso nuo asmeninių vaiko savybių labiau. Sunkiau uždaresniems vaikams, prasčiau besimokantiems (D).

Va pas mane yra viena mergaitė, iš jos nesityčioja, bet kad pritaptų, prie kitų ji pradėjo rūkyti (F).

Aš iš savo vaikų negirdėjau, kad jie patirtų mokykloje smurtą, na gal yra kad patyčių, bet jie labiau linkę savyje slėpti ir tai yra dėl įvairių priežasčių (G).

Dažniausiai gal išgirsti iš mergaitės tyčiojasi, kuri su tuo kvapu ateina ir jai nemalonu, kad ją ten pravardžiuoja (H).

<...> mūsų tie rizikiniai vaikai skriaudžia kitus, o kad patys jie būtų skriaudžiami ypač iš berniukų, tai net dabar pagalvoju, negavau tokios informacijos (I).

Kadangi vaikai, augdami socialinės rizikos šeimoje, bendravimo mokosi iš šeimos, todėl dažnai jiems kyla problemų bendraujant su bendraamžiais. Socialiniai darbuotojai teigia, kad norėdami vaikai įtikti savo bendraamžiams net pradeda rūkyti. Be to, socialinių darbuotojų teigimu, kaip seksis vaikui

mokykloje užmegzti ryšį su bendraamžiais, priklauso ir nuo vaiko asmeninių savybių.

Pasak R. E. Hilliard (2001) ir A. Giddens (2005), vaikai kurie gyvena rizikos sąlygomis, tai yra skurde, su tėvais turinčiais žemą išsilavinimą, yra kur kas labiau linkę patirti negatyvias emocijas ir elgesio problemas bei sunkumus mokykloje. Teorinėje dalyje buvo aptarta, kad socialinės rizikos šeimos dažniausiai patiria skurdą, tėvai turi žemą išsilavinimą, tai gi dėl šių priežasčių, vaikai iš socialinės rizikos šeimų turi elgesio problemų bei susiduria su sunkumais mokykloje. Interviu metu, socialiniai darbuotojai akcentavo vaikų elgesio problemas (patys vaikai agresyvūs yra arba tylūs), bei patiriamus sunkumus mokykloje: patyčios, nesėkmė moksle.

Taip pat interviu metu buvo siekiama sužinoti sekasi bendrauti su bendruomene. Pagal pateiktus informantų atsakymus buvo sudaryta subkategorija - **šėimos – bendruomenės santykiai**.

Dažniausiai socialinės rizikos šeimų nariams trūksta noro dalyvauti, bendrauti. Jie gyvena savame draugų, dažnai irgi asocialių šeimų rate (B).

Jie linkę į savo šeimą, kažkaip neįleisti institucijų, na gydytojų, ar kažko, iš vis labai sunku su ta šeima susibendrauti (K).

Socialiniai darbuotojai kalbėdami apie socialinės rizikos šeimų santykius su bendruomene pabrėžė, kad socialinės rizikos šeimos yra uždaros, nelinkusios bendradarbiauti su institucijomis. Taigi, galima teigti, kad socialinės rizikos šeimai yra didelė tikimybė patekti į socialinę atskirtį. nes nepakankamai dalyvauja bendruomenės ir visuomenės socialiniame gyvenime ir tai yra viena iš priežasčių dėl ko socialinės rizikos šeima gali patekti į socialinę atskirtį (Brazienė, Guščinskienė, 2004).

Socialinių darbuotojų buvo prašoma, kad papasakotų kaip, socialinės rizikos šeimos panaudoja savo pajamas. Pagal gautus informantų duomenis buvo sudaryta kategorija – **pinigų panaudojimas** ir dvi subkategorijos, kuriose kalbama apie pinigų panaudojimą savo ir vaikų poreikiams tenkinti.

Socialinių darbuotojų teigimu, dažniausiai pinigai panaudojami socialinės rizikos šeimų poreikiams tenkinti, todėl buvo išskirta kategorija – **savo poreikiams**.

Jeigu šeima turi kokius pinigus, tai juos dažniausiai kokiam alkoholiui išleidžia (D).

Šėimos nariai dažniausiai savo pajamas panaudoja alkoholinių gėrimų pirkimui. Namų apyvokos daiktų, drabužių bei avalynės sau ir vaikams neperka (F).

Tai ir yra pagrindinė problema, jog dauguma šeimų gaudamos ir taip mažas pajamas, jas išleidžia alkoholiui, rūkalams, narkotikams ir taip neužtikrindamos vaikų poreikių patenkinimo. Retais atvejais tėvai stengiasi panaudoti pinigus tikslingai, maistui, mokesčiams, tačiau ir tokiais atvejais jų pristinga (H).

Jie į skolas įklimpę už butą, tai jei turi pinigų maisto nusiperka. Tarkim jei šeima gauna tris šimtus penkiolika litų apie kokius dienpinigius galima kalbėti. Ar eiti į kiną (I).

Pasak J. Guščinskienės, G. Kondrotaitės (2006), socialinės rizikos šeimos yra remiamos valstybės įvairiomis pašalpomis, tačiau dažnai šeimoje girtaujama ir valstybės gaunama parama panaudojama ne vaiko interesams tenkinti. Tai patvirtino ir informantų pateikti atsakymai. Socialinių darbuotojų teigimu, dažnai socialinės rizikos šeimos pinigus išleidžia alkoholiui. Alkoholio vartojimas neatsiejamas su pinigų praradimu, tai paliečia visos buities šeimos gerovę, nemokami mokesčiai už komunalines paslaugas, neperkamas maistas, namų apyvokos daiktai.

Taip pat akcentuojama, kad socialinės rizikos šeimos nemoka tinkamai elgtis su pinigais, kadangi turi skolų už komunalines paslaugas. Šiuo atveju galima teigti, kad finansiniai sunkumai su kuriais susiduria socialinės rizikos šeima, apriboja jos galimybes laisvalaikį leisti ne namuose.

Socialiniai darbuotojai pabrėžė, kad socialinės rizikos šeimos kartais neužtikrina vaikų poreikių susijusių su materialinėmis išlaidomis, todėl pagal patektus informantų atsakymus buvo sudaryta subkategorija - **neužtikrinami vaikų poreikiai, susiję su materialinėmis išlaidomis.**

Gal daugiau šeimos pinigėlių neduoda, vat arbatpinigių (A).

Nors būrelis būtų nemokamas, bet vėl gi kelionė kainuoja pinigų, o kartais tėvai neturi ir tų pinigų kelionei. Nes pinigai panaudojami duonai, makaronams (B).

Kai pinigų gauna, tai priperka vaikams saldinių, visko, ten saldumynų, žodžiu, įvairiausių skanumynų, bet ne taip, kad nupirktų makaronų, mėsos į šaldytuvą įdėtų, bet ilgesniam laikui būtų, lepinti pradeda, leidžia vaikams kažką, nemoka pinigų leisti (E).

Labai svarbūs drabužiai, tai kas yra matoma, o tai koks būrelis, kas yra nematoma, tai šeimos ir neveda vaikų į būrelius (G).

Pagal pateiktus socialinių darbuotojų atsakymus, galima teigti, kad socialinės rizikos šeimos neturi tinkamai susiformavusių įgūdžių ir nemoka tinkamai paskirstyti lėšų, vos tik gauna pinigus šeima perka vaikams saldumynus, tačiau neapsirūpina atsargomis (būtiniausiu maistu).

Pagal pateiktus socialinių darbuotojų atsakymus, galima spręsti, kad socialinės rizikos šeimos dažnai taupo pinigus vaiko neleidžiami į būrelius. Šio tyrimo duomenys sutapo su Darbo ir socialinių tyrimų instituto (2007) ir Lietuvos suaugusiųjų švietimo ir informavimo centro (2007) atliktais tyrimais, kurių metu buvo nustatyta, kad šeimos dėl pinigų stygiaus neleidžia vaikų į papildomo ugdymo užsiėmimus. Taigi, galima teigti, kad socialinės rizikos šeimos patenkindami savo poreikius, neužtikrina, kad vaikų poreikiai būtų patenkinti.

Apibendrinant galima teigti, kad socialinės rizikos šeimos nepripažįsta savo šeimos problemų arba jų nemato. Dažnai tėvai galvoja, jei vaikas apmokytas, turi namus, ko pavalgyti, vadinasi jam daugiau nieko nereikia. Socialinės rizikos šeimos susiduria su auklėjimo problema, jie vaikams viską leidžia, arba uždraudžia. Kadangi, socialinės rizikos šeimų pagrindinė priežastis yra alkoholio vartojimas, o jo pirkimas siejasi su lėšų praradimu, todėl neperkami būtiniausi dalykai: maistas,

drabužiai.

4.5. Socialinių darbuotojų požiūris į vaikų, augančių socialinės rizikos šeimoje, galimybę mokintis ir pagarbos poreikio užtikrinimą

Vaiko teisių konvencijoje 28 straipsnyje teigiama, kad vaikas turi teisę į išsilavinimą, todėl šeimos pagrindinė pareiga būtų užtikrinti šią vaiko teisę (Žin., 1995, Nr. 60-1501). Socialinių darbuotojų buvo klausiama, kokios sudaromos galimybės vaikui lankyti mokyklą. Pagal pateiktus informantų atsakymus buvo išskirta kategorija - **išsilavinimas** ir keturios subkategorijos, kuriose kalbama apie tėvų palaikymą, namų sąlygas, mokyklines priemones ir vaikų nenorą lankyti mokyklos.

Socialinių darbuotojų buvo klausiama, ar vaikas sulaukia tėvų palaikymo dėl mokymosi. Pagal pateiktus informantų atsakymus buvo sudaryta subkategorija – **tėvų palaikymas**.

Jie sako reikia mokytis reikia mokytis, bet skatinimo tokio nėra (B).

<...> motinos ir tėvai sako, o kam jam mokytis, o ką tas aukštasis išsilavinimas duos (C).

Mokslas irgi nėra vertybė, šiaip jie formaliai lyg sako tu mokykis, bet vertybė, tai nėra (D).

Jeigu tėvas mato, kad vaikui nesiseka kažkokiam dalyke ar kažkas ten vėl, jis ateina pas mane ir klausia ką daryti reikia (J).

Tėvai leidžia į mokyklas, tačiau mokymosi pasiekimais nesidomi (I).

Pagal pateiktus socialinių darbuotojų atsakymus galima teigti, kad socialinės rizikos šeimos nesidomi vaiko pasiekimais mokykloje, vaikai nesulaukia tėvų paskatinimo, kad reikia mokytis. Retu atveju, tėvai ateina pas socialinius darbuotojus ir teiraujasi, kaip galima būtų padėti, kad vaikas geriau mokytųsi. Galima teigti, kad socialinės rizikos šeimos nežino, kaip reikia spręsti vaikų mokymosi problemas.

Socialiniai darbuotojai kalbėdami apie mokymosi galimybes akcentavo, kad ne visose socialinės rizikos šeimose tinkamos namų sąlygos. Pagal pateiktus informantų atsakymus buvo sudaryta subkategorija – **namų sąlygos**.

<...> o su stalais, tai vėl kadangi šeimose mažai vietos, tai tų stalų ir nelabai yra (B).

Kokios bus sąlygos mokytis, kai namie girtaujama (C).

<...> yra šeimų gyvena vienam kambaryje ten penki šeši žmonės. Ir ten vien lovos, ir stalams ten mokymo tikrai nėra vietos (D).

Mažesni vaikai ten lenda ir tėvai ne visą laiką sudaro sąlygas, kad vaikas paruoštų ramiai pamokas ir patys ne visada padeda (F).

Vietą ruošti pamokoms turi, tik ne visada galėdavo jas ruošti, nes reikėjo pasirūpinti buitimi (G).

Ne visose šeimose yra galimybė ruošti pamokas, nes nėra vietos, šeimoje girtaujama, nėra šviesos (I).

Užtikrinant vaiko mokymąsi turi būti sudaromos tinkamos namų sąlygos. Socialinių darbuotojų nuomone, vaikams nesudaromos sąlygos mokytis namuose, dėl tėvų girtavimų, stalų, vietos trūkumų, šviesos stygiaus. Taip socialiniai darbuotojai išryškina socialinės rizikos šeimos skurdžią aplinką ir alkoholizmą, kaip pagrindinę priežastį, dėl kurios nesudaromos tinkamos sąlygos vaikui mokytis.

Socialiniai darbuotojai užsiminė taip pat apie mokyklinių priemonių svarbą užtikrinant vaiko mokymąsi, todėl pagal pateiktus informantų atsakymus buvo sudaryta subkategorija – ***aprūpinimas mokyklinėmis priemonėmis***.

Visos mūsų šeimos gauna paramą mokiniams šimtas penkiasdešimt šeši litai, tai yra vienkartinė parama, kuri yra skiriama kiekvienais metais, mokslo metų pradžioj ir jie į rankas tų pinigų negauna, nes tai yra įtarimas, kad gali jie būti panaudoti ne pagal paskirtį (C).

Būna skambina ten socialinis pedagogas ir sako, tas vaikas neturi pratybų (B).

Šimtas penkiasdešimt šešis litus vaikui skirdavo dėl mokyklinių reikmenų, tai va su visomis šeimomis važiauvau pirkti tų reikmenų, bet kiekvieną kartą nėra galimybės apsipirkti (D).

Trūksta vaikams priemonių, turi tušinuką kokį ir viskas (I).

Socialiniai darbuotojai kalbėdami apie tai, kaip socialinės rizikos šeima aprūpina vaiką mokyklinėmis priemonėmis, pabrėžia, kad šeima kiekvienais metais gauna paramą prieš mokslo metų pradžią mokyklinėms priemonėms. Taigi, socialinių darbuotojų nuomone, taip užtikrinama, kad vaikas turėtų mokyklines priemones. Tačiau ir tai negarantuoja, kad vaikas visą laiką bus aprūpintas mokyklinėmis priemonėmis. Socialinių darbuotojų nuomone, vaikams kartais trūksta pratybų, turi tik būtiniausias priemones, tušinuką.

Socialiniai darbuotojai kalbėdami apie tai, kokias socialinės rizikos šeima turi galimybes užtikrinti vaiko mokymąsi, akcentuoja pačių vaikų problemas. Pagal pateiktus informantų atsakymus buvo sudaryta subkategorija – ***vaikų nenoras lankyti mokyklos***.

Paskui atsiranda draugai, kurie jau irgi neina į mokyklą, kompanija susirenka ir nelanko tada mokyklos (A).

Su jais namuose nebuvo dirbama, kai buvo mažiukai (B).

<...> jie nuėjo į mokyklą, su jais ten kaip sakant, jeigu nėra ypatingai gabus pats savaime, jeigu niekas nekontroliuoja nieks nieko nedaro atsiranda spragos (C).

Dažniausiai visi turi be galo daug spragų, nieks jų taip nespaudžia, kad mokytųsi ir tada taip ir atsiranda, aš ten neisiu, ko aš ten eisiu, prasideda mokyklos nelankymas (D).

Jis turėdavo draugų, kurie irgi nelankė, jam gal nesisekė moksloje jau kaip apleidi, tai jau matai, kad nesiseka, paskui vienas išvijimas, po to seka kitas (F).

Pasak socialinių darbuotojų, vaikai, iš socialinės rizikos šeimų, nelanko mokyklos, turi mokymosi problemų ir pagrindinę priežastį įvardiją tai, kad socialinės rizikos šeimos nesirūpino vaiko mokymusi nuo mažens. Šio tyrimo duomenys sutampa su R. E. Hilliard (2001) ir A. Giddens (2005)

gautais duomenimis, kad vaikų elgesį ir problemas lemia tai, kokioje šeimoje vaikas augo. Taigi, netinkamas tėvų elgesys, netinkamai atliekamos pareigos turi įtakos vaiko elgesiui.

Socialinių darbuotojų buvo klausiama, kaip tėvai užtikrina vaiko pagarbos poreikį. Pagal pateiktus informantų atsakymus buvo išskirta kategorija – **pagarbos poreikis** ir dvi subkategorijos, kuriose kalbama apie vaikų galimybę reikšti jausmus ir apie tai, ar tėvai atsižvelgia į vaiko nuomonę.

Taigi, visų pirma buvo norima sužinoti, ar vaikai gali laisvai reikšti jausmus šeimoje. Pagal gautus socialinių darbuotojų atsakymus buvo sudaryta subkategorija – **vaikas negali laisvai reikšti savo jausmų**.

Pykčio turbūt nieks netoleruos tose šeimose (J)

Negali atvirai reikšti jausmų, nes iš tiesų gali būti pasmerktas, arba pamatyti, jog šeimoje niekam tai neįdomu (I).

Pagal pateiktus socialinių darbuotojų pasisakymus galima spręsti, kad vaikai negali laisvai reikšti savo jausmų, nes gali būti netinkamai suprasti.

Socialinių darbuotojų buvo klausiama, ar atsižvelgiama į vaiko, augančio socialinės rizikos šeimoje, nuomonę. Pagal pateiktus informantų atsakymus, buvo sudaryta subkategorija – **neatsižvelgiama į vaiko nuomonę**.

Bijo, tačiau kai pasitiki socialiniu darbuotoju, tai bent prie jo reiškia savo idėjas (B).

Dažniausiai priima sprendimus suaugę, dar vaikas, kuris yra didesnis, paauglys, tai gali išsirekti, išsakyti savo nuomonę, o vaikai neturi savo nuomonės, jų tėvai neklausia nuomonės (H).

Dažniausiai į vaiką žiūrima iš aukšto, jis neturi teisės reikšti nuomonės, arba tiesiog šeimoje jos niekas nepaiso (I)

Socialinių darbuotojų teigimu, socialinės rizikos šeimoje, vaikai negali laisvai reikšti savo nuomonės, nes už juos sprendžia tėvai arba jų nuomonė yra ignoruojama.

Apibendrinant galima teigti, kad šeimoje vaikai negali atvirai reikšti jausmų, nes gali likti tėvų nesuprasti, taip pat ne visuomet yra atsižvelgiama į vaiko nuomonę. Socialinės rizikos šeimoje, nesudaromos sąlygos vaikams mokytis, neturi būtiniausių mokyklinių priemonių. Vaikai turi mokymosi problemų, todėl dažnai neturi motyvacijos mokytis, bėga iš pamokų.

4.6. Socialinių darbuotojų požiūris į vaikų, augančių socialinės rizikos šeimose, savirealizaciją

Vaiko teisių konvencijos 31 straipsnis pabrėžia žaidimų ir poilsio svarbą (Žin., 1995, Nr. 60-1501). Žaidimai, poilsis, laisvalaikis, sportas, kultūrinė veikla prisideda prie vaiko pilnatvės.

Socialinių darbuotojų buvo klausiama, kaip tėvai užtikrina vaiko poreikį, susijusį su savirealizacija. Pagal pateiktus informantų atsakymus buvo išskirta kategorija **savirealizacija** ir trys

subkategorijos, kuriose kalbama apie popamokinę veiklą, ateities planus ir galimybę mokintis toliau.

Socialiniai darbuotojai įvardino, kad popamokinė veikla yra svarbi vaikų saviraiškai, todėl pagal pateiktus informantų atsakymus buvo sudaryta subkategorija – **popamokinė veikla**.

Na dienos centre penktadieniais eina į vandens parką ar taip numatoma įvairi veikla (A).

Su tėvais jie nevaikšto niekur, bet va dienos centrai organizuoja išėjimus, tai į cirką nuveda. Na tėvai nepasirūpina vaiko veikla, nebent jeigu kas iš šono suorganizuoja (B).

<...> mes stengiamės mūsų vaikus, kur yra dienos centrai, tai ten užrašyti, kur yra galimybė lankyti nemokamai (C).

Nors būrelis būtų nemokamas, bet vėl gi kelionė kainuoja pinigų, o kartais tėvai neturi ir tų pinigų kelionei. Nes dažnai pinigai leidžiami duonai, makaronams (D).

Aš turiu berniuką, kuris norėtų lankyti lengvąją atletiką, bet dėl finansinių sunkumų motina ir tėvas jam to negali suteikti (E).

<...> vasarą turi vaikai galimybę stovyklą lankyti. Mokykla rašo projektus ir ten jie gauna nemokamą maitinimą (F).

Tai lemia materialiniai sunkumai ir tėvų nesidomėjimas vaiko interesais. Patys vaikai kartais susiranda popamokines veiklas, lanko būrelius mokykloje ar dienos centre. Taip pat poreikis dažnai neužtikrinamas dėl pačių vaikų nenoro ir motyvacijos nebuvimo, manau todėl, jog dažnai vaikui neužtikrinami tokie poreikiai kaip fiziologiniai, o ką jau kalbėti apie savirealizaciją (I).

Mano manymu, labiau patys vaikai nelinkę dalyvauti kultūriniame ir meniniame gyvenime, lankyti būrelius, užsiimti mėgstama veikla, įgyti profesiją, nes dažnai tenka juos kviešti į renginius (spektaklius, koncertus, varžybas), o jie atsisako. Tai įtakoja jų ugdymo ypatumai šeimoje. Vaikus skatinama lankyti tai, kas jiems yra įdomiau. Dažniausiai vaikai lanko sporto būrelius (J).

Socialiniai darbuotojai kalbėdami apie socialinės rizikos šeimos galimybę užtikrinti vaikui užsiimti popamokine veikla, akcentavo vaikų dienos centrus. Informantų teigimu, vaikų dienos centruose organizuojamos įvairios išvykos, išėjimai, todėl vaikai lankydamiesi juose turi galimybę naudotis visomis teikiamomis paslaugomis.

Socialiniai darbuotojai kalbėdami apie vaikų savirealizaciją išryškina taip pat socialinės rizikos šeimų finansinius sunkumus. Informantų teigimu, socialinės rizikos šeimos, ne visada gali apmokėti keliones ar leisti vaiką į mokamą būrelį. Šiuo atveju išryškėjo dvi pagrindinės priežastys, kodėl vaikai neužsiima popamokine veikla, tai

- vaikų dienos centrų trūkumas arčiau socialinės rizikos šeimų gyvenamosios vietos,
- socialinės rizikos šeimų finansiniai sunkumai.

Tyrimo metu gauti duomenys sutapo su Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos prie SADM veiklos ataskaitos (2009) duomenimis. Ataskaitoje minima, kad socialinės rizikos šeimos susiduria su laisvalaikio organizavimo problema dėl finansinių sunkumų ir įstaigų nepakankamumo. Socialinės rizikos šeimos nepasiekia dienos centrų, todėl neturi galimybės naudotis jų teikiamomis paslaugomis.

Taip pat šie tyrimo duomenys sutapo su Darbo ir socialinių tyrimo (2007) ir Lietuvos suaugusiųjų švietimo ir informavimo centro (2007) atliktais tyrimais. Lietuvos suaugusiųjų švietimo ir informavimo centro atlikto (2007) tyrimo metu buvo nustatyta, kad socialinės rizikos šeimos neturi galimybės išleisti vaiko į ekskursijas, keliones, trūksta lėšų vaikų pramogoms, tai yra kinui ir pan. Darbo ir socialinių tyrimų instituto (2007) atlikto tyrimo metu buvo nustatyta, kad pagrindinės priežastys dėl ko vaikai nedalyvauja popamokinėje veikloje yra vaikų nenoras užsiimti popamokine veikla ir socialinės rizikos šeimos lėšų trūkumas, kad galėtų vaiką leisti į popamokines veiklas. Socialinių darbuotojų teigimu, vaikai, iš socialinės rizikos šeimų patys neturi noro lankyti būrelių, užsiimti mėgstama veikla.

Socialiniai darbuotojai taip pat pabrėžia, kad socialinės rizikos šeimos nelinkusios pačios dalyvauti renginiuose, o tose šeimose gyvenantiems vaikams dažnai trūksta motyvacijos užsiimti mėgstama veikla, lankyti būrelius. Taigi, galima teigti, kad vaikai, augdami socialinės rizikos šeimoje ir matydami tėvų nenorą dalyvauti renginiuose, patys perima tuos bruožus ir taip atsiranda nenoras dalyvauti įvairiuose renginiuose, popamokinėje veikloje, be to pinigų stygius, socialinės rizikos šeimų, apriboja vaiko galimybę lankyti mokamus būrelius.

Socialiniai darbuotojai kalbėdami apie vaikų ateities perspektyvą, užsiminė, kad vaikai galvoja baigę mokslus išvykti į užsienį. Pagal pateiktus informantų atsakymus buvo sudaryta subkategorija – **ateities perspektyvos.**

Nori į užsienį, į Ameriką važiuoti (A).

<...> be to dauguma iš jų planuoja išvykti, tai irgi problema yra. Aš nemanau, kad užsienyje įgys to aukštojo išsilavinimo, jie dirbs paprastus darbus (C).

Pagal pateiktus informantų atsakymus galima teigti, kad vaikai susiduria su problemomis, todėl išvykdamai iš Lietuvos tikisi geresnio gyvenimo.

Socialiniai darbuotojai paminėjo, kad vaikams, augantiems socialinės rizikos šeimoje, nesudaroma galimybė mokytis. Pagal pateiktus informantų atsakymus buvo sudaryta subkategorija – **galimybė mokytis toliau baigus mokyklą.**

Nė vienas vaikas nėra baigęs 12 klasių net ir broliai, sesės. Dešimt klasių jiems yra gerai ir tada eina mokytis į profesines mokyklas. Į vienuoliktą klasę net nieks neina net net nebando to daryti (B).

Dažniausiai vaikai negalvoja apie aukštąją mokyklą, nors gal ir norėtų (C).

Labai retas iš socialinės rizikos šeimų dvylika klasių baigia ir iš vis kažko toliau siekia. Dažniausiai dešimt klasių baigia, lyg darbo ieško, bet sako: “ Ieškom, bet nėra to darbo “ (D).

<...> tėvai sako, tegu vaikai baigia mokyklą, greičiau eina į profesinę, du metus pasimokys ir eis dirbti (K).

Socialiniai darbuotojų teigimu, vaikai, augantys socialinės rizikos šeimoje, dažniausiai baigia

dešimt klasių. Pagal pateiktus socialinių darbuotojų atsakymus galima teigti, kad vaikai, iš socialinės rizikos šeimų, turi mokymosi sunkumų dėl to yra jų ribotos galimybės mokytis toliau. Mokymosi sunkumus galima sieti su tuo, kad socialinės rizikos šeimoje nėra tinkamų sąlygų mokytis, kurios buvo aptartos 4.5 skyriuje.

Apibendrinant galima teigti, kad tėvai neturi galimybių užtikrinti vaiko poreikio susijusio su savirealizacija. Vaikai neturi galimybių lankyti būrelių, dalyvauti kultūriniame, meniniame gyvenime, dėl to, kad šeimų pajamos yra per mažos, o be to dažnai vaikams patiems pritrūksta noro ar motyvacijos lankyti užsiėmimus.

IŠVADOS

1. Socialinės rizikos šeimą galima apibrėžti kaip šeimą, kurioje vyrauja psichologinės (tarpusavio supratimo bei socialinio palaikymo stoka, agresyvumas), socialinės problemos (nedarbas, skurdas, alkoholizmas), kurios užkerta kelią pilnaverčiam vaikų vystymuisi, socializacijai, kurioje nepakankamai užtikrinami vaikų poreikiai.

2. Socialinės rizikos šeimų ir jose augančių vaikų skaičius mažėja, tačiau problemos išlieka tos pačios: tėvų girtavimas, psichotropinių medžiagų vartojimas, socialinių įgūdžių stoka, prievarta prieš vaikus.

3. Socialiniai darbuotojai, dirbantys su socialinės rizikos šeimomis ir jose augančiais vaikais, dažniausiai teikia informavimo, konsultavimo, tarpininkavimo ir atstovavimo, psichologinio palaikymo paslaugas, organizuoja nemokamą maitinimą, aprūpina būtiniausiais drabužiais.

4. Tyrimo metu buvo nustatyta, kad vaikų, augančių socialinės rizikos šeimoje:

- *Fiziologiniai poreikiai patenkinami iš dalies.* Vaikai turi ką valgyti, tačiau maistas ne visuomet būna visavertis, nors aprūpinti drabužiais, tačiau tėvai nesirūpina jų švara. Vaikams ne visuomet sudaromos sąlygos pailsėti, nes išgėrę tėvai triukšmauja.

- *Saugumo poreikis nepatenkinamas.* Socialinės rizikos šeimos gyvena nešvaroje, netvarkoje, todėl kyla grėsmė vaikų sveikatai. Tėvai namuose triukšmauja, vyrauja smurtas tarp sutuoktinių, kartais smurtaujama prieš vaiką.

- *Priklausymo ir meilės poreikiai patenkinami iš dalies.* Kadangi vaikai šeimoje negauna socialinio palaikymo, todėl stengiasi jį gauti bendraudami su bendraamžiais. Bendraujant su bendraamžiais, taip pat kyla sunkumų, todėl jie pradeda rūkyti, kad pritaptų prie jų.

- *Pagarbos poreikis nepatenkinamas.* Ignoruojama vaiko nuomonė, tėvai kaip drausminimo priemonę naudoja smurtą prieš vaikus.

- *Saviraiškos poreikis nepatenkinamas.* Vaikams nesudaromos sąlygos ruošti namų darbus (ne visos šeimos turi stalus, neblaivūs tėvai triukšmauja). Dėl šios priežasties vaikams kyla mokymosi problemų, todėl dažniausiai vaikai baigia dešimt klasių ir toliau eina mokytis į profesines mokyklas. Tėvai ne visuomet gali apmokėti išlaidas susijusias su būrelio lankymu (mokesčio, specialių priemonių, transporto).

5. Vaikų, augančių socialinės rizikos šeimoje, poreikius kompensuoja dienos centruose teikiamos paslaugos (maitinimas, išvykos), numatyti ir vykdomi mokykloje projektai (maitinimas, vasaros stovyklos), kiti asmenys (aprūpina drabužiais).

REKOMENDACIJOS

Socialiniams darbuotojams dirbantiems su socialinės rizikos šeimomis:

- Kelti kvalifikaciją, gerinant socialinių paslaugų kokybės teikimą socialinės rizikos šeimoms.
- Teikti informaciją socialinės rizikos šeimose augantiems vaikams apie vykdomus nemokamus būrelius, užsiėmimus.
- Skatinti kurtis bendruomenėms ir taip į veiklą įtraukti socialinės rizikos šeimas.
- Tikslinga daugiau dėmesio skirti tėvystės socialinių įgūdžių mokymui.

LITERATŪRA

Norminiai teisės aktai:

1. *Civilinio kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas*//Valstybės žinios, 2000, Nr. 74-2262.
2. *Jungtinių tautų vaiko teisių konvencija*//Valstybės žinios, 1995, Nr. 60-1501.
3. *Lietuvos Respublikos Išmokų vaikams įstatymas*// Valstybės žinios, 2004, Nr. 88-3208.
4. *Lietuvos Respublikos Piniginės socialinės paramos nepasiturinčioms šeimoms ir vieniems gyvenantiems asmenims įstatymas*//Valstybės žinios, 2003, Nr. 73-3352.
5. *Lietuvos Respublikos seimo nutarimas dėl valstybinės šeimos politikos koncepcijos patvirtinimo*//Valstybės žinios, 2008, Nr. 69-2624.
6. Lietuvos Respublikos Socialinės apsaugos ir darbo ministro įsakymas Dėl socialinės apsaugos ir darbo ministro 2000 m. liepos 10 d. įsakymo nr. 70 „Dėl socialinių paslaugų katalogo 2000 m. patvirtinimo“ pakeitimo// Valstybės žinios, 2005, Nr. 38-1252.
7. Lietuvos Respublikos Socialinės apsaugos ir darbo ministro įsakymas *dėl asmens (šeimos) socialinių paslaugų poreikio nustatymo ir skyrimo tvarkos aprašo ir senyvo amžiaus asmens bei suaugusio asmens su negalia socialinės globos poreikio nustatymo metodikos patvirtinimo*// Valstybės žinios, 2006, Nr. 43-1571.
8. Lietuvos Respublikos Socialinės apsaugos ir darbo ministro įsakymas *dėl darbo su socialinės rizikos šeimomis metodinių rekomendacijų patvirtinimo*//Valstybės žinios, 2004, Nr. 9-254.
9. Lietuvos Respublikos Socialinės apsaugos ir darbo ministro įsakymas dėl socialinės rizikos šeimų, auginančių vaikus, apskaitos savivaldybės vaiko teisių apsaugos tarnyboje (skyriuje) tvarkos aprašo patvirtinimo// Valstybės žinios, 2006, Nr. 86-3373.
10. Lietuvos Respublikos Socialinės apsaugos ir darbo ministro įsakymas dėl socialinės apsaugos ir darbo ministro 2006 m. balandžio 5 d. įsakymo nr. A1-92 „Dėl socialinių darbuotojų ir socialinių darbuotojų padėjėjų kvalifikacinių reikalavimų, socialinių darbuotojų ir socialinių darbuotojų padėjėjų profesinės kvalifikacijos kėlimo tvarkos bei socialinių darbuotojų atestacijos tvarkos aprašų patvirtinimo“ pakeitimo// Valstybės žinios, 2006, Nr. 79-3123.
11. *Lietuvos Respublikos Socialinių paslaugų įstatymas*// Valstybės žinios, 1996, Nr. 10 -2367.
12. *Lietuvos Respublikos Socialinių paslaugų įstatymas*// Valstybės žinios, 2006, Nr. 17-589.

Kita literatūra

13. Bajoriūnas, Z. (1999). *Šeimos edukologija*. Vilnius: Jošara.
14. Barkauskaitė, M. (2008). Jaunimo mokyklų vadovų požiūris į mokinių, praradusių mokymosi motyvą, ugdymo proceso organizavimą. *Pedagogika*, 80, 83-90.

15. Barth, R. P. (2009). Preventing Child Abuse and Neglect with Parent Training: Evidence and Opportunities. *The future of children*, 19 (2), 95-118.
16. Biudžetinės įstaigos Vilniaus miesto socialinės paramos centro 2009 metų veiklos ataskaita. 2010.
17. Bitinas, B., Rupšienė, L., Žydžiūnaitė, V. (2008). *Kokybinių tyrimų metodologija*. Vadovėlis vadybos ir administravimo studentams. Klaipėda: S. Jokužio leidykla-spaustuvė.
18. Blažys, V. (2001). Prievarta prieš vaikus. *Kvalifikacijos kėlimo kursų „Nepilnamečių kriminalinė justicija“ paskaitų medžiaga*. Vilnius: MRU.
19. Brandon, M., Thoburn, J. (2008). Safeguarding children in the UK: a longitudinal study of services to children suffering or likely to suffer significant harm. *Child and Family Social Work*, 13, 365–377.
20. Brazienė, R., Gučinskienė, J. (2004). Socialinės atskirties modeliai Lietuvoje. *Filosofija. Sociologija*, 4., 50–56.
21. Cleaver, H., Nicholson, D., Tarr, S., Cleaver, D. (2007). Child Protection, Domestic Violence and Parental Substance Misuse: Family Experiences and Effective Practice -Executive Summary. P. 1-17.
22. Coie, J. D., Watt, N. F., West, G. S., Hawkins, J. D., Asarnow, J. R., Markman, H. J., Ramey, S. L., Shure, M. B. And Long, B. (1993). “The Science of Prevention: A Conceptual Framework and Some Directions for a National Research Program”. *American Psychologist*, 48(10), 1013–1022.
23. Cole, M., Cole, S. R. (1993). *The Development of Children*. New York: Scientific American.
24. Česnuitytė, V., Okunevičiūtė-Neveauskienė, L. (2009). Problems in implementing children’s rights for children without parental care and children at risk of losing parental care in Lithuania. *Socialinis darbas*, 8 (2), 35-43.
25. *Demografijos metraštis 2009*. (2010). Vidaus migracija. Vilnius: Statistikos departamentas, p. 174.
26. Devaney, J. (2008). Chronic child abuse and domestic violence: children and families with long-term and complex needs. *Child and Family Social Work*, 13, 443–453.
27. Dirsienė, N., Reikertienė, V. (2008). Smurtinio elgesio keitimo metodika. *Praktinis vadovas socialiniams darbuotojams*. Vilnius, p. 24-25.
28. Dromantienė, L., Šalaševičiūtė, R. (2006). Vaiko teisių apsauga Lietuvoje: socialinių darbuotojų vaidmuo. *Socialinis darbas*, 5(1), 79 – 88.
29. Garnezy, N. (1993). Children in Poverty: Resiliency despite Risk. *Psychiatry*, 56, 127–136.
30. Giddens, A. (2005). *Sociologija*. Pagrindinės sąvokos. Kaunas: Poligrafija ir informatika, p.171.
31. Glasser, W. (1989). *Control Theory in the Practice of Rtherapy*. New York: Harper & Row.
32. Guščinskienė, J., Kondrotaitė, G. (2006). Socialinės rizikos šeimų problemos: Pagėgių savivaldybės atvejo studija. *Socialinis darbas*, 5(2), 15-23.
33. Guogis, A. (2000). *Socialinės politikos modeliai*. Vilnius: Eugrimas. P. 74.

34. Guogis A., Bernotas D. (2000). *Lietuvos politinių partijų samprata apie socialinę apsaugą*. Vilnius: Eugrimas.
35. Hilliard, R. E. (2001). The Effects of Music Therapy-Based Bereavement Groups on Mood and Behaviour of Grieving Children. A Pilot Study. *The Journal of Music Therapy*, 38, (40), 291-306.
36. Indrašienė, V., Šlapelienė, E. (2007). Vaikų požiūris į jų lankomus vaikų dienos centrus. *Socialinis ugdymas*, 3(14), 20-27.
37. Ignatavičienė, S., Žukauskienė, R. (1999). *Rizikos grupės vaikai: metodinės rekomendacijos*. Vilnius: Lietuvos respublikos švietimo ir mokslo ministerijos leidybos centras.
38. Jonynienė, V. Ž. (2005). Vaiko teisių įgyvendinimo Lietuvoje aktualijos. *Acta Pedagogica Vilnensia*, 15, 129-142.
39. Kalnins, I. (2002). Latvian community nurses practising in a time of turmoil: a thin line of defence for children at risk. *International Nursing Review*, 49, 111–121.
40. Kalesnykas, R. (2000). Policijos ir kitų socialinių institucijų, teikiančių socialines paslaugas gyventojams bendradarbiavimas: mokomasis leidinys parengtas pagal Tempus Phare projektą "Valstybės pareigūnų rengimas teisinės sistemos reformai Lietuvoje". Vilnius: LTA Leidybos centras
41. Kozlovas, A. A. (2007). Profesinės veiklos įvadas (tarptautinis projektas). *Socialinis darbas*. Vilnius.
42. Kšivickienė, D. (2006). Skurdo apraiškos Lietuvos kaime. *Žemės ūkio mokslai*, 1, 81–91.
43. Kubilienė, N. (2004). Vaiko socialinės adaptacijos problemos augant nuo alkoholio priklausomoje šeimoje. *Socialinis darbas*, 3(2).
44. Kvieskienė, G. (2005). *Pozityvioji socializacija*. Pozityvioji socializacija kaip sistema. Vilnius: Vilniaus Pedagoginis universitetas. P. 101-122.
45. Lapė, J., Navaitis, G. (2003). *Psichologijos įvadas*. Poreikiai. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 188-195.
46. Leliūgienė, I. (2003). *Socialinė pedagogika*. Kaunas: Technologija.
47. Leliūgienė, I. (1997). *Žmogus ir socialinė aplinka*. Šeima ir globos netekusio vaiko raida. Kaunas: Technologija. P. 86.
48. Leliūgienė, I., Juodeikaitė, A. (2005). Socialinės aprėpties kaip socialinės atskirties alternatyvos metodologiniai aspektai. *Socialinis darbas*, 4(2), 42–49.
49. Leliūgienė, M., Klemkaitė, J. (2004). *Dailės terapija socialiniame darbe su vaikais*. Vilnius: Spauda.
50. Lietuvos darbo rinkos mokymo tarnyba. (2009). Socialinis darbas su socialinės rizikos šeimomis. Socialinio darbo patirtis. Vilnius: Kronta.
51. Lietuvos Respublikos Vaiko teisių apsaugos kontrolierius. (2009). *Apibendrinimas dėl socialinių*

- darbuotojų darbui su socialinės rizikos šeimomis ir savivaldybių vaiko teisių apsaugos tarnybų (skyrių) veiklos.*
52. Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus 2009 metų veiklos ataskaita. 2010.
53. Lietuvos Respublikos valstybės kontrolė. (2009). Valstybinio audito ataskaita. *Socialinių paslaugų teikimas*. Vilnius.
54. Lietuvos suaugusiųjų švietimo ir informavimo centras. (2007). *Vaikų dienos centruose teikiamų socialinių paslaugų įvairovės ir kokybės, darbo su socialinės rizikos šeimomis ir vaikais veiksmingumo įvertinimas*. Tyrimo ataskaita. Vilnius
55. Maslow, A. H. (2006). Motyvacija ir asmenybė. Vilnius: Apostrofa.
56. Mikulionienė, S. (2005). Sąvokos samprata ir vartoseną Lietuvoje. *Socialinis darbas*, 4(2). P. 20–32.
57. Miškinis, K. (2003). *Šeima žmogaus gyvenime*. Kaunas: AB Aušra.
58. Myers, D. G. (2000). *Psichologija*. Kaunas: Poligrafija ir informatika. P. 403.
59. Morrongiello, B. A., Corbett, M., and Bellissimo, A. (2008), “Do as I say, Not as I do”: Family Influences on Children’s Safety and Risk Behaviors. *Health Psychology*, 27, (4), 498–503.
60. Mulevičiūtė, A. (2008). Metodinių centrų tikslai ir uždaviniai socialinių darbuotojų kvalifikacijos kėlimo procese. *Profesinės kvalifikacijos tobulinimas socialinio darbo raidoje*. Metodinis leidinys, skirtas Lietuvos socialinių darbuotojų asociacijos 15 metų veiklos sukakčiai. Vilnius: Lietuvos darbo rinkos mokymo tarnyba prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos.
61. Navaitis, G. (2001). *Psichologinė parama paaugliui*. Vilnius: Kronta.
62. Payne, M. (1991). *Modern social work theory : a critical introduction*. Chicago : Lyceum Books.
63. Palujanskienė, A. (2002). Socialinių problemų turinčių šeimų paauglių asmenybės vystymosi ypatumai. *Pedagogika. Mokslo darbai*, 63, 108-109.
64. Darbo ir socialinių tyrimų institutas. Pagrindiniai prioritetiniai veiksmai ir priemonės, siekiant ateityje sumažinti vaikų skurdą ir socialinę atskirtį Lietuvoje. *Vaikų skurdo ir socialinės atskirties mažinimo galimybės ir priemonės Lietuvoje: ketvirtojo tyrimų etapo ataskaita*. (2007). Vilnius.
65. Stankūnienė, V. (2004). *Lietuvos gyventojų politikos strategijos metmenys*. Šeimos gerovė. Vilnius: Socialinių tyrimų institutas. P 26-27.
66. Sutton, C. (1999). *Socialinis darbas*. Bendruomenės veikla ir psichologija. Vilnius: VU Specialiosios psichologijos laboratorija. P. 114-116.
67. Tidikis, R. (2003). *Socialinių mokslų tyrimų metodologija*. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas.
68. Valickas, G. (1997). *Psichologinės asocialaus elgesio ištakos. Monografija*. Vilnius: Lietuvos teisės akademija.
69. Waldfogel, J. (2009). Prevention and the Child Protection System. *The future of children*, 19(2), 195-210.

70. Watson, J. B. (2004). *Psichologija bihevioristo požiūriu*. Vilnius: VU Specialiosios psichologijos laboratorija.
71. Žalimienė, L. (2003). *Socialinės paslaugos*. Vilnius: VU Specialiosios psichologijos laboratorija.
72. Žalimienė, L. (2004). *Socialinės grupės: nepritekliaus žymės*. Skurdo kultūros ypatumai (socialinio darbo aspektai). Lietuvos sociologų draugija. Straipsnių rinkinys. Vilnius: Socialinių tyrimų institutas. P. 45-50.
73. Žalimienė, L. (2007). *Vaikų socialinės globos kokybė ir jos vertinimas*. Vilnius: Socialinės apsaugos ir darbo ministerija. P.110-112.
74. Žydzūnaitė, V. (2006). *Taikomųjų tyrimų metodologijos charakteristikos*. Vilnius: UAB Ciklonas.

Internetiniai šaltiniai:

75. Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos prie SADM veiklos ataskaita (2009). [Žiūrėta 2009-12-14]. Prieiga per internetą: < <http://www.ivaikinimas.lt/assets//2009%20pilna%20visu.pdf> >.
76. Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos prie SADM veiklos ataskaita (2007). [Žiūrėta 2009-12-14]. Prieiga per internetą: <<http://www.ivaikinimas.lt/assets//2007%20m.%20veiklos%20ataskaita-GALUTINE.pdf>>.
77. Statistikos departamentas. Statistika (teminės lentelės). Gyventojai ir socialinė statistika. Lietuvos vaikai. Socialinė apsauga. [Žiūrėta 2009-11-13]. Prieiga per internetą <<http://www.stat.gov.lt/lt/pages/view/?id=1878>>.

SANTRAUKA

Vaiko, augančio socialinės rizikos šeimoje, poreikių tenkinimo galimybės

Pagrindinės sąvokos: poreikis, vaikas, socialinės rizikos šeima, socialinės paslaugos.

Šiandieniniame pasaulyje vykstantys pokyčiai įtakoja šeimą ir dėl to ji negali tinkamai atlikti savo funkcijų, kuriose labiausiai nukenčia vaikai. Socialinės rizikos šeimose, augantys vaikai susiduria su tėvų girtavimu, psichotropinių medžiagų bei prievartos prieš juos naudojimu, socialinių įgūdžių stoka. Dėl šių priežasčių, vaikui nesudaromos palankios sąlygos augti šeimoje ir dėl to vaikai dažniausiai netenka tėvų globos.

Darbo objektas – vaiko, augančio socialinės rizikos šeimoje, poreikių tenkinimo galimybės. **Darbo tikslas** – atskleisti vaiko, augančio socialinės rizikos šeimoje, poreikių tenkinimo galimybes. **Darbo uždaviniai:** ● Apibūdinti socialinės rizikos šeimą. ● Išanalizuoti socialinės rizikos šeimų ir jose augančių vaikų situaciją Lietuvoje. ● Nustatyti socialinių darbuotojų teikiamas socialines paslaugas socialinės rizikos šeimoms ir jų vaikams. ● Išsiaiškinti vaikų, augančių socialinės rizikos šeimose, poreikius. ● Išsiaiškinti alternatyvius vaiko poreikių patenkinimo būdus.

Socialinės rizikos šeima laikoma tokia šeima, kurioje pasitaiko socialinių ar psichologinių problemų, kurios trukdo sudaryti tinkamas sąlygas pilnaverčiam vaikų vystymui.

Socialinės rizikos šeimų ir jose augančių vaikų skaičius mažėja, tačiau problemos išlieka tos pačios: tėvų girtavimas, psichotropinių medžiagų vartojimas, socialinių įgūdžių stoka, prievarta prieš vaikus.

Socialiniai darbuotojai, dirbantys su socialinės rizikos šeimomis ir jose augančiais vaikais, dažniausiai teikia informavimo, konsultavimo, tarpininkavimo ir atstovavimo, psichologinio palaikymo paslaugas, organizuoja nemokamą maitinimą, aprūpina būtiniausiais drabužiais.

Tyrimo metu buvo nustatyta, kad socialinės rizikos šeimos patenkina iš dalies vaiko fiziologinius ir priklausymo ir meilės poreikius, o saugumo, pagarbos ir saviraiškos poreikiai yra nepatenkinti.

Vaikų, augančių socialinės rizikos šeimoje, poreikius kompensuoja dienos centruose teikiamos paslaugos, numatyti ir vykdomi mokykloje projektai, kiti asmenys.

SUMMARY

The possibilities to satisfy the needs of children who grow in families at social risk

The main concepts: demand, child, social risk family, social services.

Changes which are happening in today's world affect family and because of that it can not perform its functions properly and therefore children are suffering. Children rose in a social risk family encounter with parents' alcoholism, use of drugs, use of compulsion against them and lack of social skills. Because of these reasons, children don't have favorable conditions to be raised in a family and therefore they often lose parent's care.

Objective of a work - possibilities to meet the demands of a child rose in a social risk family.

Aim of a work – to reveal the possibilities to meet the demands of a child rose in a social risk family.

Tasks of a work: ●Describe the social risk family. ●To analyze the situation of Lithuanian children raised in social risk families. ●Reveal the services provided by social workers to the families at the social risk and their children. ●Clear up the demands of children rose in social risk families. ● To reveal alternative ways to satisfy child's demands.

A family is called a social risk family when there are social and psychological problems which interfere to create the conditions to proper development of the children.

The number of social risk families and children rose there is decreasing but the problems remain the same: parents' alcoholism, use of drugs, use of compulsion against them and lack of social skills.

Social workers, working with the social risk families and children rose there often afford services of conveyance, consultation, mediation and representation, psychological support, organize free feeding, supply with necessary clothes.

Research has identified that social risk families partially satisfies the physiological and social demands, but needs of safeness, respect and self-realization are not satisfied.

Services and projects of day care centers and other persons compensate lack of children's needs.

PRIEDAI

KLAUSIMYNAS

Kokias galimybes socialinės rizikos šeimos turi aprūpinti vaiką maistu, drabužiais?

Kokiomis buitinėmis sąlygomis gyvena socialinės rizikos šeima?

Kaip tėvai užtikrina vaiko teisę apsaugoti jį nuo smurto (šeimoje, mokykloje, bendruomenėje)?

Kaip tėvai užtikrina vaiko teisę būti sveikam?

Kokios vaikams sudaromos sąlygos pailsėti namie?

Kokie socialinės rizikos šeimų yra pajamų šaltiniai?

Kaip dažniausiai yra panaudojami pinigai?

Kaip tėvų elgesys lemia vaiko socialinius ryšius?

Kaip užtikrinamas vaiko pripažinimo poreikis šeimoje?

Kaip tėvai užtikrina vaiko teisę į išsilavinimą?

Kaip užtikrinamas vaiko poreikis į savirealizaciją?

Kategorijų – subkategorijų lentelė

Kategorija	Subkategorija	Irodantys teiginiai
Maistas	Maisto pakankamumas	Mokykloj mokyklinio amžiaus vaikai, tai dažniausiai gauna nemokamą maitinimą, o paskui po mokyklos eina į dienos centrus, ten jie ir pamokas ruošia, ir patys valgytis daro (A). Šeima dažniausiai gauna Europos Sąjungos maisto produktus, vis tiek ten būna ir kruopos ir vis dėl to minimaliai. Nebent kūdikiai badauja, bet čia jau labiau prižiūri poliklinika, na seselės (C). Žinau, kad ten vienai šeimai trūksta mišinėlių, jai trūksta pinigų, nes ji pieno neturi, vaiko pati negali pamaitinti, bet tai socialinę pašalpą gauna (D). Kartais kai tėvai geria, tai visai nepatenkinamas poreikis. Vaikai arba patys kažką valgo arba jeigu yra kaimynai, tai jie pavalgydina. Bet tėvai, kai būna girti nežiūri tada (E). Kaip man pasakojo, mes einam pas Andrių pavalgyti, nes būna mūsų kartais tėvai užgeria ar nėra tėvų, kai jau jo mama išgeria, tai tada jis pas mus ateina pavalgyti (I).
	Nesveika mityba	Mityba, jie turi ką valgyti, bet gal būt ji ne tokia kokybiška ir neatitinka iš tikrųjų vaiko amžiaus tarpsnius, bet gal būt mažiau valgo mėsos, galbūt vitaminų mažiau tėvai perka (B) Dažniausiai jie turi ką valgyti, dažnai vaikai apvalūs, bet supratimą, kad reikia valgyti daržoves, tai turbūt neturi nė viena šeima neturi. Kai tu gali nusipirkti tokį realų dalyką, mėsos gabalą ar dar ką, jeigu tu nusipirksi brokolį ar dar ką, tai ką tu čia valgysi (F). Pas mane yra viena šeima, kur negali ten valgyti to to to, tai neperka ten šokolado, tai perka kažką ten kita (G). Tiesiog mes turėjom vieną kartą tokią šeimą, kur pagrindinis maistas buvo arbata, kadangi buvo septyni vaikai, tai kilogramas cukraus buvo dienai, saldžios arbatos ir batonai, tai jie kaip ir vaikai užsikimšę, bet iš tikrųjų trūksta tų medžiagų (H). Jie pavalgę, bet kad ten sveikai maitintųsi, tai nepasakyčiau. Perka kas pigiausia, perka makaronus, kruopas, miltai, tai čia nėra sveika, o kitų kažkokių javainių ar natūralaus jogurto aš nemanau, kad jie turėtų galimybę sau leisti iš tikrųjų nusipirkti (K).
Būstas	Gyvenamoji vieta	Gyvena nuosavame name <...> (B). Gyvena pas tėvus, gyvena socialiniuose būstuose, retai nuomoja kada (C). Turim vieną šeimą, sodo namelyje gyvena (D). <...> daug nuosavų namų, daug sodo namelių (E). O ten tokia nu aš nepavadinčiau, tai namais, iš lentų sukalta, ten toj šeimoj vaikas ir negalėjo gyventi, įsteigta laikinoji globa (F). Jeigu namas, tai daug šeimų gyvena nuosavuose namuose (G). <...> na bet jei pasitaiko iš tų namų, tai seni yra, kartais netgi avarinės būklės namai, mediniai (H). O tie kurie butuose gyvena, tai pasižymi tuo, kad daug kas turi skolas už butą. Ir kartais net gresia išskeldinimas, nu antstoliai siunčia laiškus (J). Būna ir landynių (K).
	Gyvenimo	Kai nevartoja alkoholio, tai tvarkingi, bet kai išgeria, tuomet

	sąlygos	nesirūpina švara (A). Be to kažkaip nėra vertybė, tvarka švara nėra vertybė, gaila tam laiko, nu vat, kažko neįdiegta iš šeimos ir jie toliau negali to perteikti savo vaikam, kad tai yra vertybė (B). <...> gyvenimo sąlygos yra labai prastos, namai netvarkingi (C). <...> grynai dėl tos nešvaros, pelėsiai, krosnis kūrenasi, o ten dūmai, mergaitė kosti ir vien dėl nešvaros ir visą laiką kalbi, kad galbūt tą vaiką reikia paimti į globos namus vien tik dėl nešvaros (D). <...> kvapas nuo to, kai nebūna centrinio šildymo, pečius kada pakūrenamas, kada nepakūrenamas, drėgmė ir kartais gal koks alkoholis, ir kartais ten tokia kombinacija tų kvapų ir tas specifinis toks kvapas susidaro (F). Labai reta socialinės rizikos šeima yra tvarkinga, bet gi ji, moteris, na tarkim, žmogus geria, tai jam yra nesvarbu, kad sutvarkyti būtų namai, kad būtų išplauta, jiems tai nerūpi. Jie sako: „Aš tvarkausi, aš plaunu“ (I). <...> patalynė nešvari, purvinai apdengti, nešluotos grindys namuose, ant stalo būna kartais tų lėkščių neišplautų, plyta kur verdamas maistas nešvari, aptaškytos durys, spintelės visos, na va taip (J).
Drabužiai	Drabužių pakankamumas	Drabužėliai, nėra ta didelė problema, nes yra padėvėtų drabužių parduotuvės. Nešioja savaitę ir dažnai trūksta įgūdžių. Pasakai pastabą ir kad va šitą drabužėlį gal reikėtų pakeisti, bet tai čia irgi nedaug tokių šeimų būna (A). <...> jeigu tie žmonės visi šimtus procentų užkrauti tais skudurais (B).
	Kas pagelbsti	Kai kurie sako ačiū mums nereikia drabužių, bet vis tiek tarkim paduodi, bet nėra tokio rezultato, nes dažnai būna jau ir šalta, o vaikai vis tiek su sportiniais bateliais vis tiek vaikšto (D). Gauna jie labdaros, tai netrūksta tų drabužių (E). Su drabužiais niekada problemų nebūna, o be to ir mes padedame, nes kartais žmonės atneša savo vaikučių drabužius, ir mes kartais tiems pasiūlom, kurie neturi, bet daugumai su drabužiais problemų nėra, aišku jie neperka parduotuvėse, dažniausiai perka pigiose parduotuvėse, labdaros gauna (F).
Asmens higiena	Higieninės priemonės	Muilais gal ir pasirūpina, bet tokiom higienos kaip įprasta tose visose parduotuvėse, tai ne, sakau kadangi tai nėra vertybė, tai nėra daiktas, kurį suvalgysi, kurį čia pat gali suvartoti (F). Bet kad tų priemonių naudotų, taip kaip reklamuoja, kad dezodorantai ir visa kita, tai ne (G). Muilas, šepetėlis, dantų pasta. Pagrindines priemones, tai turi (K).
	Asmens higiena	Nėra tokių įgūdžių, kad reikia kiekvieną dieną praustis, kad reikia valytis (A). Jie įgūdžių neturi, kad reikia praustis, vat ir sakai jiems, kad vaikai mažesni reikia juos apiprausti, kad vaikai maži jie neturi tokių įgūdžių, kad išsiplautų vaidą savo, tai ir vaikšto purvini (D). <...> kartais vaikai būdavo nesiprausę, nes nuo jų sklisdavo nemalonas kvapas (G). Vaikai dienos centre mokomi asmens higienos, gali praustis, valosi dantis (I).
Poilsis	Vietos trūkumas	Aš turiu šeimą, kurioje visi keturi vaikai miega vienoje lovoje ir dar motina šalia guli, nes nėra ten sąlygų kitaip miegoti (B). Kad vaikas turi atskirą kambarį, tai čia vienetai (C).

		<i>Jei vaikas neturi savo kambario, tai kur jis pailsės (D).</i> <i>Dažniausiai tai nėra vietos iš tikrųjų (G).</i> <i><...> buvo tokių atvejų, kad viename kambaryje gyveno, ten mažas kambarys aštuoni kvadratai, trys vaikai ir du suaugę, taip va ir miega visi (J).</i> <i>Tose šeimose beabejo yra mažai vietos ir tas vaikas atsipalaiduoti savo kampo gal ir nelabai ir turi, bet iš kitos pusės paprastose šeimose reikalavimų daugiau turi, o čia tai tokia laisvė ką nori tą daro, ką nori tą daro nėra tokio nu ribų nustatymo (K).</i>
	Dėl kokių priežasčių negali pailsėti	<i><...> nu aišku kitas atvejis, kai tėvai geria ir neduoda vaikams miegoti ir triukšmauja ir visokių tokių yra niuansų (D).</i> <i>Namuose dažnai vyksta išgertuvės, susirenka mamos draugai, todėl ne visada ramiai išsimiega vaikai (G).</i> <i>Sąlygų nėra, todėl nes jie nedirba ir tėvai daug laiko praleidžia namie, be to piktnaudžiauja alkoholiu (J).</i>
Socialinės rizikos šeimų santykiai su vaiku	Smurtas	<i>Barasi šeimos dažnai, šaukia vienas ant kito (A).</i> <i>Žmogus yra neblaivus, kaip taisyklė atsiranda agresija, na žodžiu kyla konfliktai (C).</i> <i>Jei vienas sutuoktinis, dažniausiai moteris išgeria, tai tada vyras ją labai muša už tai (D).</i> <i>Na kaip drausminimo priemonę naudoja kartais smurtą, sako mane taip auklėjo ir aš taip auklėjau (F).</i> <i>Visko šeimose pasitaiko ir smurto, ir rėkimų (G).</i> <i>Nu gal vat būtų vienas atsitikimas atsimenu, sako tėvelis būna agresyvus kai girtas ir muša mamą, tada vaikai užstoja mamą, galbūt netyčia suduoda vaikui (H).</i> <i>Myli vaikai tėvus kad ir kaip bebūtų. Jie dažniausiai slepia, kada tėvai užgėrė. Nes pavyzdžiui būna, ar susitinki gatvėje ar mokykloje jie labai retai būna kada atsiveria vat mano tėvai tokie, mano tėvas vėl užgėrė (I).</i> <i>Jie ir į policijas pastoviai skambina. Aš tai sakau vengčiau, o jie tai visur, kaimynus kviestis į jų tokį šeimyninį konfliktą ar vaiko neklausymą už kart apskelbia visam pasauliui. Jie pripranta, kad va žmonės gali padėti ir savarankiškai nesprenčia tokių problemų, tada vat kreipiasi visur kur tik gali (J).</i> <i>Buvo ten vieną kartą toks nutikimas, kai tėvas sudavė mergaitei (K).</i>
	Nepriežiūra	<i>Turėjau vieną mergaitę, dabar jai jau skirta globa, ji buvo hiperaktyvi, ji dvylikos metų mergaitė, na ji jau nuo dešimties metų buvo gatvės vaikas, nes mergaitė gyveno ne namuose, ji gyveno gatvės gyvenimą. Ji rūkė ir mes nežinom ar ji vartoja alkoholį, bet iš kitų žmonių pasakymų, mes įtariam, kad taip buvo (C).</i> <i>Tose šeimose, smurtas labiau pasireiškia per ne priežiūrą, vaikai yra nepriežiūrėti. Kartais vaikai gyvena savo gyvenimą, kaip suaugusieji savim rūpinasi (D).</i>
Gydymo paslaugos	Kreipimasis pas gydytojus	<i>Ir va būtent, tai pas juo biuletenis, tai tiktai kas, iš karto kviečia gydytoją, nemokama lyg tai paslauga, net per daug ir pavyzdžiui ištisai vaikas nebūna mokykloje ir ištisai pažymos, ne tiek perka tuos vaistus, kiek naudojasi gydytojo paslaugomis (A).</i> <i><...> na liaudiškai tariant kai užgeria, tai tada motina juo nesirūpina, bet jeigu jinai negeria ji viską daro, eina į ligoninę į polikliniką visur (B).</i> <i>Nė su vienu vaiku nebuvo niekada pas gydytojus, nesilankė, pagimdė</i>

		vaikus ir kol vaikas po gimdymo pirma kartą nesusirgo, tol ji nepasirodė poliklinikoje (C). Primeni prieš mokslo metų pradžią visoms šeimoms, kad reikia pristatyti mokyklai pažymą apie vaikų sveikatą, vėl gi, jie sako mes žinom, taip žinom, o po to paskambini ir po mėnesio išaiškėja, kad jie nebuvo poliklinikoje (D). Jei pradėjo snargliuotis ar kosėti, tai dar nieko, kažkokia arbatą duoda. Jie nemėgsta kišimosi į tas šeimas. Jeigu siūlai, tai dar laukia iki tokio momento kol jau labai reikia ir tik tada kreipiasi į gydytojus (F). Jei pastebim, kad pas vaiką jau yra problemos su dantim, jeigu genda, tai tada kalbam su tėvais kada buvo pas gydytojus ar kreipėtės ir į poliklinikas kartais palydim vaikus (G). Mergaitė dažnai sirgdavo, dažnai lankydavosi pas daktarus, turėjo problemų su stuburu. Mergaitės sveikata rūpinosi jos teta (H).
	Vaistų pirkimas	<...> ne tiek perka tuos vaistus, kiek naudojasi gydytojo paslaugomis (A). Pavyzdžiui nenusidūriau, kad mūsų šeimose valgytų tų sintetinių vadinamų vitaminų. Gal jie geri ar blogi, bet žiemą vis tiek juos rekomenduoja naudoti, bet vitaminų nemačiau (I).
Bendravi- mas	Šeimos – vaiko santykiai	Ta prasme, jei vaikas aprenktas, pamaitintas, jisai turi kur miegoti ir to užtenka. Daugelis šitaip galvoja, taip mano, nes jų manymu, tai yra svarbiausia vaikui, o kas liečia bendravimą, psichologinius dalykus, ir prisirišimo vienas prie kito, tai yra jau antraeiliai dalykai, kurių jie ne visada supranta (A). Mums nereikia, ką aš nemoku vaiko auklėti, va ji pavalgęs apsirengęs, tai ką aš nemoku (K). Dabar irgi, po to įvykio jisai turėjo kaip ir nusileisti vaikui, o jinai tai auga, o aš pastebiu jisai dabar tyli. Jinai vadovauja jam. „Aš noriu taip“, „Gerai bus.“ Bijo kažką tai tokio padaryti (B). Tėvai nelabai moka uždrausti, na kaip pasakyti arba leidžia viską arba kategoriškai uždraudžia. Nes kartais tie vaikai būna tokie kaip laukinukai, nes per daug jiems leidžiama (C). Arba jie viską leidžia daryti arba griežtai pasako, kad ne ir viskas, trūksta jiems įgūdžių (F). Siūlėm vienai šeimai lankyti paskaitas, kad įgūdžius ugdytų kaip tinkamai auklėti vaiką, tai jie pasakė: „Ką aš nemoku vaiko auklėti? Moku aš“ (J).
	Šeimos– mokyklos bendravimas	Pas mane yra berniukas, kur tikrai nepritampa klasėje ir neturi bendraamžių draugų, sėdi vienas suole, tai mama labai pergyvena, sako jis yra uždaras, jam va dabar penkiolika metų, pati ta paauglystė ir namuose atsiliepia tai, kad jis nenori ruošti pamokų. Mes kaip kalbam bendrai su mama, kad vaikui reikėtų padėti. Tai va šeima apie kurią kalbu, eina tikrai eina į mokyklą, tik ji gal nežino nuo ko reiktų pradėti (A). Jie vaikšto, bet kiek jie domisi čia jau yra kiekvieno tėvo individualus reikalas (C). Motina apsilankydavo mokykloje jeigu būdavo kviečiama, tėvų susirinkimuose nedalyvaudavo (D). Bendradarbiavimas su mokykla yra vangus dalykas. Tai priklauso nuo šeimos suvokimo apie mokyklos naudą. Dažnai tėvai yra kviečiami į renginius, kurie vyksta mokyklose, tačiau nenuvyksta,

		motyvuodami tuo, kad neturėjo lėšų, kuo apsirengti ir pan. (E). Ne visada kontaktuoja su mokytojais, ir ne visada su mumis kontaktuoja, bet jie ir neprivalo su mumis kontaktuoti <...> (F). Vyriausiasis berniukas problemiškas, tai kiek kalbėjau su mokytojom, tai sako motina visą laiką eina į mokyklą. Nors mama gal ir nelabai pavyzdinga, bet ji rūpinasi vaikais, prižiūri (G). Dažnai tėvams užtenka žinių apie savo vaikus tiek, kiek jie mato namuose (H). Vieni tėvai domisi, kiti ne, žinoma didžioji dalis mažiau domisi, bet yra kur labai domisi vaiko pasiekimais mokykloje (I).
	Vaikų–bendraamžių bendravimas	Vaikas augdamas šeimoje iš jos mokosi ir renka bendravimo įgūdžius. Kadangi, šie įgūdžiai šeimose labai prasti, vaikams taip pat sunkiai sekasi bendrauti mokykloje ar su bendraamžiais. Dažnai vaikams net ir stengiantis bendrauti, jie būna atstumti kitų vaikų dėl šeimos padėties visuomenėje (A). Klasės draugai su mokine nebendravo, nes ji buvo netvarkinga, tyli, mokėsi prastai, be to dažnai sirgdavo (C). Vieni mokykloje vengiami, kiti gi prisitaiko ir juos gerbia klasėje. Tai priklauso nuo asmeninių vaiko savybių labiau. Sunkiau uždaresniems vaikams, prasčiau besimokantiems (D). Va pas mane yra viena mergaitė, iš jos nesityčioja, bet kad pritaptų, prie kitų ji pradėjo rūkyti (F). Aš iš savo vaikų negirdėjau, kad jie patirtų mokykloje smurtą, na gal yra kad patyčių, bet jie labiau linkę savyje slėpti ir tai yra dėl įvairių priežasčių (G). Dažniausiai gal išgirsti iš mergaitės tyčiojasi, kuri su tuo kvapu ateina ir jai nemalonu, kad ją ten pravaržiuoja (H). <...> mūsų tie rizikiniai vaikai skriaudžia kitus, o kad patys jie būtų skriaudžiami ypač iš berniukų, tai net dabar pagalvoju, negavau tokios informacijos (I).
	Šeimos bendruomenės	Dažniausiai socialinės rizikos šeimų nariams trūksta noro dalyvauti, bendrauti. Jie gyvena savame draugų, dažnai irgi asocialių šeimų rate (B). Jie linkę į savo šeimą, kažkaip neįleisti institucijų, na gydytojų, ar kažko, iš vis labai sunku su ta šeima susibendrauti (K).
Pinigų panaudojimas	Socialinės rizikos šeimų poreikiams	Jeigu šeima turi kokius pinigus, tai juos dažniausiai kokiam alkoholiui išleidžia (D). Šeimos nariai dažniausiai savo pajamas panaudoja alkoholinių gėrimų pirkimui. Namų apyvokos daiktų, drabužių bei avalynės sau ir vaikams neperka (F). Tai ir yra pagrindinė problema, jog dauguma šeimų gaudamos ir taip mažas pajamas, jas išleidžia alkoholiui, rūkalams, narkotikams ir taip neužtikrindamos vaikų poreikių patenkinimo. Retais atvejais tėvai stengiasi panaudoti pinigus tikslingai, maistui, mokesčiams, tačiau ir tokiais atvejais jų pristinga (H). Jie į skolas įklimpę už butą, tai jei turi pinigų maisto nusiperka. Tarkim jei šeima gauna tris šimtus penkiolika litų apie kokius dienpinigius galima kalbėti. Ar eiti į kiną (I).
	Neužtikrinami vaikų poreikiai, susiję su materialinėmis	Gal daugiau šeimos pinigėlių neduoda, vat arbatpinigių (A). Nors būrelis būtų nemokamas, bet vėl gi kelionė kainuoja pinigus, o kartais tėvai neturi ir tų pinigų kelionei. Nes pinigai panaudojami duonai, makaronams (B).

	išlaidomis	<i>Kai pinigus gauna, tai priperka vaikams saldainių, visko, ten saldumynų, žodžiu, įvairiausių skanumynų, bet ne taip, kad nupirktų makaronų, mėsos į šaldytuvą įdėtų, bet ilgesniam laikui būtų, lepinti pradeda, leidžia vaikams kažką, nemoka pinigų leisti (E). Labai svarbūs drabužiai, tai kas yra matoma, o tai koks būrelis, kas yra nematoma, tai šeimos ir neveda vaikų į būrelius (G).</i>
Išsilavinimas	Tėvų palaikymas	<i>Jie sako reikia mokytis reikia mokytis, bet skatinimo tokio nėra (B). <...> motinos ir tėvai sako, o kam jam mokytis, o ką tas aukštasis išsilavinimas duos (C). Mokslas irgi nėra vertybė, šiaip jie formaliai lyg sako tu mokykis, bet vertybė, tai nėra (D). Jeigu tėvas mato, kad vaikui nesiseka kažkokiam dalyke ar kažkas ten vėl, jis ateina pas mane ir klausia ką daryti reikia (J). Tėvai leidžia į mokyklą, tačiau mokymosi pasiekimais nesidomi (I).</i>
	Namų sąlygos	<i><...> o su stalais, tai vėl kadangi šeimose mažai vietos, tai tų stalų ir nelabai yra (B). Kokios bus sąlygos mokytis, kai namie girtaujama (C). <...> yra šeimų gyvena vienam kambaryje ten penki šeši žmonės. Ir ten vien lovos, ir stalams ten mokymo tikrai nėra vietos (D). Mažesni vaikai ten lenda ir tėvai ne visą laiką sudaro sąlygas, kad vaikas paruoštų ramiai pamokas ir patys ne visada padeda (F). Vietą ruošti pamokoms turi, tik ne visada galėdavo jas ruošti, nes reikėjo pasirūpinti buitimi (G). Ne visose šeimose yra galimybė ruošti pamokas, nes nėra vietos, šeimoje girtaujama, nėra šviesos (I).</i>
	Aprūpinti mokyklinėmis priemonėmis	<i>Visos mūsų šeimos gauna paramą mokiniams šimtas penkiasdešimt šeši litai, tai yra vienkartinė parama, kuri yra skiriama kiekvienais metais, mokslo metų pradžioje ir jie į rankas tų pinigų negauna, nes tai yra įtarimas, kad gali jie būti panaudoti ne pagal paskirtį (C). Būna skambina ten socialinis pedagogas ir sako, tas vaikas neturi pratybų (B). Šimtas penkiasdešimt šešis litus vaikui skirdavo dėl mokyklinių reikmenų, tai va su visomis šeimomis važiuau pirkti tų reikmenų, bet kiekvieną kartą nėra galimybės apsipirkti (D). Trūksta vaikams priemonių, turi tušinuką kokį ir viskas (I).</i>
	Vaikų nenoras lankyti mokyklos	<i>Paskui atsiranda draugai, kurie jau irgi neina į mokyklą, kompanija susirenka ir nelanko tada mokyklos (A). Su jais namuose nebuvo dirbama, kai buvo mažiukai (B). <...> jie nuėjo į mokyklą, su jais ten kaip sakant, jeigu nėra ypatingai gabus pats savaime, jeigu niekas nekontroliuoja nieks nieko nedaro atsiranda spragos (C). Dažniausiai visi turi be galo daug spragų, nieks jų taip nespaudžia, kad mokytųsi ir tada taip ir atsiranda, aš ten neisiu, ko aš ten eisiu, prasideda mokyklos nelankymas (D). Jis turėdavo draugų, kurie irgi nelankė, jam gal nesisėkė moksloje jau kaip apleidi, tai jau matai, kad nesiseka, paskui vienas išvijimas, po to seka kitas (F).</i>
Pagarbos poreikis	Vaikas negali laisvai reikšti jausmų	<i>Pykčio turbūt nieks netoleruos tose šeimose (J) Negali atvirai reikšti jausmų, nes iš tiesų gali būti pasmerktas, arba pamatyti, jog šeimoje niekam tai neįdomu (I).</i>
	Neatsižvelgiama į vaiko	<i>Bijo, tačiau kai pasitiki socialiniu darbuotoju, tai bent prie jo reiškia savo idėjas (B).</i>

	nuomonę	<i>Dažniausiai priima sprendimus suaugę, dar vaikas, kuris yra didesnis, paauglys, tai gali išsirekti, išsakyti savo nuomonę, o vaikai neturi savo nuomonės, jų tėvai neklausia nuomonės (H).</i> <i>Dažniausiai į vaiką žiūrima iš aukšto, jis neturi teisės reikšti nuomonės, arba tiesiog šeimoje jos niekas nepaiso (I)</i>
Savirealizacija	Popamokinė veikla	<i>Na dienos centre penktadieniais eina į vandens parką ar taip numatoma įvairi veikla (A).</i> <i>Su tėvais jie nevaikšto niekur, bet va dienos centrai organizuoja išėjimus, tai į cirką nuveda. Na tėvai nepasirūpina vaiko veikla, nebent jeigu kas iš šono suorganizuoja (B).</i> <i><...> mes stengiamės mūsų vaikus, kur yra dienos centrai, tai ten užrašyti, kur yra galimybė lankyti nemokamai (C).</i> <i>Nors būrelis būtų nemokamas, bet vėl gi kelionė kainuoja pinigų, o kartais tėvai neturi ir tų pinigų kelionei. Nes dažnai pinigai leidžiami duonai, makaronams (D).</i> <i>Aš turiu berniuką, kuris norėtų lankyti lengvąją atletiką, bet dėl finansinių sunkumų motina ir tėvas jam to negali suteikti (E).</i> <i><...> vasarą turi vaikai galimybę į stovyklą lankyti. Mokykla rašo projektus ir ten jie gauna nemokamą maitinimą (F).</i> <i>Tai lemia materialiniai sunkumai ir tėvų nesidomėjimas vaiko interesais. Patys vaikai kartais susiranda popamokines veiklas, lanko būrelius mokykloje ar dienos centre. Taip pat poreikis dažnai neužtikrinamas dėl pačių vaikų nenoro ir motyvacijos nebuvimo, manau todėl, jog dažnai vaikui neužtikrinami tokie poreikiai kaip fiziologiniai, o ką jau kalbėti apie savirealizaciją (I).</i> <i>Mano manymu, labiau patys vaikai nelinkę dalyvauti kultūriniame ir meniniame gyvenime, lankyti būrelius, užsiimti mėgstama veikla, įgyti profesiją, nes dažnai tenka juos kviesti į renginius (spektaklius, koncertus, varžybas), o jie atsisako. Tai įtakoja jų ugdymo ypatumai šeimoje. Vaikus skatinama lankyti tai, kas jiems yra įdomiau. Dažniausiai vaikai lanko sporto būrelius (J).</i>
	Ateities perspektyvos	<i>Nori į užsienį, į Ameriką važiuoti (A).</i> <i><...> be to dauguma iš jų planuoja išvykti, tai irgi problema yra. Aš nemanau, kad užsienyje įgys to aukštojo išsilavinimo, jie dirbs paprastus darbus (C).</i>
	Galimybė mokytis toliau	<i>Nė vienas vaikas nėra baigęs 12 klasių net ir broliai, sesės. Dešimt klasių jiems yra gerai ir tada eina mokytis į profesines mokyklas. Į vienuoliktą klasę net nieks neina net net nebando to daryti (B).</i> <i>Dažniausiai vaikai negalvoja apie aukštąją mokyklą, nors gal ir norėtų (C).</i> <i>Labai retas iš socialinės rizikos šeimų dvylika klasių baigia ir iš vis kažko toliau siekia. Dažniausiai dešimt klasių baigia, lyg darbo ieško, bet sako: "Ieškom, bet nėra to darbo" (D).</i> <i><...> tėvai sako, tegu vaikai baigia mokyklą, greičiau eina į profesinę, du metus pasimokys ir eis dirbti (K).</i>